

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA
INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

**MERITOCRAȚIE, PROFESIONALISM, INTEGRITATE:
DEZIDERATE *VERSUS* REALITĂȚI**

MATERIALELE CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE
CU PARTICIPARE INTERNAȚIONALĂ
DIN 19 NOIEMBRIE 2020

Chișinău • 2021

CZU 3:616-036.21(082)=135.1=111=161.1
M 60

Culegerea de materiale este recomandată pentru publicare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice.

Lucrarea este elaborată în baza rapoartelor științifice prezentate la conferința științifică cu participare internațională „Meritocrație, profesionalism, integritate: deziderate *versus* realități” (Chișinău, 19 noiembrie 2020) din cadrul Proiectului 20.70086.13/COV Atenuarea impactului negativ al pandemiei de COVID-19 asupra funcționalității instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova (Director de proiect: doctor habilitat în științe politice Serghei Sprincean).

Coordonator: Victor Juc, doctor habilitat în științe politice
Redactor: Tamara Osmochescu
Procesare computerizată: Elena Curmei
Copertă: Vitalie Leca

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

„Meritocrație, profesionalism, integritate: deziderate *versus* realități”, conferință științifică cu participare internațională (2020; Chișinău). Meritocrație, profesionalism, integritate: deziderate *versus* realități: Materialele conferinței științifice cu participare internațională din 19 noiembrie 2020 / coordonator: Victor Juc. – Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2021 (ÎS FEP "Tipografia Centrală"). – 284 p.: tab.

Antetit.: Min. Educației, Culturii și Cercet. al Rep. Moldova, Inst. de Cercet. Juridice, Politice și Sociologice. – Texte : lb. rom., engl., rusă. – Cuprins paral.: lb. rom., engl. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art.

ISBN 978-9975-157-25-4.

3:616-036.21(082)=135.1=111=161.1

M 60

ISBN 978-9975-157-25-4.

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2021

CUPRINS

Victor JUC. Cuvânt înainte	5
Pantelimon VARZARI. Constituirea regimului de bună guvernare în Republica Moldova prin prisma depășirii crizei pandemice	7
Ion RUSANDU. Vladimir STERPU. Democrația, statul și opoziția în condițiile pandemiei COVID-19: dimensiuni relaționale	38
Serghei SPRINCEAN. Actul guvernării și securitatea umană în contextul pandemiei COVID-19	65
Ion MOCANU. Încrederea populației Republicii Moldova în instituțiile puterii de stat în contextul pandemiei COVID-19	92
Aurelia PERU-BALAN. Eugenia TOFAN. Mecanismele comunicării electorale în scrutinul prezidențial din Republica Moldova, 2020 (studiu de caz)	111
Lucia GROSU. Efcientizarea comunicării guvernamentale în contextul pandemiei de COVID-19 în Republica Moldova ..	145
Veaceslav UNGUREANU. Emergența statutului geopolitic al Republicii Moldova în contextul consolidării capacității instituționale a securității naționale în perioada pandemiei COVID-19	160
Galina ROGOVAIA. Церковно-государственные отношения в Республике Молдова в кризисных условиях пандемии COVID-19	190
Oleana CHINDÎBALIUC. Энергетическая политика Республики Молдова в условиях пандемии COVID-19: испытание кризисом	237
Marica DUMITRASCO. Affecting the trade regimes of eastern partnership countries by COVID-19 pandemic	263

CONTENTS

Victor JUC. Foreword	5
Pantelimon VARZARI. Constitution of the good government regem of the Republic of Moldova in the prism of the pandemic crisis	7
Ion RUSANDU. Vladimir STERPU. Democracy, state and opposition in the conditions of the COVID-19 pandemic: relational dimensions	38
Serghei SPRINCEAN. Act of governance and human security in the context of the COVID-19 pandemic	65
Ion MOCANU. The trust of the population of the Republic of Moldova in the institutions of state power in the context of the COVID-19 pandemic	92
Aurelia PERU-BALAN. Eugenia TOFAN. The mechanisms of electoral communication in the presidential election of the Republic of Moldova, 2020 (case study)	111
Lucia GROSU. Government communication effectiveness in the context of the COVID-19 pandemic in the Republic of Moldova	145
Veaceslav UNGUREANU. The emergence of the geopolitical status of the Republic of Moldova in the context of strengthening the institutional capacity of the national security during the COVID-19 pandemic	160
Galina ROGOVAIA. Church-state relations in the Republic of Moldova amid COVID-19 pandemic	190
Oleana CHINDÎBALIUC. Energy policy of the Republic of Moldova in the conditions of the COVID-19 pandemic: a crisis test	237
Marica DUMITRASCO. Affecting the trade regimes of eastern partnership countries by COVID-19 pandemic	263

CUVÂNT ÎNAINTE

Pandemia de coronavirus de tip nou a pus în lumină întregul spectru de vulnerabilități ale instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova, marcând capacitățile de funcționalitatea lor și, implicit, eficiența rezultatelor, exprimate prin politici, programe și servicii prestate. Tabloul deficiențelor este completat de faptul că unii actori politici au încercat să folosească instituțiile statului în scopuri înguste (electorale, corporativiste sau de partid), cum ar fi, exemplificând, alegerile pentru funcția de președinte al Republicii Moldova desfășurate pe 1/15 noiembrie 2020. În rezultat, pandemia nu este gestionată eficient, dezvoltarea social-economică suferă, criza politică este complementată de criza instituțională, iar relațiile cu partenerii de dezvoltare au fost o anumită perioadă răcite substanțial, în special cu Uniunea Europeană.

Republica Moldova este un stat cu democrație tranzitorie precară, tendințele autoritare și oligarhice sunt omniprezente, funcționalitatea instituțiilor puterii de stat se confruntă constant cu probleme de sustenabilitate democratică și eficiență, situație care se soldează cu percepția redusă a autorității lor de către cetățeni și dificultăți în relațiile cu partenerii de dezvoltare. În această ordine de idei, gestionarea defectuoasă a pandemiei de coronavirus se dovedește a fi un exemplu elocvent, dat fiind că în cea mai mare parte oamenii au rămas singuri cu epidemia.

În Republica Moldova nu s-a format o clasă politico-administrativă eficientă, recrutată în baza meritocrației și profesionalismului, acest proces fiind foarte dificil din cauza durabilității scăzute a partidelor politice abordate ca mecanism principal de accedere la exercitarea puterii de stat. Nu s-a format, de asemenea, nici un sistem corporativ birocratico-funcționăresc durabil și bine pregătit, menit să asigure continuitatea și eficiența instituțională,

fluctuația și lipsa unei bune pregătiri spunându-și cuvântul cu impact negativ. Totodată vom sublinia că nu sunt bine definite și implementare anumite criterii stimulative de creștere în carieră, fapt care alimentează incertitudinea și lipsa de interes.

Lucrarea este elaborată în baza rapoartelor și comunicărilor științifice prezentate de către membrii expresiei de interes la conferința științifică cu participare internațională Meritocrație, profesionalism, integritate: deziderate versus realități (Chișinău, 19 noiembrie 2020) din cadrul proiectului 20.70086.13/COV Atenuarea impactului negativ al pandemiei de COVID-19 asupra funcționalității instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova.

Victor Juc,
doctor habilitat în științe politice,
coordonator al ediției

CONSTITUIREA REGIMULUI DE BUNĂ GUVERNARE
ÎN REPUBLICA MOLDOVA
PRIN PRISMA DEPĂȘIRII CRIZEI PANDEMICE

CONSTITUTION OF THE GOOD GOVERNMENT REGEM
OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA
IN THE PRISM OF THE PANDEMIC CRISIS

Pantelimon VARZARI,
doctor habilitat în științe politice,
cercetător științific principal,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Summary

The present study aims to examine some issues regarding the establishment of the good governance regime based on fundamental principles that should become a public trend in overcoming the pandemic crisis. Special attention is paid to conceptual delimitations (terms of governance, governance regime, „well-governed” and „well-administered”) and to the identification of the content of these terms. The idea is that the application of the principles of good governance must be based on the firm enforcement of the rule of law and ensuring equal access to justice for all citizens of the country. The conclusions of the study call for an adequate consideration of the complexity of the governance act at national level by defining a rigorous plan of action on good governance, based on strengthened measures to rehabilitate all spheres of social life, including health.

Republica Moldova pe parcursul a trei decenii de independență continuă să se confrunte cu multiple crize cu un impact major asupra evoluției economiei și situației social-politice a țării, fapt ce a condiționat apariția mai multor consecințe nefaste asupra

destinului cetățenilor și a societății în ansamblu, așa încât ultima urmărește în continuare o traiectorie sinuoasă a devenirii sale democratice. Pentru a-și asigura parcursul pe calea democrației, țara noastră trebuie să depășească numeroase crize, inclusiv cea economică generată de COVID-19. Criza pandemică, cauzată de blocajele impuse de *Comisia pentru Situații Excepționale*, 17 martie – 15 mai 2020 (a introdus starea de urgență în legătură cu răspândirea coronavirusului de tip nou și a aprobat mai multe decizii atât restrictive, cât și de „relaxare” a unor interdicții), și de *Comisia Națională Extraordinară de Sănătate Publică*, 16 mai – 30 septembrie 2020, starea de urgență în sănătate publică pe întreg teritoriul țării fiind prelungită de câteva ori, ca urmare a creșterii numărului de cazuri de infectare cu COVID-19 atât în Republica Moldova, cât și în țările vecine (a instituit cod roșu de alertă pe fundalul răspândirii coronavirusului de tip nou), structuri instituite conform deciziilor Parlamentului din 17 martie 2020, criza ce a bulversat politicul, socialul și economicul în țara noastră. Toate acțiunile întreprinse de autorități au avut drept scop impunerea respectării de către public a unor interdicții și a regulilor ce țin de prevenirea răspândirii coronavirusului în rândul cetățenilor, amplificând și mai mult problemele de ordin social, politic și economic existente în societatea noastră.

În sensul reliefat de idei, prezentul demers științific se rezumă la identificarea unor principii fundamentale ale bunei guvernări ce pot contribui la depășirea crizei pandemice. Pentru aceasta, studiul este orientat mai întâi spre examinarea unor delimitări terminologice (termenii de guvernare, regimul de guvernare, precum și termenii „bine guvernat” și „bine administrat”) și stabilirea conținutului acestor termeni, iar mai apoi spre argumentarea ideii că instituirea regimului de bună guvernare în Republica Moldova trebuie să devină un trend public în depășirea crizei pandemice.

Prin urmare, investigațiile noastre constau în a pune în lumină și a obține claritate în ceea ce privește aplicarea unor principii ale bunei guvernări (responsabilitate și receptivitate, transparență și orientarea spre succes, echitate și primordialitatea dreptului, eficacitatea și eficiența acțiunilor inițiate etc.) pentru atenuarea impactului negativ al pandemiei de COVID-19 asupra funcționalității puterii de stat. Însă piatra de temelie a bunei guvernări constituie consolidarea supremației legii, căci guvernarea propriu-zisă reprezintă activitatea de aducere la îndeplinire a legii și de organizare sau realizare efectivă a serviciilor publice. Această activitate se realizează în regim de putere publică, adică prin intermediul prerogativelor acordate de Constituție, ce fac să prevaleze interesul public-general, atunci când este în conflict cu interesul particular [1].

Vom observa că câmpul hermeneutic și analitic al conceptului de bună guvernare este destul de vast și variază în funcție de *modus operandi*, de unghiul de abordare teoretică a problematicii discutate, reprezentând astfel o acțiune extrem de anevoioasă din punct de vedere operațional ce presupune o serie de dificultăți teoretico-metodologice. De aceea o primă întrebare este cea referitoare la examinarea unor delimitări conceptuale de guvernare și regimul de (bună) guvernare.

Majoritatea autorilor consideră că noțiunea sau/și termenul de guvernare are cel puțin două semnificații: guvernarea ca instituție – atunci când este folosit în sens strict, și guvernarea ca proces – în cazul în care este utilizat în sens larg al cuvântului [2].

Actul de guvernare, în sens general, este înfaptuit prin intermediul diverselor instituții publice, fie legislative, precum Parlamentul, sau cele executive ale administrației publice naționale și locale: Președintele, Guvernul, autoritățile administrative autonome centrale și autoritățile administrative autonome locale. Guvernarea ca instituție solicită un set de reguli care ar ghida acțiunile

organizației și membrilor acesteia într-un cadru normativ bine stabilit. În plus, orice guvernare cere implicit acel set de reguli primare bazate pe lege astfel încât să se mențină un sistem legal eficient și imparțial. Într-un cuvânt, buna guvernare solicită iminent instituții bune, ținând cont de implicarea cetățenilor în procesul decizional, de nevoile și cerințele acestora [3].

Politologul D. Cenușă susține că funcționalitatea instituțiilor a devenit unul din obiectivele cel mai des pomenite în perioada Guvernului M. Sandu (8 iunie – 12 noiembrie 2019) [4]. Conceptul ce ar defini modelul de „instituții funcționale”, dorit pentru administrația publică națională, ar trebui să lămurească următoarele aspecte: 1) depolitizarea instituțiilor; 2) reorganizarea acestora, la nivel funcțional și de competență; 3) creșterea eficienței instituțiilor printr-o sporire a gradului de transparență; 4) investiția în capacități instituționale, reflectată într-o performanță mai ridicată etc. După cum se poate vedea, există diferite modalități de a înțelege „funcționalitatea instituțiilor”. Totuși, luând ca reper dimensiunile semnalate asupra modelului de „instituții funcționale”, vom specifica faptul că în sfera guvernării în Republica Moldova capacitatea funcționalității instituțiilor puterii de stat este slab dezvoltată. Vom aminti aici doar despre activitatea neadecvată și adesea lipsită de fermitate a *Comisiei pentru Situații Excepționale* substituită ulterior prin *Comisia Națională Extraordinară de Sănătate Publică* în luarea unor decizii cu puține șanse de reușită (cazul maratonului automobilistic de 9 mai 2020 la Chișinău, al protestelor din Chișinău și Bălți, sau al amenzilor aplicate pentru încălcarea măsurilor de prevenire și combatere a răspândirii coronavirusului de tip nou (din luna martie până la sfârșitul lunii iulie 2020 au fost documentate 4.014 contravenții legate de nerespectarea cerințelor autorităților, în contextul prevenirii răspândirii

COVID-19. Cifra a fost prezentată de către autorități, care continuă desfășurarea acțiunilor de prevenire și control a răspândirii infecției COVID-19 pe teritoriul țării, în contextul relaxării măsurilor de restricție, aprobate de *Comisia Națională Extraordinară de Sănătate Publică* [5]), ori cazul Președintelui I. Dodon, în care poliția examina la sfârșitul lunii mai 2020 sesizarea depusă de deputatul Partidului Acțiune și Solidaritate S. Litvinenco, solicitând sancționarea șefului statului pentru încălcarea măsurilor de prevenire a răspândirii COVID-19 [6; 7].

Modelul de „instituții funcționale” poate fi viabil pentru Republica Moldova în condițiile lipsei riscurilor de ordin instituțional, adică a existenței unei coabitări instituționale. Diferite aranjamente instituționale reflectă, în esență, dificultățile și deficiențele actului de guvernare în țara noastră. Dacă în perioada activității coaliției majoritare de guvernare asumată de PDM între anii 2015–2019 nu a existat o coabitare instituțională între Președinție, pe de o parte, și Guvern și Parlament, pe de alta (a condiționat, de altfel, și prezența dualității puterii de stat, a unei puteri hibride, a unui „război” nedeclarat între autoritățile publice, un conflict instituțional între ramurile puterii de stat, fapt recunoscut și de Președintele I. Dodon [8]), atunci în perioada parteneriatului politic PSRM-Blocul „ACUM Platforma DA și PAS”, 8 iunie – 12 noiembrie 2019, aceste riscuri de ordin instituțional au fost reduse, practic, la minim, dar au sporit în perioada coaliției de guvernare PSRM-PDM „Platforma Social-Democrată pentru Moldova”, 16 martie 2020 – prezent, odată cu micșorarea numărului de deputați (amintim că, începând cu 17 iunie 2020, alianța PSRM-PDM nu mai deținea majoritatea simplă de 50%+1 deputați pentru a putea aproba legi și hotărâri de sine stătător, posedând doar 50 mandate de deputați, iar pentru inițiativele legislative ale coaliției vota și deputatul neafiliat Al. Oleinic). În același

timp, după instalarea Guvernului I. Chicu, Președintele I. Dodon a instituit la mijlocul lunii noiembrie 2019 un mecanism nou de colaborare între instituții, avându-se în vedere organizarea unor ședințe săptămânale în formatul Președinte – Premier – Speaker, în fiecare zi de luni, unde sunt punctate prioritățile și sarcinile pentru întreaga săptămână și diseminate prin intermediul mass-mediei [9], precum și în cadrul platformei „Președintele răspunde” la întrebările cetățenilor [10]. Dar „nimic nou sub soare”, pentru că astfel de reforme procedurale au loc și în alte țări, spre exemplu, în Regatul Unit [11]. Ultimele două construcții politice menționate mai sus au încercat, mai mult sau mai puțin reușit, să promoveze unele politici publice reformatoare în contextul modernizării politice a statului Republica Moldova. Iată de ce arta coabitării politice se învață greu, iar unii comentatori mai susțin că sistemul coalizării dăunează democrației pentru că o privează de o opoziție puternică și articulată. Cu toate riscurile pe care le comportă o guvernare de coaliție, analiștii politici cred că aceasta este singura formă viabilă la moment pentru Republica Moldova, iar fără vreo coabitare instituțională disensiunile (de multe ori doctrinare, ideologice, politice, dar și personale dintre lideri) continuă să persiste în activitatea actorilor politici din cadrul aranjamentelor politice, determinând în acest fel diminuarea funcționalității instituțiilor puterii de stat.

În această ordine de idei se înscriu și activitatea celor două comisii pentru reglementarea crizei pandemice instituite la 17 martie 2020 prin *Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind declararea stării de urgență* [12] (*Comisia pentru Situații Excepționale*, care a emis 30 de dispoziții în perioada 18 martie – 15 mai 2020, și *Comisia Națională Extraordinară de Sănătate Publică*, care a emis 30 de hotărâri în perioada 2 februarie – 11 septembrie 2020 [13]).

Pe fundalul crizei pandemice, guvernarea PSRM-PDM, devenind instabilă, a încercat să gestioneze pe cât era posibil criza

pandemică. Totuși, ea a luat mai multe decizii la nivel politic axate pe dominarea mecanismelor administrative, politizarea subiectului epidemiei, prioritizarea măsurilor anti-COVID în funcție de interesele electorale, ignorând astfel elementele-cheie ale bunei guvernării. În plus, comisiile sus-menționate au evitat adesea recomandările specialiștilor epidemiologi și ale altor specialiști în domeniu (imunologi, virusologi etc.), ducând, evident, la eșuarea gestionării COVID-19 [14] pe plan național, dar și local. Spre exemplu, primarii din raionul Orhei susțineau la mijlocul anului 2020 că în criza pandemică au fost lăsați pe cont propriu de către autoritățile centrale, iar unii actori politici din guvernare prin declarațiile lor au derutat cetățenii. Multe dintre deciziile guvernării au fost contradictorii, iar acțiunile acesteia au fost mai mult declarative. Pandemia, înghețurile și seceta din primăvara-vara anului 2020 au lovit crunt în economia rurală și așa firavă, iar Guvernul nu se grăbește să le întindă o mână de ajutor țăranilor [15]. Totodată, fosta ministru a Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, A. Nemerenco, susține că autoritățile nu au întocmit niciun plan de acțiuni privind controlul și prevenirea COVID-19, iar la următoarea etapă a pandemiei ele trebuiau să elaboreze un plan complex de acțiuni odată cu eliminarea mai multor restricții impuse de criza pandemică [16].

Aceste și alte activități haotice ale decidenților politici în perioada pandemiei, comportamentul neadecvat al guvernării, dominat de egoism politic și interese electorale, au provocat nemulțumiri din partea unor categorii sociale și grupuri din diferite sectoare ale societății (comercianții, deținătorii de patentă, agenții economice din sectorul *HoReCa*, transportatorii, veteranii de război, combatanții, angajații din domeniul *beauty*, proprietarii de buticuri, chiriașii de la Piața Basarabiei etc.). Profitând de anomia creată, aceștia au desfășurat mai multe proteste. Ei și-au exprimat

nemulțumirea față de modul în care guvernul a gestionat criza economică generată de COVID-19 (în or. Chișinău și or. Bălți) prin organizarea *flashmob*-urilor pe timp de pandemie în centrul capitalei care puteau ușor să se transforme în protestocrație. Unii cetățeni și agenți economici s-au ales cu amenzi usturătoare în timpul pandemiei COVID-19, amenzi contestate la Ministerul Justiției și sesizate la Curtea Constituțională de către unii deputați ai Legislativului (spre exemplu, Oc. Țăcu, V. Năstase) și avocați ai poporului (M. Cotorobai, N. Bayram). Chestiunea constă în faptul că persoanele fizice care nu respectau măsurile de profilaxie, prevenire și combatere a bolilor epidemice, punând în pericol de contaminare populația, riscau amenzi de până la 25 de mii de lei. Pentru persoanele juridice amenda era de până la 75 de mii de lei. Prevederile se conțineau într-un proiect de lege votat în două lecturi în Parlament la 12 martie 2020. Pe lângă modificările la Codul Contravențional, au fost adoptate modificări și la Codul Penal, fiind înăsprite sancțiunile pentru răspândirea bolilor epidemice [17]. De altfel, Curtea Constituțională a examinat în data de 30 iunie 2020 legalitatea amenzilor aplicate cetățenilor pentru nerespectarea normelor sanitare de prevenire și răspândire a COVID-19, acestea fiind declarate neconstituționale. Astfel, „Curtea a hotărât că textul „de la 450” din articolul 76¹ alin. (1) din Codul Contravențional este neconstituțional”) [18], amenzi exagerate introduse de deputați la începutul pandemiei de coronavirus, prin care cetățenii, care nu respectau regulile sanitar-epidemiologice impuse de autorități să fie sancționați cu 22.500 de lei, iar persoanele juridice cu până la 75 mii lei, iar ulterior aceste amenzi, totuși, au fost reduse.

Despre logica disproporționată a guvernării în perioada crizei generată de coronavirus s-a subliniat nu o dată de mai mulți politicieni, comentatori și analiști politici. Spre exemplu, politologul

D. Cenușă arată că „în loc de strategii pentru menținerea sau preluarea puterii, clasa politică este obligată să se gândească la modul cum poate fi asigurat un act al guvernării profesionist, stabil și responsabil. Iar valoarea vieții unui cetățean moldovean trebuie să fie apreciată atât la nivel de retorică, cât și prin acțiuni concertate ale actorilor politici, din sectorul privat și cel public. Arta concesiilor și compromisurilor este mai mult ca niciodată necesară pentru a găsi cât mai multe soluții durabile pentru a proteja cetățenii, medicii și economia” [19]. La fel, este relevantă și opinia publică la subiectul examinat. La întrebarea: „Sunteți mulțumit de acțiunile autorităților Republicii Moldova în împiedicarea răspândirii coronavirusului” dintr-un chestionar, realizat de portalul de știri *oficial.md* în perioada lunii mai 2020, au fost obținute următoarele rezultate: foarte nemulțumit – 53%; nu prea mulțumit – 27%; mulțumit – 13%; nu știu / nu răspund – 1% [20], adică majoritatea absolută a respondenților (80%) sunt nemulțumiți cum a fost gestionată de către factorul decizional criza pandemică provocată de coronavirus. O situație similară este demonstrată și în studiul sociologic *on-line* „Percepția crizei, comportamentul și solidaritatea populației în perioada pandemiei COVID-19”, realizat de cercetătorii Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice în luna aprilie 2020 pe un eșantion de 1050 respondenți, care a arătat că pentru 46,8% din cei chestionați pandemia de coronavirus de tip nou a fost cea mai mare provocare pentru Republica Moldova în ultimii 15 ani, însă 53% din respondenți nu sunt de acord că deciziile luate de Guvern sunt corecte [21].

În continuare vom aduce și alte referințe relevante referitoare la „osârdia” în activitatea decidenților politici de astăzi și de altădată. De pildă, Em. Constantinescu, fostul Președinte al României, într-un discurs în deschiderea reuniunii „Cum va arăta lumea după pandemie?” (*How will the World look like after the Pandemic?*),

desfășurată ca video-conferință la 14 mai 2020, organizată de Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului și Rețeaua Universităților de la Marea Neagră, a subliniat că „guvernele actuale, obsedate de respectarea reglementărilor de prevenire a răspândirii virusului și de restricțiile bugetare, văd copacii, dar nu mai văd pădurea” [22].

Este interesantă în acest context și ideea renescentistului italian N. Machiavelli, considerat „părintele politicii științifice” și primul teoretician al politicii moderne, care aborda politica drept o știință cu obiect propriu, o artă de a governa, conserva și dezvolta statele văzute ca niște organisme vii, dotate cu o viață proprie. În *Comentarii la prima decadă a lui Titus Livius* (1517) el afirma că nu întotdeauna cei care au dreptul să guverneze știu să o facă, căci „păcatele popoarelor ... se nasc sau din nesocotința lor, sau pentru că ei (*principii*, guvernării – P.V.) înșiși au greșit de asemenea” [23, p. 28]. Iar C. Beccaria, cunoscut gânditor iluminist italian și filosof al dreptului, în *Despre infracțiuni și pedepse* (1764), arăta că „trebuie să existe o echitate între infracțiune și pedeapsă” [24, p. 216].

Cea de-a doua specificare asupra unor precizări conceptuale se referă la sintagma „regimul de (bună) guvernare”. În opinia unor specialiști în dreptul constituțional, T. Cârnaț și Cr. Popa, regimul de guvernare semnifică sistemul de organizare și exercitare a puterii de stat prin intermediul căruia se realizează distribuirea puterii între diferite categorii de organe și care asigură independența, colaborarea și controlul reciproc al instituțiilor politice [25, p. 9]. Alți autori subliniază că, strict vorbind, regimul politic, care reprezintă barometrul, indicatorul sintetic cel mai expresiv pentru calificarea unei societăți ca fiind una real democratică sau antidemocratic, constituie totalitatea metodelor, mijloacelor și instituțiilor prin care se realizează puterea” [26, p. 5].

Scopul instituirii regimului de (bună) guvernare este de a asigura o bună guvernare a statului, de a îmbunătăți eficiența și responsabilitatea instituțiilor politice în raport cu cetățenii, astfel încât se va readuce încrederea cetățenilor în instituțiile statului, în actul de guvernare. Acesta din urmă, în sens general, este înfăptuit prin intermediul diverselor instituții publice, fie legislative, precum parlamentul, fie cele executive ale administrației publice naționale și locale (președintele, guvernul, autoritățile administrative autonome centrale și autoritățile administrative autonome locale), adică de întregul sistem național de guvernare.

Unii editorialiști se întrebă, pe bună dreptate, ce fel de regim guvernează Republica Moldova [27]. Nimeni nu pune la îndoială faptul că în țara noastră s-a constituit regimul de opțiune democratică cu diferite modele de guvernare, astăzi constituindu-se regimul parlamentar de guvernare începând cu reforma constituțională din anul 2000, însă Președintele I. Dodon subliniază nevoia de un model prezidențial de guvernare a țării [28], idee susținută nu numai de unii politicieni, dar și de mai mulți reprezentanți ai mediului academic [26, p. 11], dat fiind faptul că parlamentarismul s-a discreditat datorită fenomenului traseismului politic care s-a înrădăcinat în ultimii ani în organul legislativ al țării noastre, dar și în rândul primarilor unităților administrativ-teritoriale.

Nu este de prisos să menționăm și faptul că țara noastră îmbrățișează la moment un regim politic hibrid, adică un regim de tranziție de la cel totalitar, închis, la unul democratic, deschis, care are un impact dezolant asupra întregului organism social. „Noile” democrații (din spațiul postsovietic) sunt regimuri hibride, deoarece tranziția a impus amestecul de instituții democratice (au rolul de a interveni în economie, care afirmă prioritatea executivului asupra parlamentului și asigură subordonarea asociațiilor societății civile la aparatul de stat) și de elemente importante

moștenite dintr-un trecut autoritar recent. Printre aceste elemente se găsește, mai întâi, continuitatea relativă a structurilor de stat moștenite de la regimul autoritar anterior și apoi menținerea relativă a conducătorilor apăruiți în regimul precedent (se poate astfel vorbi de „conversiunea ideologică” la valorile democrației) [29, p. 235-238]. Deci, ceea ce este indispensabil oricărei democrații, vechi sau noi, este existența unui țesut solid de relații și instituții politice, ca și responsabilitatea conducătorilor de reafirmare a acestor instituții și de a asigura buna lor funcționare în situații de criză, iar șansele consolidării democratice sunt cu atât mai mari cu cât conducătorii sunt conștienți de rolul lor democratic.

Altfel spus, regimul de guvernare al unei societăți aflată în plină tranziție democratică influențează modul în care ea evoluează, ilustrând, concomitent, un nivel ierarhic de conducere de către stat și structurile sale a treburilor publice, implicit o structură de conducere ierarhică, în sensul că putem sesiza o guvernare de subordonare ierarhică (raporturile cu ministerele etc.), de colaborare (raporturile cu alte autorități administrativ centrale) și de tutelă administrativă (raporturile cu administrația publică locală). Aplicarea adecvată a elementelor-cheie și/sau a principiilor unei bune guvernări poate conduce la atenuarea crizei economice, inclusiv a impactului negativ al pandemiei COVID-19 și, în cele din urmă, la instituirea unui regim de bună guvernare în Republica Moldova în condițiile în care o guvernare „bună” este un factor-cheie pentru dezvoltarea social-economică și modernizarea politică a societății. De aceea guvernarea aleasă în mod democratic își poate îndeplini funcțiile și atribuțiile sale prin instituțiile de putere legislativă, executivă și judecătorească, iar viața socială se va baza pe convergența intereselor majore ale societății și a obiectivelor trasate de guvernanți.

În opinia noastră, dreptul cetățenilor de a fi „bine informat” se află într-o relație de reciprocitate cu alte două drepturi cunoscute în spațiul comunitar – dreptul de a fi „bine guvernat” și dreptul de a fi „bine administrat”. De aceea ultima, cea de-a treia, precizare vizează delimitarea a două noțiuni – „bine guvernat” și „bine administrat”, care obțin o nouă conotație consistentă în condițiile crizei pandemice, deoarece aceasta din urmă aprofundează în continuare criza economică, socială și politică.

Ținând cont despre evoluția raporturilor de guvernare în statele europene (tendențe privind evoluția raporturilor dintre sfera politică și sfera administrativă a administrației, tendințe și limite în integrarea instituțională, legități în evoluția sferei guvernării în statul european contemporan etc.), putem afirma că raporturile dintre diferiți actori ai sferei politice și agenți guvernamentali ai sferei administrative devin tot mai complexe, unde statul contemporan, conform opiniei cercetătorului român D.M. Vesmaș, face astăzi mai curând guvernare (*governance*) decât guvernământ (*government*), în condițiile în care centrele clasice de putere sunt suplinite sau asistate de o serie de alte subiecte participante la procesul politico-decizional precum organisme internaționale, organizații ne-guvernamentale, autorități și agenții autonome, partide politice, grupuri de interese, mass-media etc. [30]. De aceea orice cetățean european este pus în situația când el trebuie să fie nu numai informat despre starea social-politică, economică și de altă natură reală la un anumit moment, pe termen scurt, mediu și lung, dar și cum statul cu structurile sale conduce o anumită stare de lucruri în sectorul public și cum le gestionează prin structurile sale administrative. Cu alte cuvinte, statul, care în ultimul timp concentrează tot mai multă putere (politică, decizională, informațională, administrativă etc.), apare în fața cetățeanului european într-o triplă

ipostază: de „stat cu cetățeni bine informați”, de „stat bine guvernat” și de „stat bine administrat”.

Conform opiniei cercetătorului ieșean M. Lupu, ținând cont de trei categorii principale (stat de drept, personalitate și democrație), cetățenii se pot găsi în trei ipostaze: alegător/ales, guvernat/guvernânt, titular de drept/cel care încalcă dreptul subiectiv. Raportul guvernat/guvernânt este sub semnul jocului între profesarea drepturilor și limitele moralității. Puterea își trage seva din exprimarea voinței poporului, prin alegeri și, în mod excepțional, prin revoluții. Poporul este întreaga colectivitate sau suma indivizilor care alcătuiesc această colectivitate. Interesele de apărut sunt multiple și variate. De la instituirea puterii până la modul direct în care cetățeanul simte guvernarea este drum lung [31, p. 37].

În UE buna guvernare capătă valențe multidimensionale (unele referiri la concept se regăsesc în documentele Uniunii – *Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene*, 1957; *Tratatul privind Uniunea Europeană*, 1992; *Tratatul de la Lisabona*, 2007; *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene*, 2009 etc.) și tendințe noi privind raporturile de guvernare (unele dintre acestea având valențe nu numai politico-administrative, dar și juridice, în sensul obligației ce revine autorităților de a o implementa și al dreptului cetățenilor de a o revendica), cu o largă aplicabilitate, fiind catalogată ca o obligație a statelor membre ale spațiului comunitar. În acest context, a fost instituit chiar și un mecanism supranațional de bună guvernare la nivel european, și anume acela de a se acorda cetățenilor UE dreptul la o „bună administrare” în raporturile cu instituțiile și organele Uniunii.

Astfel, art. 41 al *Cartei Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene* – *dreptul la bună administrare* este instituit ca un nou drept fundamental, fiind aplicat „oricărei persoane” care intră în contact cu „instituțiile, organele, oficiile și agențiile Uniunii”, include

în principal: (a) dreptul oricărei persoane de a fi ascultată înainte de luarea oricărei măsuri individuale care ar putea să îi aducă atingere; (b) dreptul oricărei persoane de acces la dosarul propriu, cu respectarea intereselor legitime legate de confidențialitate și de secretul profesional și comercial; (c) obligația administrației de a-și motiva deciziile [32, p. 9-10]. Articolul dat descrie, în patru secțiuni distincte, obligațiile instituțiilor comunitare și drepturile fundamentale ale persoanelor care intră în contact cu ele (obligația de imparțialitate, tratament echitabil, respectarea termenului rezonabil, motivarea actelor adoptate și obligația de a răspunde solicitărilor primite în limba în care s-au efectuat și dreptul fiecărei persoane de a fi ascultată înainte de luarea oricărei măsuri individuale, dreptul de acces la dosarul propriu, de a primi reparații pentru prejudiciile cauzate și de a se adresa în scris în una dintre limbile oficiale ale Uniunii). Caracterul obligatoriu al dispozițiilor *Cartei*, prevăzut în art. 41, subliniază încă o dată faptul că dreptul la buna administrare a devenit unul din drepturile fundamentale ale cetățenilor UE.

Se poate spune că în cadrul spațiului comunitar, „buna guvernare” este asimilată uneori unui nou drept al omului – dreptul de a fi „bine administrat”, *id est* de a avea dreptul la o bună administrare a intereselor generale ale societății. În acest sens, unii autori constată că există diverse opinii referitoare la delimitarea conceptuală dintre „buna guvernare” și „buna administrare” [33, p. 8, 38].

Încă de la gânditorii politici moderni începe să se contureze distincția între o ordine politico-juridică, căreia îi corespunde guvernarea înțeleasă ca exercitare a autorității, și o ordine economică, în care guvernarea trimite la capacitatea de a administra oameni și lucruri. De aici înainte, spunea filosoful și istoricul francez M. Foucault spre sfârșitul anilor '80 ai sec. XX, „introducerea economiei în interiorul exercițiului politic (...) va fi miza esențială a guvernării (...). Guvernarea unui stat va însemna, deci, activarea

economiei la nivelul statului întreg, adică exercitarea față de locuitori, de bogății, față de conduita tuturor și a fiecăruia, a unei forme de supraveghere, de control, nu mai puțin atentă decât cea a tatălui de familie asupra persoanelor casei și a bunurilor sale”, conform politologilor ieșeni R. Ivan și V. Pleșca [31, p. 9].

La rândul său, cercetătorul R.C. Pavel pledează pentru ideea că dreptul la o bună administrare este exercitat în raporturile cetățenilor cu administrația publică, căreia în temeiul acestui raport îi corespund anumite obligații corelative față de cetățeni în calitatea lor de administrați [34, p. 271-272]. Astfel, acest drept poate fi privit ca o multitudine de obligații pe care le are o instituție publică și/sau administrativă față de cetățeni, dar, totodată, și obligațiile pe care le au cetățenii față de stat. La baza dreptului la o bună guvernare stă principiul legalității, conform căruia autoritățile trebuie să acționeze în baza și în limitele stabilite de lege.

Desigur, dreptul la o bună administrare se află într-o legătură directă cu buna conduită administrativă, însă acest drept fundamental nu este consacrat în mod expres și explicit în legislația țării noastre, inclusiv în *Codul de conduită a funcționarului public din Republica Moldova* [35]. Drept că conținutul juridic al dreptului la o bună administrare include câteva acte normative definitorii pentru activitatea funcționarilor publici (fapt specificat în legislația noastră națională: *Legea privind Codul de conduită a funcționarului public, 2008; Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, 2008; Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică, 2010, ș.a.*), denumiți în limbajul sociologic al lui M Weber birocrați [36, p. 252-333]. Deci, este vorba despre o abordare cunoscută care include reflecții asupra comportamentului guvernanților, activității guvernanților și a efectelor acestei activități. Într-un cuvânt, toate aceste trei drepturi la care facem referire („bine informat”, „bine guvernat” și „bine administrat”) se rezumă la metodele și practicile de guvernare,

adică la diverse „arte” ale guvernanților de a ghida și direcționa conduitele guvernanților cu toate manifestările sale.

Au dreptate autorii care afirmă că lipsa unei definiții general acceptate a conceptului de bună guvernare este compensată cu identificarea anumitor principii, aplicarea cărora de către guvernanți în raport cu guvernații consolidează regimul de bună guvernare în orice societate, în special pentru acele care se află de mai mulți ani în crize multidimensionale, iar mai recent și în criză pandemică COVID-19, ce au afectat și mai mult economia națională a țării noastre.

Reieșind din indicatorii bunei guvernări propuși de organizațiile internaționale (*Banca Mondială, Fondul Monetar Internațional, Transparency International, Freedom House, UE* etc.) și preluați de factorii decizionali din Republica Moldova pentru a fi implementați, putem afirma că punerea în aplicare a elementelor-cheie [37] și/sau a principiilor bunei guvernări (responsabilitate și receptivitate, transparență și orientarea spre succes, echitate și primordialitatea dreptului, eficacitatea și eficiența acțiunilor inițiate etc.) determină în mod mai decisiv și mai credibil funcționalitatea puterii politice în contextul europenizării societății și modernizării social-politice a țării, astfel încât societatea și cetățenii săi vor fi afectați pozitiv de deciziile luate și acțiunile inițiate de un guvern profesionist, transparent și responsabil. Prin urmare, în contextul unei vieți sociale democratice, principiile bunei guvernări trebuie să devină tangibile și semnificative pentru public, să asigure o atitudine corespunzătoare a instituțiilor statului în raport cu cetățenii și viceversa, o încredere adecvată a lor față de instituțiile publice.

Principiile asumării responsabilității și receptivității în actul guvernării sunt, în același timp, conform opiniei profesorului italian L. Morlino, și principii ale unei democrații „bune” [38, p. 3, 8, 42-47], pentru că o guvernare responsabilă și reprezentativă înseamnă mai întâi de toate abilitatea puterii de a lua anumite decizii și de a-ți

asuma răspundere pentru ele în pofida criticilor opozanților politici. Puterea înseamnă responsabilitate politică în procesul public, iar relația subiectul-obiectul puterii face ca guvernării, reieșind din regulile jocului democratic, să delege puterea guvernanților. Aceștia din urmă deja sunt obligați să fie responsabili în totalitate în fața celor care i-au ales să guverneze, pe lângă toate celelalte aspecte și dimensiuni ale vieții sociale, și de sănătatea cetățenilor în contextul crizei pandemice.

În plus, obligativitatea factorilor decizionali de a răspunde prompt la cererea socială, de a informa corect cetățenii și de a fi receptivi la nevoile lor reiesă din obligațiile și îndatoririle funcționarilor publici. Drept exemplu servește așa-numitul jafal secolului sau furtul miliardului, echivalând cu a opta parte din PIB-ul întregii țări [39], care nici pe de parte nu a fost elucidat de vreo guvernare (de la scrutinul parlamentar de la sfârșitul anului 2014 până la mijlocul anului 2020 la cârma țării s-au perindat cinci coaliții de guvernare și un guvern minoritar). Astfel, megafrauda bancară rămâne în continuare un mister, cum cea mai săracă țară din Europa a fost aruncată într-o criză profundă și nici o guvernare nu și-a asumat responsabilitatea vizavi de acest furt.

Transparența decizională și orientarea spre succes în calitate de principii ale buneii guvernări subliniază modul de lucru al organelor de referință, aceștia făcând cunoscută public, în permanență, întreaga lor activitate. În acest sens, factorul guvernamental este obligat să se conducă în actul guvernării de ideea că deciziile luate sau acțiunile inițiate pot avea efecte pozitive sau reacții negative din partea publicului, a unui sau altui actor social colectiv ori individual. De aceea orice decizie luată trebuie privită doar din perspectiva orientării spre succes a guvernării, pentru că deciziile adoptate deschid noi perspective pentru viitor persoanelor care devin mai optimiste și implicate întru realizarea unui scop.

Reieșind din faptul că transparența trebuie privită ca un instrument-cheie pentru creșterea responsabilității, performanței și încrederii în sectorul public, prin *Legea nr. 239/2008 privind transparența în procesul decizional* (cu modificările ulterioare) legiuitorul, în art. 2 „Noțiuni”, oferă noțiunii de transparență următoarea semnificație: „transparență – oferirea, în vederea informării în mod deschis și explicit, de către autoritățile publice care cad sub incidența prezentei legi a tuturor informațiilor privind activitatea lor și consultarea cetățenilor, asociațiilor constituite în corespundere cu legea, altor părți interesate în procesul de elaborare și de adoptare a deciziilor” [40]. Tocmai peste 10 ani doar Guvernul M. Sandu a lansat pentru prima dată, la 2 iulie 2020, linia pentru transparență a Guvernului Republicii Moldova [41]. În pofida faptului că *Regulamentul Parlamentului Republicii Moldova* a fost modificat încă la mijlocul lunii martie 2020 pentru a-i da Legislativului mai multă transparență, 43 de ONG-uri naționale au cerut Parlamentului țării mai multă transparență decizională [42]. Și mai inadecvată devine situația cu transparența în domeniul medicamentului. În pofida recomandărilor internaționale de a face domeniul mult mai transparent, nu există măsuri eficiente din partea autorităților din țara noastră. Unele idei și modele de transparență care ajută cetățenii din alte țări să aibă mai multă claritate privind disponibilitatea medicamentelor pot fi implementate cu succes și în Republica Moldova [43], inclusiv prin diseminarea informațiilor respective.

Buna guvernare nu se rezumă doar la publicarea informațiilor pe *site*-urile oficiale ale autorităților publice, experții în domeniul transparenței în procesul decizional sunt de părere că autoritățile publice locale (APL) trebuie să gestioneze corect nevoile localităților. Totodată, experții recomandă ca orice decizie să parcurgă cele trei nivele de interacțiune dintre APL și cetățeni:

informarea, consultarea, dar și participarea activă a contribuabililor în procesul decizional [44], iar respectarea etapelor transparenței în procesul decizional (de informare, de implicare și de monitorizare) ar responsabiliza nu numai reprezentanții APL, dar și cetățenii localităților [45].

Fără îndoială, echitatea socială și primordialitatea dreptului, ca alte două principii ale bunei guvenări, au ca bază protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, respectarea legii, independență, imparțialitate și incoruptibilitatea judecătorească. Sistemul național de protecție a drepturilor omului presupune, ca unul din principiile fundamentale, regula după care orice restrângere a drepturilor și libertăților fundamentale nu poate fi făcută decât pe baza unei legi preexistente, care trebuie să emane de la puterea legislativă. Una dintre problemele majore, căreia i s-a acordat o atenție specială, a reprezentat-o promovarea drepturilor omului în activitatea justiției și administrației. Importanța care se acordă acestei probleme, decurge din faptul că respectarea efectivă a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, așa cum sunt ele enunțate în convențiile internaționale, depind, în cea mai mare măsură, de modul în care organele de justiție și administrație și-au exercitat funcțiile și competențele în acest domeniu.

Când se vorbește despre instituția drepturilor omului, se are în vedere un proces complex de activități, ce pornește de la elaborarea de către stat a instrumentelor juridice, în care sunt menționate drepturile inerente persoanei umane și mecanismele de protecție și garantare a lor, și continuă cu adoptarea acestora în sistemul legislativ intern și cu crearea cadrului instituțional național, care să permită aplicarea efectivă a acestor legi [46].

Făcând referință la Republica Moldova, vom arăta că, spre exemplu, analiza nivelului de încredere a populației în justiție în perioada 2001–2018 denotă o puternică legătură între percepția

populației față de instituțiile centrale ale statului (Parlament, Guvern, Președintele țării) și percepția față de justiție. Încrederea în justiție este determinată de un set foarte complex de factori, care pot fi sistematizați într-un mod generalist în câteva grupuri. Primul rând de factori ține de interdependența încrederii în justiție și încrederea în alte instituții ale statului. Un alt grup de factori ține de fundalul mediatic în jurul justiției. Al treilea set de factori ține de experiența proprie sau a cercului social restrâns al persoanei care vine în contact cu justiția [47; 48]. La fel, experții Asociației Promo-LEX remarcă că primele două *Planuri Naționale în domeniul Drepturilor Omului* s-au realizează cu carențe importante, unele domenii de implementare fiind transformate în documente de politici formale cu impact redus. În pofida măsurilor întreprinse de către instituțiile responsabile de implementarea activităților înserate, în înfăptuirea *Planului Național de Acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru 2018–2022* se mențin în continuare unele provocări care împiedică atingerea obiectivului general, printre care și lipsa unui mecanism eficient de coordonare, monitorizare și evaluare a următoarei perioade de implementare a documentului vizat [49].

În contextul crizei pandemice, oamenii de știință de talie mondială și experții naționali au constatat nu o dată faptul că au fost încălcate unele drepturi ale omului. De pildă, 13 laureați ai Premiului Nobel și alte peste 500 de personalități internaționale menționează în textul scrisorii inițiate de *National Endowment for Democracy* (SUA) și *Institutul Internațional pentru Democrație și Asistență Electorală* (IDEA), cu sediul la Stockholm, că, „chiar și unele guverne alese democratic luptă contra pandemiei prin concentrarea unor atribuții de urgență care limitează drepturile omului și consolidează supravegherea din partea statului fără a ține cont de constrângeri juridice, de supravegherea parlamentară sau de perioade pentru restabilirea ordinii constituționale” [50].

Experții autohtoni (constituționaliștii T. Cârnaț și Al. Tănase, avocatul poporului M. Cotorobai ș.a.), de asemenea, au semnalat nu o dată despre îngrădirea unor drepturi și limitarea anumitor libertăți ale omului. Societatea civilă atrage însă atenția că unele limitări sunt exagerate și se creează impresia că autoritățile doar se folosesc de situația de pandemie pentru a le aplica. „Știind că există o criză în domeniul medicinei și că vor urma cazuri de import a infecției, nu e bine să vii în Parlament cu o hotărâre care nu oferă soluții. Guvernul trebuia să analizeze fiecare drept încălcat în această perioadă – dreptul la muncă, dreptul la salariu, dreptul la libera circulație, dreptul la profit pe care îl au agenții economici și să vină cu rectificări: ce vor primi în schimb cetățenii în urma limitării acestor drepturi”, opinează T. Cârnaț [51]. De asemenea, este important de subliniat că în sistemul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, a intereselor legitime ale cetățenilor protejarea dreptului la viață și a dreptului la sănătate a căpătat noi valențe.

În ceea ce privesc alte principii ale unei guvernări de succes, este de specificat că eficacitatea și eficiența acțiunilor inițiate, ca alte două caracteristici fundamentale ale bunei guvernări pentru o societate democratică determină, în ultima instanță, randamentul activității și performanței profesionale a agenților guvernamentali. Unii experți propun o grilă de analiză, formată din șase indicatori, ai bunei guvernări: 1) participarea – gradul de implicare a decidenților politici; 2) decența – gradul în care crearea și implementarea legilor ține cont de demnitatea umană; 3) corectitudinea – gradul în care regulile se aplică tuturor la fel, indiferent de statusul social; 4) responsabilitatea – gradul în care oficialii publici, aleși sau numiți, își asumă responsabilitatea pentru acțiunile lor și răspund cerințelor formulate de public; 5) transparența – gradul în care deciziile luate de oficialii publici sunt clare și deschise votului

cetățenilor sau reprezentanților acestora și 6) eficiența – gradul în care regulile și mecanismele democratice facilitează procesul decizional rapid și la timp [52, p. 19-20].

Indicatorii bunei guvernări elaborați de către organizația internațională neguvernamentală *Freedom House* (autoritatea organelor legislative, gradul de descentralizare, responsabilitățile, procedurile de alegere și activitatea autorităților locale, gradul de respectare a drepturilor și libertăților individuale, precum și transparența legislativă și executivă), indicatorii propuși de către experții *Băncii Mondiale* (posibilitatea de exprimare și responsabilitatea, stabilitatea politică, eficiența guvernului, calitatea reglementărilor, supremația legii, controlul asupra corupției) și de alte organisme analitice internaționale (*Transparency International*, *Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare*, *Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică* etc.) pot clarifica unele chestiuni legate de responsabilitatea guvernanților în activitatea instituțiilor puterii de stat, participarea cetățenilor în procesul decizional, echitatea și incluziunea socială, nivelul domniei legii, gradul transparenței etc., astfel încât ar fi evidentă eficiența din punctul de vedere al rezultatelor instituțiilor și proceselor democratice într-o țară sau alta. În acest sens, sunt cunoscute sistemele de evaluare – *Indicatorii de Guvernare la Nivel Mondial* (IQM) și *Evaluarea Guvernării la Nivel Mondial* (EGM), care au drept scop identificarea modalității în care experții evaluează calitatea guvernării într-o țară sau alta, fiind publicate anual de Institutul Băncii Mondiale [53, p. 25-26].

La nivel național, în vederea necesității stringente de a promova o serie de politici și reforme pentru a consolida buna guvernare în sectoarele-cheie de dezvoltare, trei *think-tank*-uri din țara noastră – *Centrul Analitic Independent „Expert-Grup”*, *Institutul pentru Politici și Reforme Europene* și *Centrul de Resurse Juridice din Moldova* –

și-au unit eforturile la elaborarea *Cărții Albe a Bunei Guvernări*, care prezintă o sinteză succintă a principalelor recomandări de politici și reforme în domeniile economice, sociale, justiție, politică externă, securitate și apărare, reforma administrației publice, precum și implementarea *Acordului de Asociere și a Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător* cu UE [54], acestea fiind valabile și pentru actualii guvernanți, dar în mod special în condițiile pandemiei de COVID-19.

Concluziile studiului pledează pentru o considerare adecvată a complexității actului de guvernare la nivel național prin definierea unui plan consolidat de acțiuni strategice în materie de bună guvernare, bazat pe măsuri complexe de asanare a tuturor sferelor vieții sociale, inclusiv a domeniului sănătății. Agenda guvernării este foarte importantă pentru societățile aflate în plină schimbare democratică și modernizare politică doar atunci când integrarea instituțională și eficiența guvernării se realizează în numele unor anumite scopuri bine determinate și ar ține cont de o multitudine de factori, inclusiv de adoptarea unui plan de acțiuni riguros etapizat, pe termen scurt, mediu și lung, care ar sta la baza unor progrese social-politice și economice multășteptate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Guvernământ și relația cetățeanului cu autoritățile publice. [on-line] <http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/guvernament.php> (vizitat 13.05.2020).
2. Noțiunile de „guvernare” și de „guvernanta”. [on-line] <https://www.punctulcritic.ro/bogdan-berceanu-guvernanta-cheia-reusitei-procesului-de-integrare-europeana.html> (vizitat 30.12.2018).
3. Thos L. De ce avem nevoie de guvernare? [on-line] <https://lorelaitos.wordpress.com/2010/01/13/de-ce-avem-nevoie-de-guvernare/> (vizitat 13.01.2010).

4. Politolog, despre misiunea noii guvernări: „Să explice pentru ce obiectiv sau set de obiective pledează”. [on-line] <http://oficial.md/politica/politolog-despre-misiunea-noii-guvernari-sa-explice-pentru-ce-obiectiv-sau-set-de-obiective-pledeaza> (vizitat 20.07.2019).
5. 4.000 de amenzi pentru nerespectarea cerințelor autorităților, în contextul prevenirii răspândirii COVID-19. [on-line] <https://www.bizlaw.md/4000-de-amenzi-pentru-nerespectarea-cerin-telor-autoritatilor-in-contextul-prevenirii-raspandirii-covid-19> (vizitat 24.07.2020).
6. Un deputat cere Ministerului de Interne să-l sancționeze pe Dodon, pentru că nu respectă recomandările CSE și CNESP (DOC). [on-line] <https://www.realitatea.md/un-deputat-cere-ministerului-de-interne-sa-l-sanctioneze-pe-dodon-pentru-ca-nu-respecta-recomandarile-cse-si-cnesp--doc-110073.html> (vizitat 21.05.2020).
7. Președintelui i se permite? Voicu nu vede abateri în acțiunile lui Dodon pe perioada pandemiei. Litvinenco îl contrazice. [on-line] <https://tvc.md/presedintelui-i-se-permite-voicu-nu-vede-abateri-in-actiunile-lui-dodon-pe-perioada-pandemiei-litvinenco-il-contrazice-video> (vizitat 27.05.2020).
8. Igor Dodon: Cel mai mare regret este că doi ani și jumătate a fost o perioadă de lupte dure între instituțiile statului. [on-line] <https://telegraph.md/igor-dodon-cel-mai-mare-regret-este-ca-doi-ani-si-jumatate-a-fost-o-perioada-de-lupte-dure-intre-institutiile-statului/> (vizitat 08.07.2020).
9. Șeful statului a anunțat despre lansarea unor măsuri de protecție socială. [on-line] <http://www.presedinte.md/rom/comunicate-de-presa/seful-statului-a-anuntat-despre-lansarea-unor-masuri-de-protectie-sociala> (vizitat 18.11.2019).
10. Președintele Răspunde, ediția din 11 septembrie 2020. [on-line] <https://noi.md/md/politica/presedintele-raspunde-editia-din-11-septembrie-2020> (vizitat 11.09.2020).

11. Agenda zilei 27 iunie. [on-line] <https://www.gazetadenavodari.ro/agenda-zilei-27-iunie/> (vizitat 27.06.2020).
12. Parlamentul a declarat stare de urgență pe perioada 17 martie – 15 mai 2020. [on-line] <http://parlament.md/Actualitate/Noutati/tabid/89/NewsId/2374/language/ro-RO/Default.aspx> (vizitat 17.03.2020).
13. Informații privind coronavirus / Guvernul Republicii Moldova. [on-line] <https://gov.md/ro/content/informatii-privind-coronavirus> (vizitat 11.09.2020).
14. Nemerenco: 8 gereșeli fatale care au dus la eșuarea gestionării COVID-19. [on-line] <https://emedicina.md/nemerenco-8-gere-seli-fatale-care-au-dus-la-esuarea-gestionarii-covid-19/> (vizitat 02.06.2020).
15. Primarii din raionul Orhei: guvernarea mai mult a derutat decât a ajutat. [on-line] <https://tvc.md/primari-din-raionul-orhei-guvernarea-mai-mult-a-derutat-decat-a-ajutat> (vizitat 06.06.2020).
16. Ex-ministra Sănătății, Ala Nemerenco, despre eliminarea restricțiilor: „Iar nu avem niciun plan. ascult ce spune împăratul și toată speranța mi-e la specialiștii epidemiologi...”. [on-line] <https://www.ziarulnational.md/ex-ministra-sanatatii-ala-nemerenco-despre-eliminarea-restrictiilor-iar-nu-avem-niciun-plan-ascult-ce-spune-imparatul-si-toata-speranta-mi-e-la-specialis-tii-epidemiologi/> (vizitat 25.05.2020).
17. Untila St. Votat în Parlament: Până la 3 ani de închisoare pentru cei care nu respectă măsurile de prevenire și răspândesc boli epidemice. [on-line] <https://newsmaker.md/ro/votat-in-parlament-pana-la-3-ani-de-inchisoare-pentru-cei-care-nu-respecta-masurile-de-prevenire-si-raspandesc-boli-epidemice/> (vizitat 12.03.2020).
18. Cuantumul minim de 450 unități convenționale al amenzii aplicate persoanei fizice pentru nerespectarea măsurilor de profilaxie, prevenire și/sau combatere a bolilor epidemice, dacă acest fapt a pus în pericol sănătatea publică – neconstituțional (sesizările nr. 61a/2020, nr. 62a/2020 și nr. 67g/20120). [on-line] <http://>

www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=1884&t=/Media /Noutati/Cuantumul-minim-de-450-unitati-conventionale-al-amenzii-aplicate-persoanei-fizice-pentru-nerespectarea-masurilor-de-profilaxie-prevenire-sisau-combatere-a-bolilor-epidemice-daca -acest-fapt-a-pus-in-pericol-sanatatea-publica-neconstitutional-sesizarile-nr-61a2020-nr-62a2020-i-nr-67g20120 (vizitat 30.06.2020).

19. Declarație: Republica Moldova este deja cu un picior într-o furtună a crizelor multiple. [on-line] <https://tribuna.md/2020/06/06/declaratie-republica-moldova-este-deja-cu-un-picior-intr-o-furtuna-a-crizelor-multiple/> (vizitat 06.06.2020).
20. (SONDAJ) Sunteți mulțumiți de acțiunile autorităților RM în împiedicarea răspândirii Coronavirusului? Iată răspunsurile! [on-line] <http://oficial.md/politica/sondaj-sunteti-multumiti-de-actiunile-autoritatilor-rm-in-impiedicarea-raspandirii-coronavirusului-iata-raspunsurile> (vizitat 22.05.2020).
21. Rezultatele studiului sociologic „Percepția crizei, comportamentul și solidaritatea populației în perioada pandemiei COVID-19”. [on-line] <http://icjp.asm.md/content/cercetare-sociologic%C4%83-privind-impactul-pandemiei-covid-19> (vizitat 13.06.2020).
22. Emil Constantinescu: Criza sanitară mondială, o șansă istorică pentru un nou proiect politic global. [on-line] <https://www.cotidianul.ro/emil-constantinescu-criza-sanitara-mondiala-o-sansa-istorica-pentru-un-nou-proiect-politic-global/> (vizitat 23.05.2020).
23. Fundamentele gândirii politice moderne (Antologie comentată) / Coord. A.-P. Iliescu, E.-M. Socaciu. Iași: Editura Polirom, 1999. 294 p.
24. Беккария Ч. О преступлениях и наказаниях. Москва: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1939. 464 p. [on-line] https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Bekkar/_Index.php (vizitat 13.08.2020).
25. Cârnaț T., Popa Cr. Considerații teoretice privind guvernarea, regimul politic și regimul de guvernare. În: Legea și Viața. Publicație științifico-practică, 2017, nr. 5 (305), p. 4-10.

26. Costache Gh. Republica Moldova: de la parlamentarism la prezidențialism. În: *Legea și Viața. Publicație științifico-practică*, 2019, nr. 1 (325), p. 4-12.
27. Saharneanu V. Ce fel de regim guvernează Republica Moldova? [on-line] https://observatorul.md/social/2018/01/18/39607_ ce-fel-de-regim-guverneaza-republica-moldova (vizitat 18.01.2018).
28. Igor Dodon: Moldova are nevoie de un model prezidențial de guvernare a țării. [on-line] <http://ntv.md/index.php?newsid=34861> (vizitat 04.07.2020).
29. Frigioiu N. *Politologie și doctrine politice. Vol. 1. Introducere în științele politice*. București: Editura Economică, 2007. 296 p.
30. Vesmaș D.M. Dezvoltări și tendințe actuale privind raporturile de guvernare în statele europene. [on-line] https://www.academia.edu/7069207/Dezvolt%C4%83ri_%C8%99i_tendin%C8%9Be_actuale_privind_ raporturile_de_guvernare_%C3%AEn_statele_europene (vizitat 22.12.2018).
31. *A guverna / a fi guvernat: ipostaze ale raportului dintre stat și cetățean / Coord. R. Ivan, V. Pleșca*. București: Pro Universitaria, 2015. 296 p. [on-line] https://www.academia.edu/29091868/ Imunitateaparlamentar%C4%83_puterea_politic%C4%83_%C8%99i_guvernarea.Schimb%C4%83ri_conceptuale_din_Evul_Mediu_%C8%99i_p%C3%A2n%C4%83_%C3%AEn_epoca_modern%C4%83 (vizitat 27.08.2019).
32. *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene (2010/C 83/02)*. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, 30.03.2010. [on-line] <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ: C:2010:083:0389:0403:ro:PDF> (vizitat 03.06.2020).
33. Marinică C.E. *Promovarea și protejarea drepturilor omului prin mijloace contencioase*. București: Editura I.R.D.O., 2011. 184 p.
34. Pavel R.C. *Dreptul la bună administrare – un drept garanție împotriva deciziilor administrative arbitrare în spațiul Uniunii Europe*. În: *Revista Studii Juridice Universitare*, 2014, nr. 1-2, p. 270-280.

35. Aplicarea Codului de conduită a funcționarului public din Republica Moldova. Ghid metodic / Cancelaria de stat a Republicii Moldova. Chișinău, 2013. [on-line] https://carriere.gov.md/downloads/ghid_conduita_functionar_public.pdf (vizitat 11.06.2020).
36. Вебер М. Хозяйство и общество. Очерки понимающей социологии. Том 1: Социология. Москва: Изд-ский дом Высшей школы экономики, 2016. 445 p.
37. Rubra A. Quels sont les éléments d'une bonne gouvernance? #2 Pourquoi la transparence est-elle si importante en matière de gouvernance? [on-line] <https://rightforeducation.org/fr/2017/04/19/quels-sont-les-elements-dune-bonne-gouvernance-2-pourquoi-la-transparence-est-elle-si-importante-en-matiere-de-gouvernance/> (vizitat 19.04.2017).
38. Morlino L. Democrație și democratizări. Iași: Editura Institutul European, 2015. 302 p.
39. Furtul unui miliard de dolari de la trei bănci din Moldova echivalează cu a opta parte din PIB-ul întregii țări. [on-line] <https://noi.md/md/societate/fiul-lui-filat-a-ramas-fara-bani-la-londra> (vizitat 07.02.2019).
40. LEGE Nr. 239 din 13-11-2008 privind transparența în procesul decizional. [on-line] <http://www.asp.gov.md/ro/node/1304> (vizitat 15.06.2020).
41. Guvernul lansează linia pentru transparență. [on-line] <https://noi.md/md/societate/guvernul-lanseaza-linia-pentru-transparența> (vizitat 01.07.2020).
42. 43 de ONG-uri „relevante” cer Parlamentului transparență decizională, dar numai trei s-au implicat cu adevărat. [on-line] <https://telegraph.md/43-de-ong-uri-relevante-cer-parlamentului-transparenta-decizionala-dar-numai-trei-s-au-implicat-cu-adevarat/> (vizitat 02.05.2020).
43. Papuc I. Modele de transparență în domeniul medicamentului: raportarea medicamentelor lipsă. [on-line] <http://sanatateinfo.md//News//item//9363> (vizitat 15.06.2020).

44. Zaharia L. Buna guvernare nu se rezumă la publicarea informațiilor pe site-urile oficiale. [on-line] https://ziuadeazi.md/post/buna-guvernare-nu-se-rezuma-la-publicarea-informatiilor-pe-site-urile-oficiale?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+Ziuadeazimd+%28ZIUADEAZI.MD%29 (vizitat 22.04.2020).
45. Proiectele mici unesc comunitățile și responsabilizează cetățenii. [on-line] <https://www.expresul.md/2020/05/20/proiectele-mici-unesc-comunitatile-si-responsabilizeaza-cetatenii/> (vizitat 20.05.2020).
46. Popescu Gh., Pantea M. Instrumentele juridice folosite de instituțiile de ordine și siguranță publică în protecția drepturilor omului. [on-line] http://www.ugb.ro/Juridica/Issue2RO/9_Prot.drept.om.Pantea.RO.pdf (vizitat 15.06.2020).
47. Cantarji V. Notă analitică: încrederea în justiția din Republica Moldova 2001–2018. Evoluții și determinante. [on-line] <https://crjm.org/wp-content/uploads/2019/02/2018.12-Increderea-in-justitie.-Evolutii.pdf> (vizitat 25.06.2020).
48. Încrederea populației și avocaților în justiția din Republica Moldova. [on-line] <https://juridicemoldova.md/9151/increderea-populatiei-si-avocailor-in-justitia-din-republica-moldova.html> (vizitat 25.06.2020).
49. Promo-LEX, despre Planul Național de Acțiuni în domeniul Drepturilor Omului pentru 2018–2022. [on-line] https://www.realitatea.md/promo-lex--despre-planul-national-de-actiuni-in-domeniul-drepturilor-omului-pentru-2018-2022_111130.html (vizitat 16.06.2020).
50. Laureatii Nobel avertizează că restricțiile amenință democrația și drepturile omului. [on-line] <http://hotnews.md/articles/view.hot?id=64066> (vizitat 25.06.2020).
51. Cârnaț Teodor. Guvernarea nu este pregătită pentru starea de urgență. [on-line] <https://theworldnews.net/md-news/teodor-carnat-guvernarea-nu-este-pregatita-pentru-starea-de-urgenta> (vizitat 19.03.2020).

52. Sarcinschi A. Dimensiunile nonmilitare ale securității. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005. 42 p.
53. Șaptefrați T. Buna guvernare: caracteristici, dimensiuni și metode de evaluare. În: Administrarea Publică. Revistă metodico-științifică trimestrială, 2015, nr. 3 (87), p. 21-27.
54. Cartea Albă a Bunei Guvernări. Priorități de politici pentru următoarele 12 luni pentru Guvernul Republicii Moldova / Centrul Analitic Independent „Expert-Grup”, Institutul pentru Politici și Reforme Europene, Centrul de Resurse Juridice din Moldova, 19 iulie 2019. [on-line] <http://ipre.md/2019/07/19/cartea-alba-a-bunei-guvernari-propuneri-privind-prioritatile-de-politici-pentru-urmatoarele-12-luni-pentru-guvernul-republicii-moldova/> (vizitat 17.06.2020).

**DEMOCRAȚIA, STATUL ȘI OPOZIȚIA
ÎN CONDIȚIILE PANDEMIEI COVID-19:
DIMENSIUNI RELAȚIONALE**

**DEMOCRACY, STATE AND OPPOSITION
IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC:
RELATIONAL DIMENSIONS**

Ion RUSANDU, *doctor în filosofie,
cercetător științific coordonator,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Vladimir STERPU, *doctor în științe politice,
cercetător științific,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary

The article analyzes the problems regarding democracy and the relation of power and political opposition in the context of COVID-19 pandemics. The authors consider that the pandemic revitalized old philosophical issues as the relations between state – individual, freedom – constraint, democracy – tyranny, democracy – oligarchy. Based on methodological landmarks, the Republic of Moldova socio - political situation was reviewed on the eve of presidential elections of November 2020 as well as the result of these elections. The phenomenon of political migration among the members of the Parliament lead to the deepening of political crisis generating as a result the lack of a legal majority of the Parliament. In this context, early elections become mandatory in order to reflect the real options of the citizens. Republic of Moldova currently at the crossroads, a critical moment for the sustainable development of the country.

Odată cu proclamarea independenței, în Republica Moldova a demarat și procesul de democratizare a societății, debarasându-se în același timp de consecințele sistemului / regimului totalitar.

Democrația în comparație cu sistemul / regimul precedent proclamării independenței țării oferă cetățenilor posibilități reale de participare la guvernarea problemelor sale întru asigurarea dezvoltării continue a calității vieții lor.

La mod general, democrația, fiind un regim politic / formă de guvernământ, creează condiții favorabile cetățenilor ca aceștia să participe direct sau prin intermediul reprezentanților aleși la rezolvarea problemelor publice.

Democrația, altfel spus, este forma organizării politice, care reflectă alegerea liberă a poporului pentru una sau altă alternativă de dezvoltare a omului și societății.

Despre esența democrației s-au dus discuții de-a lungul anilor, însă până în prezent nu vom găsi o definiție exhaustivă atotcuprinzătoare a ei. Probabil, aceasta se datorează și faptului că democrația este într-o permanentă dezvoltare și transformare. În același timp vom constata existența unui șir de indici / proprietăți care sunt inseparabile democrației. Printre acestea vom menționa următoarele: egalitatea tuturor oamenilor în drepturi, libertatea de opinii, libertatea presei, libertatea de exprimare și organizarea alegerilor libere.

Din momentul apariției sale și până în zilele noastre, democrația a cunoscut diferite modele de guvernare, dar pentru a înțelege esența acesteia este mai facil de a arăta ce nu reprezintă democrația. În acest caz, democrația nu este autocrație sau dictatură când o singură persoană conduce cu toate treburile statului, nu este nici oligarhie când țara este condusă de o mică parte a societății. Democrația, teoretic vorbind, este guvernarea în numele poporului și intereselor sale. Totodată, vom menționa că în lume nu există sisteme democratice „gemene”, particularitățile lor fiind diferite de la o țară la alta.

Vorbind despre esența democrației în comparație cu ceea ce ea nu este – autocrația, tirania, oligarhia etc., vom menționa că

Republica Moldova în cei 30 de ani de existență a cunoscut unele dintre elementele nedemocratice legate de oligarhie, capturarea statului ș.a. În acest context vom remarca și faptul că orice insucces al guvernanților este asociat cu perceperea negativă a democrației ca sistem politic ce nu poate rezolva problemele reale ale oamenilor.

Astfel, vom afirma că alegerile reprezintă prin sine un element primordial al democrației reprezentative, iar organizarea lor se află permanent în centrul politicului, dat fiind faptul că alegerile prin însăși esența lor legitimează puterea în stat.

Patrick Merloe pe bună dreptate subliniază că alegerile nu sunt un simplu exercițiu, ci una din componentele principale ale procesului care în linii mari este prin esență politic, iar încrederea societății în procesul electoral este o condiție sine qua non a alegerilor libere și corecte. [1]

Alegerile au ca scop formarea organelor puterii, alegerea vectorului politic al dezvoltării societății, țării, reînnoirea elitelor politice, aprecierea activității statului și a instituțiilor sale și ce este mai important, fiecare cetățean are posibilitatea de a participa la procesul guvernării statului, alegând acele persoane / candidați care prezintă cea mai mare eficiență și responsabilitate în viziunea acestuia.

Conform afirmațiilor profesorului de drept Richard K. Sherwin, democrațiile „ar trebui să fie capabile să se apere de cuvintele și imaginile care sunt utilizate în mod conștient și care seamănă neîncredere, pentru a termina discuțiile publice la această temă”. [2] Această afirmație este foarte sugestivă pentru Republica Moldova, unde democrația încă nu a prins rădăcini trainice și avem un nivel scăzut al culturii politice.

Pe tot parcursul său istoric – de la apariția sa în Grecia Antică până în prezent, democrația permanent a fost supusă unor presiuni, provocări, care în majoritatea cazurilor provin din spațiul

social, economic, politic, psihologic etc. În altă ordine de idei, vom evidenția în acest context: sărăcia, flagelul corupției, lipsa unei echități sociale adecvate, nivelul scăzut al culturii politice al populației și, nu în ultimul rând, imposibilitatea cetățenilor de a influența guvernarea în perioada dintre alegeri. Însă azi, în topul factorilor cu impact asupra dezvoltării democrației, a apărut inopinat și accidental (?) unul nou cu repercusiuni greu de urmărit. Este vorba de COVID-19 și pandemia provocată de această molimă.

Anul 2020 va intra în istoria omenirii ca fiind anul pandemiei coronavirusului. Această criză mondială în domeniul sănătății a cauzat închiderea granițelor între state, a intervenit în viața personală a oamenilor, a limitat libertatea lor, a stopat activitatea întreprinderilor și companiilor. Oamenii sunt nevoiți să-și analizeze viața prin prisma efectelor acestei pandemii: cum a fost până la răspândirea coronavirusului și după.

Fenomenul autoizolării este, în opinia noastră, un nou domeniu de cercetare pentru psihologi și filosofi, având în vedere un nou aspect al singurătății, și anume sporirea rolului rețelelor de socializare.

Vom remarca aici că această pandemie a dus și la faptul că în circuit au fost lansate noi cuvinte / termeni, care până la declanșarea pandemiei păreau fără sens. Este vorba de așa noțiuni precum: *doomscrolling*, *covidiot*, *zombombing*, *quaranteam*, *covidivorce* și *abreviatura WFH (work from home)*.

Criza epidemiologică a amplificat starea de neliniște practic a întregii populații. Dacă neliniștea pentru om – segment al vieții, de exemplu, scăderea nivelului de trai, era compensată de speranța de a găsi posibilități în scopul redresării situației, acum neliniștea ține de viitorul personal nedeterminat atât pe plan profesional, cât și cel legat de starea sănătății cu consecințele respective.

Criza legată de coronavirus pune în evidență necesitatea „reevaluării valorilor” (după Friedrich Nietzsche) a statului și a instituțiilor sale, a societății civile, a partidelor politice și a opoziției. Acești actori ai scenei sociale și politice din Republica Moldova trebuie să-și revadă scopurile și să înțeleagă că numai în unitate și coordonare se pot obține rezultate sustenabile.

În clipe de mari încercări, dileme sociale, apar fisuri în idealuri și valori, care stau la baza vieții cotidiene, ceea ce duce la identificarea noilor repere pentru a conștientiza locul nostru în societate și noile relații cu statul.

Epidemia COVID-19 a resetat una dintre marile probleme filosofice despre valoarea ființei umane, care de mult timp era în vizorul discuțiilor doar în contextul valorilor democratice și drepturilor omului. În prezent observăm că în prim – plan apare abordarea privind viața și securitatea omului.

În acest context vom remarca o „recitare” a romanelor cu subiecte referitoare la pandemii și democrație. Analistii, dar și cititorul de rând, fac trimiteri la celebrele romane precum *Ciuma* (Albert Camus), *1984* (George Orwell), *Minunata lume nouă* (Aldous Huxley), *Noi* (Evheny Zamyatin), *Fahrenheit 451* (Ray Bradbury), dar și la cele mai puțin cunoscute publicului larg: *Jurnal din anul ciumei* (Daniel Defoe), *Logodnicul* (Alessandro Manzoni) ș.a.

Esența impactului coronavirusului asupra oamenilor nu este numai una biologică. Prin necesitatea autoizolării se atentează și la natura socială a omului: viața unui om în prezent este practic redusă la starea lui biologică. Desigur, realitatea socială a suferit transformări esențiale, lumea înconjurătoare a devenit mai străină și mai agresivă, iar frica ce s-a cuibărit în multă lume va rămâne acolo pe termen lung. Criza pandemică indică și faptul că oamenii ar trebui să își schimbe comportamentul de la cel anterior crizei,

când pe primul plan era consumul, la o schimbare radicală a vectorului de dezvoltare.

Este absolut evident că impactul aceleiași pandemii COVID-19 asupra fiecărei țări va fi diferit indiferent de regimul politic, atât după nivel, cât și de profunzimea consecințelor. Pentru Republica Moldova, pandemia COVID-19 va adânci inegalitatea socială, va crește sărăcia și ca urmare va duce la o destabilizare politică și socială spre deosebire de țările cu economii mai puternice, dat fiind faptul că posibilitățile guvernării de a susține păturile sociale largi sunt foarte limitate.

Democrația în condițiile în care este supusă sub amenințare viața cetățenilor este nevoie să-și ajusteze resursele instituționale întru asigurarea supraviețuirii atât pentru întreg sistem sociopolitic, cât și pentru contracararea efectelor negative privind sănătatea populației. Problema majoră în acest caz se reduce la înțelegerea când încălcarea normelor democratice de dirijare a proceselor sociale direcționate spre asigurarea existenței vieții sociale pun în pericol viabilitatea principiilor democratice și când se trece de „liniile roșii” ale însăși existenței democrației. Această problemă devine esențială mai cu seamă în cazul declarării stării de urgență. COVID-19 a reanimat trăsăturile represive ale statului. În această situație acesta poate dispune de soarta și comportamentul oamenilor datorită fricii infernale care a cuprins societatea și fiecare om în parte.

Parlamentul Ungariei, pe data de 30 martie 2020, a confirmat largile împuterniciri ale prim-ministrului Victor Orban pe o perioadă indeterminată în legătură cu pandemia COVID-19. Sunt prevăzute restricții cu privire la imposibilitatea declanșării alegerilor anticipate și, iar guvernarea are dreptul să stopeze acțiunile unor legi.

Mark Lynas remarcă că, criza epidemiologică COVID-19 are un impact pozitiv asupra ecologiei, dat fiind faptul că industriile țărilor lumii și-au încetinit activitățile și în urma acestei situații emisiile de carbon s-au micșorat cu 7%. Or această situație benefică prin intermediul carantinei (și în domeniul economiei) nu poate duce la nesfârșit. Va avea loc relansarea economiei, care necesită investiții financiare enorme. Mark Lynas propune, în pofida faptului că se vor auzi voci critice, ca guvernele să ia bani în credit, care vor fi reîntoarse de către copii și nepoți în viitor.[3]

Declarația Ambasadei SUA în Republica Moldova din 18 iunie 2020 relatează plastic oportunitatea susținerii democrației pe timp de pandemie. Astfel, în declarație se menționează: „Însă chiar și în lupta cu această pandemie trebuie să fim atenți și la sănătatea democrației Republicii Moldova”.

Într-un studiu recent, elaborat de către Veaceslav Ioniță și Diana Enachi, cu privire la starea democrației în Republica Moldova, se afirmă că în urma fraudei bancare, a corupției și a guvernării ineficiente democrația în Republica Moldova a degradat în ultimii 5 ani (2015-2020).

Deci, în plan politologic, pandemia a evidențiat vechile dihotomii (stat-individ; democrație-autoritarism; libertate-siguranță etc.)

Aplicarea restricțiilor pe timpul pandemiei COVID-19 a dus la declanșarea multiplelor proteste în mai multe țări din lume. Oamenii nu sunt de acord cu regimul de măști, anularea manifestărilor, închiderea localurilor etc. În opinia protestatarilor, aceste restricții limitează drepturile și libertățile omului. Restricțiile, ca urmare, se răsfâng asupra relațiilor dintre putere și cetățeni, care își doresc revenirea la modul de viață anterior pandemiei COVID-19. Întrebarea principală care reiese din aceste proteste se reduce la termenul când se va termina această molimă. În același timp, este evident faptul că anume statul cu instituțiile sale joacă

un rol primordial în combaterea pandemiei COVID-19 și pe parcurs acest rol va crește. Vom remarca faptul că oamenii (avizați), vrând-nevrând, își amintesc de romanele celebre, care reflectă starea societății, a oamenilor în situații similare.

Consecințele crizei epidemice, care sunt majore pentru țară și populație, sunt deja comparate ca gravitate cu criza financiară din 2008, sau cu altele de acest gen cu care s-a confruntat omenirea în secolele XX-XXI. Unii analiști o identifică ca fiind cel de-al treilea război mondial.

Criza cu certitudine nu cunoaște limite în impactul său atât la nivel mondial, cât și regional și local. Se creează impresia că pandemia COVID-19 își impune agenda sa, și nu autoritățile publice centrale sau locale. Planurile cotidiene ale politicianilor sau ale oamenilor simpli au fost date peste cap de la țări cu o democrație dezvoltată până la cele cu tentă de autoritarism. Experții în domeniul politicii, economiei, relațiilor sociale au identificat coronavirusul ca fiind „Lebăda neagră”. Expresia „Lebăda neagră” a intrat în discursurile specialiștilor pe problemele dirijării riscurilor în anul 2007, odată cu apariția cărții lui Nassim Taleb cu aceeași denumire.[4] Criza coronavirusului ridică întrebări nu doar în domeniul sănătății publice, ci ține și de capacitatea tuturor instituțiilor statului de a dirija/ rezolva crizele cu efect plurivectorial.

În pofda acestui fapt, Nassim Taleb nu identifica coronavirusul cu „Lebăda neagră”. Conform autorului, cele mai mari riscuri pentru omenire se prezintă nu atât în formă de războaie, nici mari crize economico-financiare, ci în primul rând epidemiile, care nu arareori apar ca niște „lebede negre”.

Pandemia a scos în evidență teme generale cu un trecut filosofic bogat. Ne referim aici la eterna întrebare cu privire la raportul dintre stat și individ sub aspectul nou parvenit: până la care linie roșie poate interveni statul în viața cetățenilor? Într-o

lumină nouă trebuie analizată teoria liberală cu principiul său de bază care accentuează dreptul persoanei la libertate ca valoare supremă. În cazul pandemiei, însă, oamenii au nevoie de mai multă ocrotire decât anterior. În acest context se prefigurează problema cu privire la întâietatea celui mai eficient model, cel democratic sau autoritar, criteriul aprecierii fiind capacitatea de a rezolva problemele și consecințele pandemiei.

Francis Fukuyama a scris pentru revista „Foreign Affairs” un articol cu denumirea „Pandemia și ordinea politică”. Una din ideile principale se rezumă la afirmația că succesul în lupta cu COVID-19 nu va depinde de regimul politic al unei sau al altei țări. Autorul menționează că unele societăți democratice au obținut rezultate bune, iar altele nu. Această afirmație este valabilă și pentru regimurile autocratice.[5]

Odată cu apariția și răspândirea coronavirusului, mulți analiști/ experți și-au expus opiniile cu privire la viitorul lumii. Unii afirmă că această pandemie va duce la distrugerea globalizării, pe când alții consideră că globalizarea se va accelera sub impactul amenințărilor parvenite din exterior.

Filosoful român Emil Cioran atenționa încă în a doua jumătate a sec. XX că „fiecare zi sporește primejdiile ce pândesc omenirea” și „ea va plăti scump progresul pe care îl înregistrează neîncetat”.[6]

Vom constata un fapt interesant: alături de filosofi, un aport în acest context l-au adus și savanții din alte domenii. Astfel, fizicianul David Deutsch atenționa, la rândul său, despre pericolul unor epidemii globale.[7]

Într-un articol de sinteză publicat de sindicatul ziaristic Project Syndicate se arată că serviciile secrete avertizau din timp apariția și riscurile legate de răspândirea COVID-19, care în ultimă instanță au fost ignorate.[8]

Cunoscutul istoric Yuval Noah Harari, autorul cărților de succes internațional: *Sapiens. Scurtă istorie a omenirii*, *Homo Deus. Scurtă istorie a viitorului* și *21 de lecții pentru secolul XXI*, consideră că această criză legată de pandemia coronavirusului conduce către următoarele două alegeri esențiale pentru omenire și cetățeni. Prima opțiune se referă la alegerea dintre o supraveghere totalitară și susținerea și informarea cetățenilor. A doua se referă la alegerea dintre o izolare naționalistă și o solidaritate internațională.[9]

Pentru a face față pandemiei COVID-19, conform lui Carlo Ratti, profesor la Institutul Tehnologic din Massachusetts, printr-o resetare a colaborării internaționale este necesar de a demola 3 mituri:

1) COVID-19 ar fi „Lebăda neagră”, eveniment, apariția căruia nu fusese anticipată. În realitate, savanții epidemiologi avertizau de ani buni despre riscurile sistemice care pot apărea din cauza coronavirusului și a gripei, iar în prezent COVID-19 este ca o repetiție costumată care ne paște în urma încălzirii globale.

2) COVID-19 a discreditat fenomenul globalizării. Globalizarea, menționează autorul, rămâne acel suport care ne asigură informație, medicamente, tehnologii etc.

3) Instrumentele politice și mecanismele instituționale ne ajută să trecem peste această criză pandemică. Însă, ne spune în continuare autorul, organizațiile internaționale doar într-o mică măsură au reușit să mobilizeze resursele existente pentru a învinge molima și a depăși consecințele economice.[10]

Pentru Republica Moldova, pandemia coronavirusului a devenit trigger pentru declanșarea sau aprofundarea crizelor care au cuprins practic toate domeniile vieții.

În istoria Moldovei au avut loc deja diferite epidemii descrise în letopisețe și nu numai. Dmitrie Cantemir, în capitolul al doilea din lucrarea *Descrierea Moldovei*, scria: „Cu toate acestea, față de

alte țări mai călduroase, nu se prea cunosc molime în Moldova. Din când în când, arareori însă, izbucnesc ciurma și frigurile rele”.[11]

Eforturile guvernării în perioada declanșării stării de urgență se reduc, la mod general, la menținerea sub control a situației, reieșind din resursele foarte limitate, pentru a asigura supraviețuire populației în lipsa unei economii reale, cauzată de închiderea întreprinderilor, firmelor ș.a. Miza în plan extern este legată de susținerea partenerilor externi, speranța de a obține noi credite, inclusiv și din partea Rusiei.

În acest context, considerăm că este necesar de a elabora planul ieșirii din crizele care însoțesc pandemia COVID-19, care ar prevedea relansarea economiei, ecologiei, sistemului educațional în noile condiții de existență a țării, Totodată, dacă se va ajunge la modificarea Constituției, sau elaborarea unei noi, considerăm că principiile statutului de drept ale democrației trebuie consfințite în continuare, împotriva dovezii unora de a conduce țara cu o „mână de fier”.

Desigur, într-o măsură oarecare criza pandemică are un impact sensibil asupra principiilor democrației. Aici avem în vedere că odată cu protejarea vieților umane, guvernarea/ puterea este împinsă să limiteze unele drepturi și libertatea cetățenilor, mai cu seamă atunci când declară stare de urgență sau situație excepțională, care, la rândul lor, atentează la principiul separării puterilor în stat. Această disbalanță a fost sesizată de o adresare a unor deputați la Curtea Constituțională, care au formulat o hotărâre ce accentuează unele limite ale ramurilor puterilor de stat. Astfel, pe 23 iunie 2020, Curtea Constituțională a examinat constituționalitatea unor prevederi din Legea nr. 212 din 24 iunie 2004 privind regimul stării de urgență, de asediu și de război și a unor prevederi din Hotărârea Parlamentului nr. 55 din 17 martie 2020 privind declararea stării de urgență. Înalta Curte

a decis că majoritatea prevederilor conținute în Legea 212 sunt constituționale atât timp cât autoritățile responsabile de gestionarea stării de urgență au doar atribuții sau acțiuni necesare pentru scopul care a stat la baza declarării stării de urgență: atribuțiile, măsurile sau acțiunile necesare nu depășesc sfera de competență a puterii executive. Parlamentul poate exercita un control efectiv al măsurilor în discuție. În același timp, Curtea Constituțională a declarat neconstituțional art. 225, alin. 3 din Codul Administrativ în partea în care limitează competența instanțelor de judecată de a efectua controlul proporționalității măsurilor dispuse de către autoritatea publică.[12]

Dintre consecințele/ impactul directe ale coronavirusului menționăm amânarea alegerilor. Astfel s-a procedat în Franța, unde alegerile din turul doi au fost amânate pentru o altă perioadă. Serbia la fel și-a amânat alegerile parlamentare până la ridicarea stării de urgență, sau în România, unde alegerile municipale de asemenea au fost amânate. În Republica Moldova, discuții aprinse în contradictoriu s-au dus în jurul alegerilor din circumscripția uninominală nr. 38, Hîncești, care s-au desfășurat pe 15 martie 2020. Menționăm că starea de urgență în legătură cu situația epidemiologică prin infecția cu COVID-19 a fost declarată de către Parlament pe 17 martie 2020 pentru perioada 17.03-15.05.2020. Opoziția nu a solicitat amânarea alegerilor de la Hîncești, deși erau deja confirmate cazuri de coronavirus în localitățile din raion (s. Bălceana). În acest context, experiența defectuoasă/ păgubașă a opoziției în urma participării la alegerile din raionul Hîncești trebuie iradiată în cazul alegerilor prezidențiale din 1 noiembrie 2020, dacă vom avea al doilea sau al treilea val al epidemiei coronavirusului.

Ca rezultat, pandemia coronavirusului a condus la anularea sau transferarea pentru alte perioade a alegerilor și a referendumurilor constituționale în circa 20 de state ale lumii.

În urma restricțiilor și sancțiunilor expuse de către guvernare în cadrul stării de urgență, legată de criza epidemiologică în contextul COVID-19, se inițiază formarea unei stări ce ține de forma regimului de guvernământ care va avea atât caracteristici instituționale democratice, cât și autocratice. Acest regim politic poate fi considerat ca regim anocratic.[13]

În acest context vom menționa că Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a elaborat la 4 noiembrie 2020 „Propuneri de Rezoluție” referitoare la măsurile contra COVID-19 asupra democrației, statului de drept și drepturilor fundamentale.[14]

Este vorba despre hibridizarea autoritarismului și democrației. În literatură de specialitate acest fenomen politic poartă denumirea de democrație neliberală.

Această situație pandemică a ridicat noi întrebări cu privire la relațiile dintre guvernare și opoziție. Astfel, înafară de criticile aduse guvernării, axate concret pe activitatea guvernării privitor la modul de depășire a crizei epidemiologice, apar întrebări pur politice: se va menține societatea pe fâgașul firav al democrației sau ne vom trezi cu un nou autoritarism, de astă dată nu oligarhic, cum a fost cel al lui Plahotniuc, ci cu o combinație dintre oligarhie și ideologie postsovietică, care va stopa de facto vectorul european.

În pofida situației foarte stresante pentru populație în legătură cu COVID-19, puterea și opoziția politică își continuau la maximă turanție discuțiile cu privire nu numai la starea epidemiologică, dar și la un șir de probleme mai vechi și mai noi din domeniul politicii și nu numai. Astfel, opoziția politică insistă pe demisia actualului guvern și a Președintelui țării, ca mijloc pentru desfășurarea alegerilor parlamentare anticipate. Părțile s-au lansat în discuții aprinse referitor la adoptarea legii cu privire la organizațiile non-guvernamentale.

Opoziția a insistat pentru adoptarea acestei legi din considerente atât financiare (tranză de 20 milioane euro din partea UE este o condiție pentru această lege), cât și din cele etico-politice. Practica ultimelor alegeri, nivel republican sau local, arată că fundațiile de pe lângă partide masiv au susținut candidații și partidele sub tutela cărora activează. Opoziția consideră că adoptarea acestei legi va aduce mai multă transparență în activitatea diferitor fonduri, totodată fiind expres reglementată imposibilitatea susținerii partidelor sau a candidaților în timpul campaniei electorale.

Una din consecințele politice ale stării de urgență în contextul pandemiei este faptul că puterea executivă (Guvernul) tinde să iasă de sub controlul organelor reprezentative ale puterii (Parlamentul). Este semnificativ în acest sens decizia Guvernului Chicu de a-și asuma răspunderea pentru 4 proiecte referitoare la un șir de modificări: în legile bugetare anuale, decizia care ridică semne de întrebare dat fiind faptul că legislativul era/ este funcțional la ora asumării răspunderii. Când am scris funcțional, am avut în vedere nu eficacitatea sa și a fiecărui deputat în parte, ci faptul că este deliberativ pentru a lua deciziile corespunzătoare. În ceea ce privește eficiența activității legislative, recent a fost publicat un studiu în care a fost analizată participarea deputaților în ceea ce privește elaborarea proiectelor de legi. S-a constatat că 3 deputați nu au fost autorii niciunei legi, iar 20 dintre ei au fost autorii a maxim 5 legi într-un an și jumătate, dintre care aproape niciuna cu statut „Adoptare” sau „Adoptat”. În topul celor mai „leneși” deputați se regăsesc practic din toate fracțiunile parlamentare. [15]

Se observă o tensiune între centru și regiuni, mai cu seamă în acele localități (mari) unde sunt la putere (primari) reprezentanți ai opoziției politice. Astfel, am putut observa cum era folosită situația cu deschiderea pieței în Bălți, unde primar este liderul „Partidului Nostru”, Renato Usatîi. Aceeași situație s-a creat în

Orhei cu privire la decizia autorităților de la Chișinău de a stopa activitatea Orheilandului.

Reprezentanții Partidului „Șor” (partid dominant la nivelul raionului și orașului Orhei) au învinuit Guvernul și pe Președintele Igor Dodon în parte de duble standarde și stoparea activității Orheilandului din considerente politice. În plan teoretico-politologic, în opinia noastră, este vorba despre drepturile și competențele organelor centrale și locale, care în ultimă instanță duc la creșterea conflictelor și sporesc tensiunile atrăgând în aceste dispute cetățenii. Aceste stări conflictuale trebuie să fie obiectul discuțiilor dintre centru și regiuni (localități) pentru a diminua focarele tensiunii și a canaliza eforturile spre o coeziune socială eficientă în condițiile stării de urgență.

Nu este exclusă nici varianta cu viitorul partidelor de la guvernare: există o tendință care denotă faptul că practic toate partidele care s-au perindat la guvernare sfârșesc precum elementele radioactive (dispariție sau semidispariție: partidul agrar „Alianța Moldova Noastră”, PCRM, PL, acum PDM etc.)

Până în iunie 2019, în Republica Moldova existau de facto două sisteme politice: pe de o parte, partidul puterii PDM, reprezentantul oligarhiei cu toate instituțiile statului captive, iar pe de altă parte, opoziția în persoana Blocului ACUM. Această situație a durat până la demiterea Guvernului Sandu. În prezent avem o criză a întregului sistem politic alimentată și de criza epidemică, care se caracterizează ca fiind o paralizie a guvernării și este acoperită cu retorică optimistă din partea acesteia.

Dacă în iunie 2019 a fost formată o coaliție situativă (PSRM+Blocul ACUM), urmată de o altă coaliție conjuncturală (PSRM+PDM), în prezent se preconizează o coaliție anti guvernare, care poate fi numită universală sau sumară, dat fiind faptul că întrunește în sine diferite fracțiuni (partide), precum PAS, PPDA

și grupul parlamentar “Pentru Moldova”, în care se regăesc foștii deputați ai PDM.

Scena politică din Republica Moldova a suferit schimbări în urma scindării PDM și ulterioara sa descompunere legată de părăsirea rândurilor sale a mai multor adepți și deputați. Se poate spune că politica din Republica Moldova se va afla într-o suspendare până nu se va stabili centrul său.

În prezent, în sistemul politic din Republica Moldova s-a format o stare pluripolară de actori politici fără ca cineva dintre ei să poată deține un control asupra situației create, totodată, vom menționa că, în Republica Moldova nu se regăesc lideri spirituali la nivel național care ar consolida societatea.

S-ar părea că democrația care a „venit” în Republica Moldova odată cu declararea independenței ar trebui să contribuie la o selectare a celor care acced în piramida puterii / guvernării, însă în realitate ne trezim cu faptul că ajung la putere nu cei mai buni. Ar fi bine să se realizeze măcar o parte din teza lui Karl Popper, că democrația ar trebui să-i elimine pe cei mai răi și neprofesioniști.

În acest context vom menționa abordarea metodologică a rolului democrației în cadrul alegerilor propusă de filosoful englez Karl Popper. Reieșind din ideea că activitatea umană presupune mai întâi de toate rezolvarea problemelor cu care se confruntă oamenii. În acest sens, democrația, ca formă de organizare politică, împreună cu instituțiile sale are menirea de a tria soluțiile problemelor în curs de rezolvare. În viziunea lui Karl Popper este mult mai important cum se efectuează o conducere decât cine efectuează această conducere. Karl Popper în lucrarea sa *În căutarea unei lumi mai bune*, [16] afirmă că problema majoră în cadrul democrației nu se reduce la întrebarea „Cine să dețină puterea?” precum considerau anterior Platon, Hegel, Marx, ci „Cum putem să structurăm instituțiile noastre politice astfel, încât nici

cârmuitorii incompetenți sau necinstiți să nu poată provoca mari prejudicii?”. Democrația în conceptul popperian trebuie să asigure inaccederea la putere a celui mai rău, ca el să nu poată dăuna considerabil pe parcursul deținerii puterii. Anume acest moment este important pentru societatea noastră, care se află în punctul bifurcației: alegerea vectorului de dezvoltare europeană sau cel de dezvoltare eurasiatică.

În ultimul timp, în fostul bloc electoral ACUM au apărut divergențe cu privire la un șir de probleme ce țin de alegerile prezidențiale, formarea noului guvern (în cazul realizării unui scenariu verosimil) ș.a. Recent liderii ambelor componente ale blocului dat s-au pronunțat diferit și opus asupra desfășurării unor alegeri parlamentare anticipate. Astfel, liderul PPDA, Andrei Năstase consideră alegerile parlamentare anticipate ca fiind inoportune, iar liderul PAS, Maia Sandu, le consideră unica soluție pentru depășirea situației create în societate în diverse domenii, plus că actualul Parlament nu mai este ales în urma regulilor promovate de Vlad Plahotniuc, fostul lider al PDM.

Vom constata că odată cu constituirea noii formațiuni politice Pro-Moldova, care a întrunit în sine deputații transfugi de la PDM, tot sistemul politic a fost supus unei turbulențe majore. În primul rând, traseismul politic a contribuit la dispariția majorității parlamentare. În al doilea rând, a fost afectată ponderea fiecărui partid parlamentar. În prezent, nici un partid parlamentar nu este în stare să facă o alianță durabilă cu alt/ alte partide.

Această situație ne amintește de acea problemă logică atunci când țăranul trebuie să treacă un râu cu lupul, capra și varza. În barcă nu încap toți, așa că va trebui să îi ia pe rând. Dar cum? Obiectivul este să treci lupul, capra și cu varza pe celălalt mal. Nu poți trece decât unul singur cu barca. Nu trebuie să lași lupul cu capra sau capra cu varza. PPDA declară că nu va face coaliție cu

Partidul „Șor”, nici PAS nu dorește coaliție cu acest partid, dar nici cu PDM, până când acesta nu se va „curăța” de trecutul său, PSRM la fel nu-și dorește coaliție cu Partidul „Șor”, dar totodată ignoră și Partidul Pro Moldova.

În linii mari, se conturează un vid al puterii legislative cu performanțiuni fundamentale pe fundalul crizelor epidemice și economice, iar procesele politice din ultimul timp denotă clar faptul cât de autonome sunt fracțiunile față de alegătorii lor.

Trebuie de menționat aici că declarația privind condamnarea traseismului politic rămâne numai o doleanță a liderilor de partide ai căror deputați transfug în timpul deținerii mandatului de ales al poporului. Rămâne o doleanță, dat fiind faptul că rămâne neschimbat statutul de mandat imperativ. Ultimele plecări din PDM demonstrează această idee, când numai la câteva zile de la declarația privind traseismul politic de putere deputata Efrasinia Grețu a părăsit rândurile PDM și a aderat la grupul Pro Moldova.

Scandalul farsă cu deputatul Ștefan Gațcan, care în decurs de o zi a reușit să părăsească rândurile fracțiunii PSRM aderând la Partidul Pro Moldova, apoi sechestrarea/ bruscare sa de către foștii colegi socialiști și depunerea cererii pentru a părăsi rândurile parlamentarilor. Plângerea cu privire la abuzarea/ maltratarea sa de pusă la Procuratura Generală denotă faptul că PSRM este în linii mari un partid autoritar, iar aceasta ne face să constatăm că încă nu suntem un stat de drept.

Diferența dintre comportamentul guvernării anterioare (PDM) și guvernării actuale (PSRM-PDM), discursul anunțat cetățenilor, atitudinea față de opoziție nu este atât de relevantă, iar dacă să folosim expresia teoreticianului politic francez Chantal Mouffe, putem afirma că este tot atâta diferență ca între pepsi-cola și coca-cola.

Problema constă în faptul că orice propunere, fie ea arhijudicioasă, dar dacă vine din partea opoziției se respinge din oficiu.

Reformele nu vor fi implementate atâta timp cât abordările vor fi filtrate prin prisma identității partinice. Se creează situația când identitatea partinică duce la stigmatizarea propunerilor opoziției ca fiind neadecvate sau, în linii mari, practic ilegale. În acest context, orice guvernare trebuie să înțeleagă că reprezentanții opoziției aleși la diferite niveluri (consilieri, primari, deputați) nu au fost votați doar de marginali. Anume scandalurile de corupție, furtul miliardului au adus voturi noi opoziției.

În opinia noastră, criza pandemică declanșează apariția noilor preferințe politice, dat fiind faptul că oamenii sesizează cine este preocupat/ îngrijorat de starea lor (materială în primul rând). Tot aici vom menționa că cel mai mult vor fi afectați întreprinzătorii mici și mijlocii, cu alte cuvinte, clasa de mijloc, care și așa e de abia pe calea de a se constitui.

Pentru Republica Moldova este valabilă constatarea teoretică pe care a enunțat-o Joseph Schumpeter, că trebuie să considerăm democrație situația în care elitele conduc, iar masele își pot exercita influența doar votând pentru reprezentanții elitelor, iar elitele luptă între ele pentru a fi alese de mase. După Joseph Schumpeter, „metoda democratică este sistemul instituțional care ajunge la decizii politice, în care indivizii capătă puterea de a statua în legătură cu aceste decizii la sfârșitul unei lupte concurențiale vizând voturile poporului.[17]

Ar fi de dorit ca organele statale să accepte opoziția ca fiind *amicus curiae* (prieten al curții). *Amicus curiae* este un termen care își are începuturile în dreptul roman și avea ca scop să sporească calitatea și legitimitatea procesului judiciar, fiind vorba despre oameni care nu sunt parte a examinării unei sau altei cauze, ci sunt cointeresați (opoziția) să-și exprime opinia ca experți. Epopeea cu asumarea răspunderii de către Guvernul Chicu cu privire la cele 4 proiecte ce țin de rectificarea bugetului, majorarea salariilor pentru medici ș.a. este foarte elocvent în acest aspect.

Aducem aici o remarcă a Directorului științific al Institutului de Economie al Academiei de Științe din Rusia, membru corespondent Ruslan Grinberg, remarcă de altfel valabilă nu numai pentru conducerea Rusiei, dar și pentru guvernarea noastră. După Ruslan Grinberg, deciziile reale nu se află în sfera economică, ci este necesară schimbarea filosofiei, modificarea ideologiei, dar „se vede că pentru schimbarea filosofiei, modificarea ideologiei și politicii economice nu există dorințe arzătoare la guvernanți”.[18]

Vom menționa în acest context necesitatea analizei unei probleme cu caracter științific. Este vorba despre problema timpului, o veche problemă filosofică, iar în cazul nostru o „bătă” populistă împotriva opoziției. Pe scurt, avem cunoștințe despre timpul social – timpul existenței umane și avem timpul politico-juridic care se referă la timpul când apar condițiile/ circumstanțele pentru un eveniment sau altul, ca de exemplu, când apare necesitatea / timpul pentru demararea alegerilor ordinare sau anticipate, sau când încetează mandatul deputatului. Este o temă nouă pentru cercetare mai aprofundată în contextul proceselor politice (cum a fost dispariția majorității parlamentare la 1 iulie 2020 și reapariția ei la 9 iulie).

În urma „mutărilor” pe tabla de șah a eșichierului politic din Republica Moldova, odată cu scindarea PDM, apariției Partidului Pro Moldova, grupului parlamentar Pentru Moldova, vidul de putere/ disbalanța între puterile de stat apărută în urma dispariției majorității parlamentare, se profilează următoarea întrebare: oare din logica dezvoltării sistemului politic au reieșit schimbările formei de guvernământ precum urmează: prezidențial (03.09.1990-27.08.1994); semiprezidențial (27.08.1994-05.07.2000); parlamentar (05.07.2000-prezent). În aceeași cheie, ce vom avea dacă nu mint sondajele după alegerile posibile anticipate din 2021, când socialiștii vor lua mult peste majoritatea parlamentară?

Concluzii

Din cauza evoluției epidemiei COVID-19, care s-a răspândit în întreaga țară, „activitatea guvernării este în prezent mai degrabă o reacție la creșterea numărului de îmbolnăviri, decât o activitate propriu-zisă de dirijare a proceselor economice și sociale.

Aici vom constata necesitatea creșterii în aceste condiții și a rolului statului, a capacităților și activismului instituțiilor sale de rând cu sporirea calității întregului sistem politic, ceea ce va lua în calcul atât interesele sociale și naționale, cât și cele individuale. Anume opoziția politică, societatea civilă în ansamblu trebuie să aibă ca scop dezvoltarea adecvată a democrației, a implementării standardelor europene în domeniul democrației, dar nu o democrație, dacă folosim termenul lui Jean Baudrillard, un similar cu al ei.

Alegerile prezidențiale din 1 noiembrie 2020 au arătat clar că tinerii (diaspora) nu doresc să vadă o dezvoltare a țării în afara valorilor europene, pe care ei le cunosc nu numai de pe rețelele de socializare.

În cadrul posibilelor riscuri care pot afecta toate domeniile vitale ale societății este necesară o resetare a relațiilor dintre stat și cetățean, stat și societate civilă, stat și afaceri ș.a.m.d.

Totodată sunt necesare estimările ce țin de creșterea tensiunilor sociale, estimări care trebuie să evalueze impactul acestor tensiuni asupra eventualelor acțiuni ale statului și ale politicului. În același context pot apărea întrebări cu privire la „dorința” statului de a continua într-o altă manieră, de a controla societatea și indivizii, având deja implementate instrumentele de supraveghere a populației în timpul epidemiei/ stării de urgență.

Este necesar, în opinia noastră, de revenit la decizia luată în iunie 2019 de coaliția de guvernământ din acea perioadă repre-

zentată de Blocul ACUM și PSRM cu privire la statul capturat. Această hotărâre a coaliției rămâne actuală și în prezent, dat fiind faptul că elementele oligarhice și promotorii acestei capturări se află în toate instituțiile statului, inclusiv în Parlamentul țării. Anume lipsa unei lupte adecvate cu elementele de corupție, inclusiv cele politice, va contribui la torpilarea activității Președintelui nou ales – Maia Sandu, și va spori confruntarea dintre Parlament și Președinție.

Nu este necesar să fii foarte mare expert în economie și sociologie ca să tragi concluzia că situația COVID-19/ starea de urgență/ carantina va aprofunda și mai tare sărăcia, va mări decalajele dintre diferite straturi sociale, care va indica nivelul de creștere în țară a inegalității sociale, care vine într-o mare măsură și din faptul incompetenței celor care ne conduc și care au favorizat furtul miliardului. Considerăm că de la independență și până la ziua de azi nu există o dirijare a afacerilor interne (economie, justiție ș.a.m.d.), ci avem ca atare o substituie a dirijării complexe și competente cu un control mimat, acoperit cu retorica standardelor europene.

În legătură cu programele electorale ale candidaților la alegerile prezidențiale din 1 noiembrie 2020 și aspirațiile cetățenilor, dar și cu absentismul (obișnuit), putem concluziona că marea majoritate a alegătorilor sunt departe de a se gândi la viitorul țării. După cum arată statistica scrutinului din primul tur al acestor alegeri, majoritatea din cei 42,7% (din cei 3290312 alegători) au fost oameni în vârstă, care în marea lor parte au ca doleanță achitarea și majorarea pensiilor (nu facem aici referire la votul dat lui Igor Dodon, unde el a obținut 84,35%, iar Irina Vlah la alegerile anterioare a bașcanului a fost aleasă cu votul a 91,93% dintre alegători).

Rezultatele turului 2 al alegerilor prezidențiale arată că aproape 65% dintre alegătorii din diasporă care au participat la vot au

vârste între 18 și 40 de ani, pe când aceeași categorie de vârstă participantă la votare a constituit 33%. În acest context este îngrijorător faptul că cetățenii nu ies la votare, ignorându-le, fapt ce denotă nu atât poziția lor civică, cât dezamăgirea lor față de guvernare, de starea lucrurilor în țară etc.

După cum afirmă politologul Victor Juc, în alegerile Prezidențiale din turul doi trebuia să se facă o alegere între o schimbare a lucrurilor în țară și o stabilitate, iar Republica Moldova, ca atare, merită mai mult în apropierea ei europeană și nu doar pentru integrare sau acces la instituțiile europene, ci mai mult pentru modernizare prin dezvoltare și democratizare.[20]

În cei 30 de ani de la independență, oamenii nu au devenit liberi și independenți în adevăratul sens al cuvântului, ci într-o mai mare măsură dependenți de instituțiile statale, iar această dependență s-a adâncit în condițiile pandemiei COVID-19. Participarea masivă a diasporei (occidentale) la alegerile din 1 noiembrie 2020 denotă, în opinia noastră, că aceasta este îngrijorată de situația și viitorul Republicii Moldova.

Generalizând aceste aspecte, vom constata că societatea, țara se află în prezent în punctul bifurcației, sau cu alte cuvinte, în punctul critic. Situația actuală, probabil, poate fi depășită doar în cadrul noilor alegeri parlamentare anticipate în condiții transparente și liber-democratice care pot avea loc pe parcursul anului 2021 și vor duce la schimbarea elitelor parlamentare actuale. Vom menționa că în aceste condiții (criza demografică, criza economică, existența corupției și nereformarea reală a justiției) crește rolul factorului timpului necesar pentru încetinirea subdezvoltării țării, agravată și de pandemia COVID-19.

Considerăm că este totalmente contraproductiv organizarea întâlnirilor conducătorilor de orice rang, a liderilor de partid, a deputaților cu cetățenii la locurile lor de muncă în timpul zilei de lucru și nu numai în perioada electorală.

Pandemia coronavirusului care a atins un nivel global se află încă departe de a fi iradiată. Însă, o concluzie generală unanimă constă în faptul că această pandemie are repercusiuni/ consecințe socioculturale, economice și politice esențiale pentru om și societate. La o simplă privire, una dintre consecințe se referă la un nou raport/ relație dintre cetățean și stat, care evidențiază activitatea statului, interacțiunea/ comunicarea cu cetățenii și nivelul participării cetățenilor în gestionarea treburilor societății. La mod general, este vorba de o testare a capacităților instituțiilor statale pe timpuri de multiple riscuri pentru stat, societate și cetățean.

În plan politic, pandemia COVID-19 va avea rolul de trigger pentru declanșarea unor procese, de exemplu, urgentarea/ apropierea alegerilor anticipate ca urmare a amalgamului de crize economice, epidemiologice, creșterea sărăciei și a șomajului etc. Concomitent își fac apariția noi partide (unele cu tentă populistă). În cazul Republicii Moldova, la cele 47 de partide anterior înregistrate s-au mai adăugat în perioada martie- iunie 2020 încă 2 partide: Pro Moldova (lider AndrianCandu) și PACE (Acasă construim Europa – lider Gheorghe Cavcaliuc).

Dintre consecințele politice ale alegerilor prezidențiale din 1 noiembrie 2020 vom menționa următoarele:

1. Alegerile prezidențiale au confirmat iarăși situația creată la momentul actual în societatea din Republica Moldova, aceasta fiind în continuare divizată pe criteriul geopolitic: Occident-Est.

În pofida lipsei masive a temei vectorului dezvoltării în discursurile candidaților la președinție, cetățenii i-au stigmatizat apriori pe Igor Dodon ca fiind candidat prorus, iar Maia Sandu – proeuropean. În confirmare vine votul masiv al diasporei – din cei 262103 de alegători, 92,94% au votat-o pe Maia Sandu și doar 7,06% pentru contracandidat.

2. În acest context, alegerile au demonstrat cu prisosință că cetățenii (atât din diasporă, cât și de pe loc) sunt atașați de

democrație și își doresc schimbări reale în societate, dar nu mi-mări. Totodată, putem constata că la mod general opoziția politică s-a mobilizat în turul 2 al alegerilor prezidențiale, candidatul acesteia – Maia Sandu obținând o victorie clară.

3. Alegerile prezidențiale au arătat că în cei 4 ani de președinție Igor Dodon a pierdut mulți dintre susținătorii săi, fapt ce se va răsfrânge negativ și asupra imaginii PSRM, lider al căruia se consideră fostul președinte.

În aceste condiții, eforturile ex-președintelui și ale PSRM vor fi îndreptate către formarea unei noi majorități parlamentare în vederea evitării alegerilor anticipate, micșorând astfel șansele opoziției de a-și consolida pozițiile și în plan parlamentar.

4. La nivelul relațiilor internaționale, alegerile prezidențiale soldate cu victoria candidatului proeuropean Maia Sandu desemnează la modul general o „mică înfrângere” a politicii externe a Rusiei față de Republica Moldova.

Concluzia care reiese din istoria epidemiilor cu care s-a ciocnit omenirea se rezumă la constatarea vulnerabilității statelor, care sunt cel mai puțin eficiente în plan economic și social.

Criza pandemică în Republica Moldova are loc pe fundalul unei societăți atomizate și geopolitic separată, instituțiilor statale care încă nu și-au revenit din faza „captivității” instituită de guvernarea PDM-istă, economie dezechilibrată și în mare parte fără o revenire la normalitate în următoarele 6-12 luni, plus un parlament practic nereprezentativ și ineficient care ar trebui „renovat” la următoarele posibile alegeri anticipate în 2021.

Criza pandemică legată de răspândirea coronavirusului e pe departe de a se încheia, în același timp, unii încearcă să elaboreze prognoze futurologice cu privire la evoluția societății în perioada postcovid, alții se reîntorc la textele romanelor în care sunt descrise diferite pandemii cu care s-a confruntat omenirea anterior.

Urmând unele clișee, vom afirma că pandemia COVID-19 a devenit „lebăda neagră” atât la nivel global, regional cât și la cel local, care își are și va continua să aibă un impact major asupra tuturor sferelor vieții sociale și umane: socioculturale, economice și politice etc. În termeni ai jocului de șah, impactul pandemiei coronavirusului se asociază cu un procedeu numit „șah”, care uneori duce inevitabil și la „mat”.

Pandemia a devenit ca o hârtie de turnesol cu privire la capacitatea instituțiilor statale de a reacționa la răspândirea molimei. Democrația, economia și justiția sunt supuse unei testări privind viabilitatea transformărilor radicale care ar dovedi durabilitatea statului Republica Moldova. Este necesar ca modelul statului proiectat în Constituția țării să devină din virtualitatea sa un model real.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. https://www.civisbook.ru/files/file/1995_4_Merlo.pdf (disponibil 15.11.2020)
2. project-syndicate.org/commentary/bad-faith-is-roffing-america-s-constitution-by-richard-sherwin-2020-07/russian (disponibil 17.11.2020)
3. project-syndicate.org/commentary/covid19-could-save-us-from-climate-change-by-mark-lynas-2020-06/russian(vizitat, 10 august 2020)
4. Nicholas Nassim Taleb. Lebăda neagră. București: Curtea Veche, 2018.
5. Фукуяма Фрэнсис пандемия и политический порядок — статья в Foreign Affairs. Disponibil : <https://www.aravot-ru.am/2020/06/11/329799/>(vizitat, 10 august 2020)
6. Cioran Emil Caiete (1957-1972)
7. Дойч Дэвид Начало бесконечности. М.: Альпина нонфикшн, 2014.

8. Project Syndicate (США): разведчики которые предсказали COVID-19. inosmi.ru/politic/20200418/247288697.html
9. Харари ЮвальНой О том как справиться с кризисом. Disponibil: <https://i.nv.ua/option/recommends/koronavirus-yuvalnoy-hararri-o-tom-kak-spravitsya-s-krizisom-poslednie-novosti-50077922.html>(vizitat, 10 august 2020)
10. Экономическое обозрение, 2020, № 24.
11. Dmitrie Cantemir Descrierea Moldovei. Chişinău: Litera; Bucureşti: Litera Int., 2001, p.16.
12. Curtea Constituţională a admis parţial sesizările cu privire la legea 7967. Disponibil: i.ipn.md/ro/cc-a-admis-partial-sesizarile-cu-privire-la-legea-7967_1074376.html (vizitat, 10 august 2020)
13. Définition de anocratie. Disponibil: <https://motsavec.fr/definition/anocratie>
14. europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2020-0343_20.html (vizitat 10.11.2020)
15. Topul celor mai leneşi deputaţi din Moldova. Disponibil: noi.md/md/politica/topul-ceilor-mai-lenesi-deputati-creat-de-doi-tineri-din-moldova.
16. Popper Karl Raimund În căutarea unei lumi mai bune. Bucureşti: Humanitas, 1998.
17. Dicţionar de gândire politică. Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic, 2003, p.80.
18. Последствия пандемии vs ценности: кто кого? Disponibil: i.ipn.md/ro/victor-juc-recomandarile-privind-al-doilea-tur-al-alegerilor-8004_1077389.html (vizitat 10 august 2020)
19. [ipn.md/ro/victor-juc-recomandarile-privind-al-doilea-tur-al-alegerilor-8004_1077389.html](https://i.ipn.md/ro/victor-juc-recomandarile-privind-al-doilea-tur-al-alegerilor-8004_1077389.html) (vizitat 06.11.2020)

ACTUL GUVERNĂRII ȘI SECURITATEA UMANĂ ÎN CONTEXTUL PANDEMIEI COVID-19

ACT OF GOVERNANCE AND HUMAN SECURITY IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC

Serghei SPRINCEAN, *doctor habilitat în științe politice,
cercetător științific coordonator,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary

The global crisis has been updated as a separate topic of analysis and has gained new values as the direct and indirect effects of the pandemic in 2020. The wide range of security challenges and risks has been further diversified in the context of the current COVID-19 pandemic. The practical challenges to human security, humanity in general and its future, have been doubled by the theoretical and methodological ones during the rampant expansion of the current COVID-19 pandemic throughout 2020. In the newly created conditions following the outbreak, in the wake of the COVID-19 pandemic, states and governments need to be creative in maximizing their chances of overcoming the crisis. Effective governance in the conditions of the post-pandemic crisis requires a high degree of social solidarity, of participation of the broad masses in the implementation of policies and strategies to get out of the created crisis. Global solidarity and cooperation are essential, given that no state is able to prevent or fully control the COVID-19 pandemic on its own.

Problematika crizei globale, reactualizată în condițiile amplificării efectelor colaterale și directe ale pandemiei de COVID-19, a indus atât în conștiința socială, cât și în discursul științifico-teoretic aspecte ce provin dintr-o îngrijorare generală și nesiguranță în ziua de mâine. Acestea sunt convergente subiectului

securității și calității actului de guvernare, precum și elaborării unei metodologii eficiente de asigurare a securității în contextul bunei guvernări la toate cele trei niveluri instituțional-obiectuale: la nivel internațional pe glob, la nivelul securității și managementului statului și comunității, precum și la cel al securității și siguranței persoanei umane. La sfârșitul sec. XX se discutau în cercurile largi printre oamenii de știință de diverse specialități, printre cercetători din cadrul științelor sociale, din domeniul științelor economice, dar mai cu seamă din sfera științelor politice, despre influențele determinante complexe care tindeau să domine în viitorul apropiat viața sociopolitică, precum: digitalizarea și computerizarea ca trenduri și extensiuni naturale ale globalizării, inclusiv în procesul exercitării puterii politice, în procesul de guvernare (e-guvernare, e-democrație etc.), în domeniul presiunilor sociopolitice sau al proceselor electorale (e-voting), așa încât, după trecerea perioadei menționate, acele presupuneri și estimări au devenit certitudini care lasă un impact adânc, mai cu seamă în cultura și conștiința sociopolitică, atât la nivel mondial, cât și la micronivel politic, referindu-se nemijlocit la individul uman și anturajul său imediat. Însă, la începutul sec. XXI, atenția cercurilor științifice, a oamenilor politici și a tehnocraților din diverse domenii ale economiei este captată, în mod deosebit, de subiectul priorităților și potențialului sociopolitic al comunităților umane de a face față la provocarea crizei globale multidimensionale, amplificată și aprofundată de pandemia de COVID-19, care tot mai mult se extinde și se diversifică structural și funcțional, fiind înainte de toate cauzată în mod pregnant de involuția și regresul moralei sociale și a degradării standardelor etico-valorice ale omului contemporan în mod general, a funcționarului public și factorilor de decizie în mod special, ca elemente-cheie în procesele de guvernare. În sens natural și logic, au fost deduse și edificate un șir

de noi concepții cu privire la salvagardarea și securizarea persoanei, dar și a omenirii în întregime, prin depășirea impasului în care se află civilizația umană în etapa contemporană de evoluție, printre care este și concepția securității umane, divizată în mai multe direcții și abordări, în funcție de factorii securitar, civilizațional și politic. Aceasta s-a evidențiat de la bun început ca o disciplină cu un real potențial praxiologic, dar și ca un mecanism instituțional aplicativ, cu un impact social semnificativ, confirmat de istoria și evoluția sa pe parcursul anilor. Securitatea umană, ca o concepție exhaustivă cu privire la siguranța persoanei umane, posedă o istorie nu prea îndelungată, dar fiind din ce în ce mai populară și referențială atât în mediul academic, cât și în cel politic.

Pe bună dreptate se consideră că scopul esențial al strategiilor și politicilor în sferile securității umane și biosecurității, mai cu seamă în contextul pandemiei de COVID-19, ale activității instituțiilor din aceste sectoare, ale instituțiilor puterii de stat implicate în procesele de guvernare și gestionare socială, nu constă în conferirea unui sentiment abstract și fals, de confort și siguranță atât pentru individul uman, cât și pentru colectivitate, ci în crearea și menținerea unor condiții favorabile pentru soluționarea celor mai stringente probleme securitare, politice, economice, sociale, demografice, tehnologice, dar mai întâi de toate a dilemelor și crizei morale ale omenirii, care continuă să fie supusă impactului distructiv al amenințător și pericolelor globale la nivelul fiecărei persoane luate în parte. Din acest motiv, cercetarea minuțioasă a problematicii securității umane în context politologic, dar și sociocivilizațional, interdisciplinar, sistemic și comparativ, reprezintă o soluție viabilă, laolaltă cu alte pârghii, precum și o posibilă ieșire din criza mondială multiaspectuală ce marchează civilizația umană pe parcursul ultimelor secole, dar mai cu seamă în perioada recentă a istoriei omenirii, profund afectată de impactul pandemiei COVID-19.

În ultimul secol au avut loc un șir de evenimente care au determinat afirmarea pe plan mondial a concepției securității umane, în perspectiva generării unui reviriment moral și spiritual al civilizației mondiale contemporane și o securizare a persoanei umane contra oricăror pericole în contextul găsirii unor soluții viabile la criza globală care s-a agravat continuu până în perioada actuală, pentru un viitor mai bun și mai sigur pentru generațiile ce urmează. În calitate de premise pentru apariția și lansarea acestei concepții securitare, a acestei mișcări social-politice și academice totodată, vom remarca degradarea continuă și în proporții nemaiîntâlnite a stării mediului ambiant, a schimbărilor climaterice și a încălzirii globale din cauze antropice și naturale, acutizarea, pentru majoritatea populației planetei, problemei accesului la apă potabilă, creșterea numărului de maladii noi din cauze tehnogene și ecologice, întinerirea multor maladii, precum cele oncologice, cardiace sau care țin de dereglările metabolismului [1, 34 p.]. Toate acestea, potrivit prognozelor, vor face imposibilă viața omului pe Terra, influențând drastic calitatea vieții, securitatea sănătății omului, cea alimentară etc. Totodată, se acutizează către sfârșitul sec. XX criza energetică și a resurselor naturale, din cauza creșterii exponențiale a consumului de către om a resurselor naturale cu un caracter neregenerabil al majorității acestora. Are loc aprofundarea discrepanțelor demografice dintre diverse regiuni ale lumii, atunci când în unele zone, precum Europa de Est, inclusiv Republica Moldova, are loc o depopulare a teritoriilor, o îmbătrânire bruscă a populației, iar în alte regiuni, preponderent subdezvoltate socioeconomic, are loc o creștere galopantă a numărului populației planetei. Acest fenomen demografic periclitează eforturile guvernelor și instituțiilor mondiale de a implementa strategia cu privire la dezvoltarea durabilă și de a controla procesele sociale pentru o prognoză realistă și adecvată a evoluției proceselor sociopolitice, cu scopul de a evita cele mai pesimiste scenarii de viitor.

Amploarea crescândă a provocărilor globale în ultimele decenii, precum necesitatea ameliorării situației privind drepturile omului, a teoriei și practicii dezvoltării durabile [2, p. 189; 3, p. 374], a generat apariția acestei concepțiilor – a securității umane, care a schimbat accentele și în paradigma securității naționale, înlocuind statul ca obiect al activităților de securizare prin aplicarea forței militare, cu individul uman, protejat multilateral [4, p. 83]. Pentru prima dată conceptul de securitate umană a fost propus în anul 1994 în Raportul asupra dezvoltării umane a ONU. Evoluția securității umane în plan teoretic și practic a fost destul de anevoioasă în ultimul sfert de secol, după lansarea noțiunii de către PNUD. Totuși, concepția dată a făcut un progres vizibil prin acceptarea ei, în mare parte, prin efortul deosebit al ONU, de către comunitatea științifică mondială, dar și de către practicienii din domeniul securității, prin includerea plenară a acestei concepții în strategiile de securitate ale celor mai importante state de pe glob și ale celor mai influente structuri internaționale de securitate [5, p. 14]. O rezonanță deosebită l-a avut concepția securității umane în rândurile comunității academice mondiale prin lansarea a numeroase lucrări dedicate dezvoltării metodologice a conceptului și a valențelor sale aplicative în soluționarea unor probleme stringente de pe glob prin restabilirea echității, demnității umane, prin apărarea și asigurarea oamenilor contra diverselor suferințe și amenințări securitare [6, p. 192; 7, p. 109]. În spațiul Est-European, inclusiv în Republica Moldova, se atestă un interes semnificativ pentru problematica securității umane în corelație cu dezvoltarea durabilă sau cu procesul globalizării din diverse perspective: filosofică, bioetică, securitară, politologică, militară, juridică etc.

Conceptualizarea noțiunii de securitate, din perspectiva cercetărilor științifice contemporane, a fost realizată din multiple perspective, aparținând unor școli și direcții bine cristalizate și

argumentate factologic în ultimele două secole. Școala tradițional-realistă, cea liberal-idealistică, behavioristă, constructivistă și altele au determinat evoluția conceptului de securitate de la stadiul de caracteristică a puterii de stat în relația cu alte entități statale pe arena internațională (în accepțiune tradiționalistă) la stadiul de stare sinergetică specifică tuturor tipurilor de sisteme: tehnice, sociale și biologice (în accepție post-neclasică), însemnând un echilibru, armonizare și prosperare, mai ales la nivel individual al personalității umane ca măsură a lucrurilor și element de referință pentru toate tipurile de sisteme [8, p. 16].

Cu toate acestea, studiile de securitate posedă o istorie nu prea extinsă comparativ cu științele despre societate și majoritatea teoriilor social-politice, dar desemnând o arie relativ complexă cu aspecte interdisciplinare, ce au ca obiect de cercetare, în cele mai dese cazuri, problematica asigurării securității, vizând direct laturile subiective și obiective ale anticipării pericolelor și a estimării riscurilor, vulnerabilităților, precum și a anvergurii și consecințelor febleții sistemelor social-politice. Printre primii, dubla perspectivă subiectiv-obiectivă asupra conștientizării problemelor de securitate a fost remarcată în 1962 de către importantul teoretician al fenomenului securității A. Wolfers în opera sa *Discord and collaboration: Essays on international politics* [9], în care se desprinde ideea că securitatea, alături de forța bunăstării, reprezintă o valoare și o cale prin care o națiune poate accede la o poziție superioară în raport cu alte națiuni. Dar vom considera, spre deosebire de bunăstare, care se referă mai mult la aspecte materiale, implicând posibilitatea de a controla acțiunile altora, „securitatea, în sens obiectiv, denotă absența amenințărilor la adresa valorilor achiziționate, iar în sens subiectiv, absența fricii că aceste valori ar putea fi atacate”.

Securitatea semnifică faptul de a fi la adăpost de orice pericol, e un sentiment de încredere și de liniște pe care îl dă cuiva absența oricărui pericol, este mereu în tandem cu noțiunile de protecție și apărare, ceea ce denotă o dată în plus dublul aspect (subiectiv-obiectiv) ale termenului de *securitate*. Acest aspect cu dublu sens se pliază cel mai natural pe concepția constructivistă de la sfârșitul sec. XX, precum că securitatea nu mai poate continua să fie percepută exclusiv în contextul intereselor naționale ale statului, ci trebuie să fie extinsă la nivelul individului uman. În acest context, B. Buzan, întemeietorul Școlii de la Copenhaga, în 1993, în opera sa *People, States, and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* [7], remarcă deficiențele concepției realiste și a celei liberale a securității, precum și ambiguitatea termenului, considerând că percepția securității, ca produs al puterii în sens tradițional, fie ca o consecință a păcii în sens idealist, nu contribuie la o explicare deplină a noțiunii. Ilustrul cercetător susține că, în sens tradițional, „securitatea reprezintă un concept ideologizat, politizat, limitat, căci, dacă ea este doar o consecință a puterii militare, nu are mijloace pentru a defini noile amenințări, fiind subordonată specificității studiilor strategice și devenind dependentă de evoluția tehnologiei”. În viziunea lui B. Buzan, concepția securității devine una subiectivă, transpusă în plan social, dar edificată pe baza percepției unor date și fapte cu caracter obiectiv. Fondatorul Școlii de la Copenhaga a conceptualizat securitatea în perioada de după finalizarea „războiului rece”, a desființării tuturor clișeelelor și miturilor din acest domeniu. Împreună cu alți reprezentanți ai acestei Școli – O. Wæver și J. de Wilde [10], a combinat în teoriile sale cu privire la securitate diverse elemente specifice concepțiilor realismului, idealismului, dar, mai cu seamă, ale constructivismului, în efortul său de a redefini securitatea ca o preocupare complexă a fiecărui individ, a

societății și a statului, de a asigura respectarea drepturilor persoanei și dezvoltarea umană în locul conceptului vechi al securității centrat pe inviolabilitatea statului în fața amenințărilor externe și aspectul său militar.

Odată cu încheierea „războiului rece” și căderea Cortinei de Fier, a devenit clar faptul că goana înarmărilor și simpla deținere a armelor nucleare nu mai pot garanta securitatea statului și, cu atât mai mult, a cetățenilor din statele ce posedă acest tip de armament, fiind supuși la o presiune psihologică semnificativă, conștientizând că pot fi ținta directă a unor atacuri cu arme asemănătoare din partea statelor rivale. În acest context, securitatea a fost necesar să fie conceptualizată în limite mult mai largi, iar dimensiunile non-militare ale securității, cele ecologice, economice, de bunăstare și dezvoltare durabilă și altele au devenit din ce în ce mai importante pentru perceperea securității de către individul uman. În acest fel, persoana umană devine atât subiect, cât și obiect de referință al procesului de asigurare a securității, iar starea de securitate a persoanei devine punctul de pornire al oricărui studiu din acest domeniu, inclusiv la nivel comunitar, național, regional sau global. Prin urmare, extrapolând concepția Școlii de la Copenhaga cu privire la securitate, în cel mai general sens posibil, putem să afirmăm că securitatea umană exprimă percepția individuală și a societății referitor la absența riscurilor, pericolelor și amenințărilor în adresa persoanei umane.

Medii de securitate complexe, situații corespunzătoare de securitate umană și crizele necesită abordări optime. Abordările parțiale, la care participă numai un actor, poate fi mai mult sau mai puțin eficiente, însă situațiile complexe nu pot fi rezolvate prin abordări parțiale. Cooperarea interorganizațională și interdisciplinară este, prin urmare, o necesitate în formularea politicii de securitate umană, în luarea deciziilor și punerea lor în aplicare.

Sectorul securității, și mai ales cel al securității umane – noțiune de origine constructivistă, se află într-o relație de interdependență nemijlocită cu specificul personalității și potențialului intelectual și creativ al fiecărui membru al comunității, semnificativ din punct de vedere politic, de a transforma și converti interesele, ambițiile și orgoliile sale individuale expuse în spațiul politic, referitor la atitudinea sa față de viață, moarte, sănătate, față de ființele vii, biosferă, cât și față de componenta biosomatică a propriei sale existențe, față de propriul său corp biologic și necesitățile sale instinctuale, în interese general-sociale, vizând corelarea și coevoluția durabilă dintre natură și colectivitățile umane, societatea în întregime [11, p. 31].

La etapa actuală a dezvoltării conceptului securității umane la mijlocul deceniului doi al sec. XXI, securitatea nu mai e considerată o simplă absență a războiului și a violenței într-o anumită regiune sau țară, ci constituie o abordare comprehensivă și complexă, bazându-se pe trei principii fundamentale: lipsa sau eliberarea de teamă, tratată și ca securitate contra violențelor; eliberarea de nevoi ce țin de asigurarea cu alimente și hrană a protecției personale, cu îngrijire medicală și securitatea sănătății sau de securitatea locuinței și mediului; libertatea de a trăi cu demnitate prin promovarea principiilor dezvoltării umane sustenabile și protecția drepturilor omului [12].

Securitatea umană trebuie să se bazeze pe dezvoltarea umană. Acest lucru este foarte important pentru securitatea umană, așa cum îl plasează într-o perspectivă durabilă. De fapt, dezvoltarea durabilă duce spre un mediu în care securitatea umană este mai puțin amenințată de apariția unor conflicte violente, această situație fiind mai puțin probabilă. Acesta este motivul pentru care conceptul de securitate umană este în mod inerent și puternic legat de conceptul de dezvoltare umană durabilă. O precondiție

fundamentală pentru dezvoltarea durabilă este responsabilizarea oamenilor, o referință în acest sens este educația lor. Prin educarea oamenilor, bariera-cheie pentru dezvoltarea umană - mentalitatea umană - poate fi depășită. În calitate de mijloace de realizare a dezvoltării umane durabile pot fi: statul de drept, respectarea drepturilor omului, dezvoltarea economică, dezvoltarea socială, protejarea mediului, crearea unor norme și regimuri adecvate.

Este important de remarcat că securitatea umană poartă un caracter eminentemente sintetic și complementat cu cel puțin alte două concepte, precum este cea a drepturilor omului, pe de o parte, iar pe de altă parte, problematica dezvoltării umane. Împreună cele trei noțiuni – securitatea umană, drepturile omului și dezvoltarea umană – reprezintă un complex conceptual armonios destinat elucidării și explicării proceselor de evoluție și transformare a omului în contextul lumii contemporane, cu toate provocările, pericolele și amenințările pe care le comportă pentru persoana umană. Fără securitate umană, drepturile omului și dezvoltarea pierd din conținut și nu mai pot atinge obiectivul pentru care au fost propuse – crearea unui mediu adecvat de evoluție atât pentru persoana umană, cât și pentru comunitățile de oameni. Dintr-o altă perspectivă, asigurarea unei securități umane și a drepturilor omului în afara paradigmei dezvoltării reprezintă o ocupație inutilă, cramponată de o situație statică și lipsită de sustenabilitate. La fel și realizarea unei dezvoltări umane și a securității individului uman, fără un nivel adecvat al asigurării respectării drepturilor omului, devine desuetă, din moment ce drepturile și libertățile individuale sunt considerate mai puțin importante sau secundare celor comunitare, prioritatea fiind pusă pe securitatea și dezvoltarea statului în detrimentul și din contul cetățeanului.

Dintre cele trei elemente organic legate, securitatea umană, drepturile omului și dezvoltarea umană – primul apare cel mai

târziu în circuitul social și academic, cronologic vorbind. Securitatea umană a venit să desăvârșească concepția progresului civilizației umane contemporane, bazată pe bunăstare, toleranță și libertăți individuale. Securitatea umană tinde să cuprindă celelalte noțiuni, transformându-le decisiv, în conformitate cu prioritatea siguranței și sustenabilității eforturilor de realizare a progresului. Astfel că toate cele trei elemente – securitatea umană, drepturile omului și dezvoltarea umană – devin parte a unei concepții unice a dezvoltării sigure și libere. În aceeași ordine de idei, fostul secretar general al ONU, K. Annan, s-a pronunțat că nu ne vom putea bucura de securitate fără dezvoltare, nu ne vom putea bucura de dezvoltare fără securitate, și nici de una dintre ele fără respect pentru drepturile omului [13]. Cu alte cuvinte, triumviratul celor trei concepte reprezintă cheia succesului strategiei progresului și bunăstării umanității la scară globală. Totodată, este important de remarcat, concepția securității umane nu diminuează din actualitatea securității statului.

În lungul șir de premise și condiții de fundamentare și promovare a concepției securității umane, atât la nivel mondial, cât și la nivel național în Republica Moldova, se impune și pandemia COVID-19, care s-a abătut asupra Terrei la finele anului 2019 [14, p. 105].

Procesul de democratizare și de extindere a unor modele de instituții care tind către valorile democratice a atins către începutul anului 2020 un nou nivel atât la nivel mondial, cât și în țările în curs de dezvoltare, printre care e și Republica Moldova, în contextul în care democratizarea a devenit o componentă a modernizării statelor și un obiectiv global al comunității internaționale [15, p. 490]. Acest lucru a însemnat, de asemenea, că viața umană individuală a obținut o mai mare importanță și mai multă atenție. Prin urmare, rolul drepturilor și libertăților omului și punerea lor în aplicare la nivel național și pe plan extern a devenit mult mai

important. La nivel internațional, se atestă procesul de creștere a nivelului de globalizare, ceea ce duce la o contracție a spațiului și timpului, precum și la lichidarea treptată a frontierelor.

În contextul globalizării, amplificată de pandemia de COVID-19, poziționarea geografică a unui stat și distanța fizică au scăzut ca importanță, iar rolul tehnologiilor a crescut cu viteză, amplificând la scară globală diverse conexiuni și contacte, comunicarea și schimbul de informații [16, p. 108]. Din toată istoria gândirii universale, se poate observa că problematica omului și perspectivele sale de a deveni mai bun și mai elevat în diverse domenii și sfere specifice pentru activitatea sa a însoțit mereu civilizația umană pe tot parcursul evoluției sale. Această tendință și interes al omului de a se autoperfecționa se remarcă a fi unul constant pe parcursul diverselor perioade și se evidențiază în operele savanților, în paradigmele vehiculate, un anumit specific al sporirii în valoare a omului. Acest lucru are loc în dependență de tehnologiile disponibile la o anumită etapă istorică ce poate să permită o dezvoltare a umanității în întregime dar și a persoanei în mod particular, în funcție de importanța aspectelor spirituale definitorii pentru colectivitatea umană unde era generată acea abordare nouă. Însă, aspectul cel mai controversat reprezintă modul de viață ca proces de definire și valorificare a funcțiilor psihosociale, a abilităților și calităților ideale spre care ar trebui să tindă ființa umană în contextul social dominat de interese de grup, naționale sau globale. În contextul istoric contemporan, a ieșit la rampă tot mai mult conceptul de securitate umană, căruia i s-a atras o atenție deosebită din partea lumii științifice, de politicieni, de practicieni în diverse domenii ale economiei. Conceptul de securitate umană a evoluat din construcția teoretică privitor la securitate ce aparținea Școlii de la Copenhaga [10, p. 216]. În cadrul concepției securității umane se pune un accent important pe individul uman ca o compo-

mentă fundamentală a societății viitorului, fiind, totodată, și cea mai vulnerabilă, cea mai puțin protejată și distructibilă. Problemele și situațiile ce conțin amenințări și riscuri semnificative la adresa securității subiecților umani inoculează opiniei publice, factorilor de decizie o nouă atitudine și abordare la un cu totul alt grad de vigilență și preocupare pentru problema priorității intereselor publice în fața celor individuale [17, p. 83].

În contextul actualei pandemii de COVID-19, concepția securității umane se regăsește într-un proces de reconceptualizare și regândire a priorităților. Devine limpede că se prefigurează necesitatea fundamentării și promovării, de comun acord dintre comunitatea academică și clasa politică din Republica Moldova, a unei politici a securității umane în Republica Moldova care să țină cont de problemele social-sistemice evidențiate de actuala pandemie COVID-19. Elaborarea acestei direcții științifice calitativ noi în științele politice din Republica Moldova trebuie să transforme și abordările clasei politice cu referință la agenda sociopolitică în care sunt trecute și prioritizate cele mai stringente probleme cu care se confruntă societatea din Republica Moldova, inclusiv pandemia COVID-19.

Pandemia de COVID-19 a evidențiat derapajele sistemului sănătății publice atât la nivel mondial, prin prestația defectuoasă a OMS, cât și la nivel local și regional de organizare a sistemelor medicale și de ocrotire a sănătății, cu consecințe negative încă neevaluate în totalitate și în complex asupra sănătății populației. Se estimează că, dat fiind procentul mic al populației infectate și imunizate, se așteaptă, pe plan mondial, în decursul următorilor 2 ani, cel puțin 2-3 valuri cu infectări în masă de COVID-19, cu mici devieri și particularități pentru diferite state și regiuni geografice în funcție de asemenea factori cum ar fi densitatea populației, capacitatea sistemului medical, nivelul de sărăcie al populației, nive-

lul culturii medicale, obișnuința de purtare a măștii de protecție, de păstrare a distanței sociale etc. În contextul în care există în mod oficial un procent mic de cazuri critice din cei infectați de COVID-19, măsurile adoptate de către majoritatea statelor la începutul perioadei pandemice, în mare parte au fost fără un fundament științific solid, fiind adoptate într-o situație de panică și sub impactul atacurilor de fake news. În acest context se impune critica inițiativei OMS de prelungire a măsurilor de protecție pe toată perioada existenței virusului în natură, cu toate că nu există niciun dubiu că virusul SARS CoV-2 va face parte din mediul de viață al omului mulți ani înainte, potrivit savanților, care constituie o nouă cauză de mortalitate pe Glob.

Pandemia recent declanșată, apărută în orașul chinez Wuhan în noiembrie 2019, a ajuns în Republica Moldova la începutul lunii martie 2020. Pandemia maladiei COVID-19, care este generată de coronavirusul SARS-Cov-2, a funcționat ca o hârtie de turnesol pentru funcționalitatea sistemului contemporan al sănătății publice, precum și pentru viabilitatea modelului securitar pe care-l promovează, evidențiind derapajele sistemului sănătății publice. Specialiștii din domeniul sănătății publice, înarmați cu paradigma securitară specifică, în majoritatea cazurilor nu au fost capabili să observe pădurea din cauza copacilor. La începutul declanșării pandemiei, o astfel de atitudine era justificată. Nu se știa mai nimic despre pandemia maladiei COVID-19. Nu se cunoștea morbiditatea, prevalența, contagiozitatea, gravitatea etc. Se știa doar structura virusului SARS-Cov-2. După recunoașterea oficială, prin intermediul Organizației Mondiale a Sănătății, a crizei sanitare în lume, în ianuarie 2020 multe aspecte ale vieții au căpătat un nou sens, au fost reconceptualizate și re-evaluate. Provocările și riscurile securitare se amplifică substanțial în perioada crizei sanitare, generată de pandemia COVID-19, care a ajuns să afecte-

ze și Republica Moldova începând din 7 martie 2020, când a fost recunoscută în mod oficial de către autorități în contextul înregistrării primului pacient afectat de maladia COVID-19 pe teritoriul Republicii Moldova. Organizația Mondială a Sănătății, începând din 1946, a promovat următoarea definiție a stării de sănătate: „Sănătatea este o stare pe deplin favorabilă atât fizic, mintal cât și social, și nu doar absența bolilor sau a infirmităților”. Această definiție a sănătății a OMS a fost completată în 1978, prin Declarația de la Alma-Ata, precizându-se că sănătatea omului înseamnă și „capacitatea de a duce o viață productivă social și economic” [18, p. 7]. Această definiție este valabilă și în prezent. Prin urmare, sănătatea umană reprezintă rezultatul adaptării optime a organismului omului la mediul cotidian de viață.

Aprecierea stării de sănătate nu înseamnă numai absența maladiei sau a suferinței. Din acest punct de vedere se impune constatarea că sănătatea umană este condiționată de o serie de factori foarte individualizați, cum ar fi moștenirea genetică a persoanei, comportamentul individual, conduita sanogenă legată de respectarea normelor sanitare și a cerințelor pentru un mod sănătos de viață, dar și de factori exogeni, cum ar fi mediul în care trăiește persoana, condițiile familiale, tradițiile și cutumele pe care le practică și care au un anume impact asupra sănătății sale etc., factorii sociali, ce țin de profesia practică, și maladiile profesionale acumulate în perioada vieții, particularități spiritual-religioase ale vieții sociale a persoanei și altele [4, p. 63]. Preocupările societății umane pentru diversitatea aspectelor ce țin de asigurarea securității sănătății în contextul unei crize sanitare globale devin tot mai accentuate în contextul amplificării provocărilor, a riscurilor și pericolelor la adresa sănătății umane în sec. XXI, mai ales cele ce țin de dezvoltarea tehnologiilor și a științelor ce comportă un grad înalt de risc în cazul în care sunt utilizate contra intereselor comunității umane [19, p. 149].

În sec. XX, s-a consolidat o nouă specialitate medicală – sănătatea publică. Potrivit OMS, domeniul sănătății publice este axat pe știința și arta prevenirii bolilor, prelungirii vieții și promovării sănătății prin eforturile organizate ale societății. În acest context, sănătatea publică are ca obiect de preocupare starea de sănătate a populației, corelată cu factorii care o influențează, pentru a reduce, la nivel populațional, disconfortul, boala, incapacitatea de muncă, inclusiv de a combate efectele dificile legate de invaliditate și handicap, dar și decesul prematur. Acest obiectiv major pentru societatea contemporană presupune un efort organizat al întregii colectivități pentru a se elabora și aproba legi, programe cu caracter preventiv, a fonda și a fortifica instituții și servicii specializate în domeniul sanitar, care ar presta servicii sociale, cu caracter educativ, mizând pe participarea întregii populații. Prin urmare, se mizează pe o dezvoltare a solidarității și coeziunii sociale în contextul identificării și combaterii riscurilor la adresa sănătății publice. De la începuturile apariției concepției cu privire la sănătatea publică, acest domeniu a evoluat semnificativ către o totalitate de elemente ce s-au constituit într-un sistem rigid și autoritar față de societate, față de libertățile cetățenești și drepturile fundamentale ale omului.

În contextul pandemiei de COVID-19, constatăm că este pe cale de a se cristaliza o abordare dictatorială față de securitatea societății, o dictatură medicală, potrivit unor autori, prin tendința de a limita drepturile individului în favoarea drepturilor colectivității, în disonanță cu concepția constructivistă a securității care favoriza persoana umană în fața colectivului și societății în ansamblu. Regulamentele de sănătate publică privează individul de o serie de drepturi cum ar fi dreptul la liberă circulație, dreptul la autonomie, dreptul la respectul vieții private, dreptul la libertate etc. Un șir de metode preventive în sănătatea

publică pot avea un asemenea efect. De exemplu, prin carantină strictă, prin internare și izolare obligatorie a persoanelor infectate, inclusiv prin alte metode coercitive și punitive față de cetățeanul care potențial poate fi un pericol pentru sănătatea publică, se promovează un model dictatorial de organizare a societății, în care primează interesul supraviețuirii nu atât a persoanei umane, cât a colectivității ca sistem sociobiologic. Așa sau altfel, teoria și practica domeniului sănătății publice afectează sensul tuturor principiilor fundamentale care se utilizează în practica medicală și în cea socială [7, p. 275]. Prin urmare, paradigma securitară și a riscurilor de securitate au necesitat o nouă reconceptualizare prin prisma imperativelor și specificului sănătății publice în contextul pandemiei de COVID-19.

Se impune să fie bine investigat impactul colateral al măsurilor luate în contextul pandemiei COVID-19 asupra stării generale de sănătate a populației, în conformitate cu definiția dată de OMS, pentru sustenabilitatea demersului și abordării, analizei și evaluării riscurilor securitare în contextul pandemiei COVID-19 și a atacurilor cu știri false pentru a agrava situația generală. Este important de luat în calcul, inclusiv în contextul înțetirii atacurilor cu știri false, lansate cu scopul de a agrava situația generală, în procesul de evaluare și adoptare a măsurilor de combatere și pe viitor a pandemiei COVID-19, asemenea aspecte precum: cu cât a crescut frecvența tulburărilor psihice legate de izolarea socială; cu cât s-a agravat situația legată de alte afecțiuni și maladii în societate; cu cât a crescut mortalitatea generată de alte afecțiuni; evaluarea consecințelor șomajului și a recesiunii economice asupra bunăstării persoanei umane, dar și a colectivităților, al omenirii în general; impactul asupra calității învățământului în condițiile studiilor la distanță etc.

În mod imperativ se impune aplicarea universală a principiu-
lui securitar al proporționalității măsurilor de precauție, corelate
cu pericolele reale, estimate cu exactitate și în baza unui suport
științific fundamental. Strategiile și politicile ce se adoptă pentru
combaterea pandemiei COVID-19 trebuie să fie proporționale cu
gravitatea pericolului. Aplicarea acestui principiu este un meca-
nism de evitare a derapajelor referitor la încălcarea drepturilor
omului și libertăților fundamentale, mai ales în contextul în care
se impune implementarea unei strategii eficiente de contracarare
a atacurilor campaniilor mediatiche de știri false asupra opiniei
publice în contextul pandemiei de COVID-19, care ar consta în
implicarea plenară a expertizei, experților, apelarea la cunoștințe
științifice veridice și general aprobate de către comunitatea
științifică. Gama largă a provocărilor și riscurilor de securitate a
suferit o diversificare și mai mare în contextul pandemiei actuale
COVID-19.

În acest context, este evident că abordările riscurilor de secu-
ritate au suferit o diversificare și mai mare în contextul pandemiei
actuale COVID-19, care, inevitabil, va conduce către o necesita-
te a societății umane, a specialiștilor din domeniul protecției și
securității, de a sistematiza și organiza în mod radical și drastic
cunoștințele cu privire la securitate și studiile securitare în viito-
rul cel mai apropiat, pentru a câștiga în eficiență.

Această nouă condiție, care este contextul pandemic cauzat de
COVID-19, a arătat cu lux de amănunte că există o lipsă evidentă,
la nivel internațional, dar mai ales în Republica Moldova, a unui
cadru normativ și legislativ adecvat gravității situației create de
pandemie în ceea ce privește nivelul actual scăzut al securității
umane, aspect ce poate fi ameliorat doar printr-un efort comun
al comunității mondiale solidarizate, prin contribuția metodolo-
gică și logistică a unui șir de instituții internaționale / mondiale și

discipline academice noi cum ar fi bioetica, pentru o contracarare mai eficientă a celor mai grave amenințări de securitate la adresa persoanei umane și societății contemporane, printre care putem plasa și actuala pandemie COVID-19 [20, p. 67; 21, p. 9]. Această lipsă a unui cadru normativ adecvat în domeniul securității umane a dus la instaurarea unor practici sociale și politice nocive pentru stabilitatea, prosperitatea, progresul și coeziunea societății, inclusiv a celei din Republica Moldova, precum cele legate de acceptarea tacită în societatea autohtonă a unor forme de corupție, nepotism sau cumetrism, a toleranței excesive a populației față de proasta guvernare și devierea de la normele morale ale clasei politice și elitei sociale, indiferența și dezamăgirea electoratului, în majoritatea cazurilor față de necesitatea implicării personale, în calitate de societate civilă, în chestiuni de interes public sau național [22, p. 121]. Aceste maladii sociale s-au agravat și au ieșit la suprafață în perioada actualei pandemii. Au cauzat disfuncții grave în toate sistemele sociale, dar mai ales în sistemul de ripostă la asemenea probleme grave cum continuă să fie actuala pandemie COVID-19. În același timp, promovarea și înrădăcinarea unor deprinderi și obișnuințe sociale, foarte des degradante pentru ființa umană și descurajatoare pentru cetățeanul simplu, în raport cu funcționarul public, cu organele de stat și de supraveghere a ordinii publice și constituționale, precum cele menționate, au apărut ca rezultat al nivelului scăzut al culturii sociopolitice și securitare atât a majorității populației Republicii Moldova, cât și a clasei politice și elitelor, dar mai ales a gestionarilor actualei pandemii de COVID-19 [19, p. 149]. Această situație se datorează atât crizei morale și identitare din societatea autohtonă [23, p. 154], cât și lipsei unui nivel adecvat de competență a funcționarilor publici și al reprezentanților statului în domeniul securității umane, a drepturilor omului, precum și a necunoașterii în măsură acceptabilă

de către aceștia a normelor internaționale referitoare la reglementarea domeniilor date [24, p. 107].

Provocările de ordin practic la adresa securității umane, a omernirii în genere și a viitorului acesteia, au fost dublate de cele teoretico-metodologice în perioada extinderii galopante a actualei pandemii de COVID-19 pe tot parcursul anului 2020. Comunitatea științifică mondială a reacționat prompt la aceste provocări și a făcut eforturi importante pentru a se adapta la prioritățile momentului de ordin practic. Au fost inițiate studii de amploare pentru a cerceta această nouă maladie, au fost alocate surse financiare enorme de instituțiile mondiale și companiile farmaceutice pentru elaborarea de medicamente pentru un tratament adecvat, dar mai ales pentru elaborarea vaccinului contra maladii COVID-19.

Promovarea și implementarea unor politici și strategii de stat în domeniul securității umane, a securității naționale cu extensivitate normativă și de reglementare în diverse sectoare ale activității sociale se impune ca imperativ, mai cu seamă în condițiile pandemiei COVID-19, care a lovit grav omenirea în 2019 și în 2020, și continuă să facă ravagii, distrugând sectoare întregi ale economiei mondiale, diminuând semnificativ nivelul de trai și calitatea vieții, mai ales în societățile cele mai sărace și în grupurile sociale cele mai vulnerabile, dar, mai grav, luând deja milioane de vieți. Nu încapе îndoială că pandemia COVID-19 reprezintă una dintre principalele provocări la adresa securității în plan mondial, și mai ales la adresa securității umane în anul 2020. Cunoștințele acumulate de către comunitatea științifică mondială, inclusiv cea din Republica Moldova, cu privire la combaterea acestei maladii noi care s-a abătut peste umanitate și care se pot constitui în niște răspunsuri adecvate și eficiente, pot oferi pentru factorii de decizie din cadrul instituțiilor de stat abilitate cu elaborarea, promovarea și implementarea politicilor din domeniul asigurării securității

naționale și internaționale, soluții utile și relevante obținute în baza rezultatelor științifice cu privire la maladia COVID-19, cunoștințe axate pe eficientizarea mecanismelor securității umane.

Sistemul de asigurare a securității, la scară internațională, dar și la cea națională, a necesitat mari ajustări după finalizarea „războiului rece” în anii '90 ai secolului trecut, așa încât la etapa contemporană concepția securității umane vine să substituie pe cea a securității naționale bazată pe forță militară, promovând persoana umană cu interesele sale specifice, ca element central în sistemul de asigurare a securității, înlocuind în această postură statul și interesele naționale care se transformă din element central al sistemului securitar în perioada „războiului rece”, într-un mecanism de bază pentru promovarea securității umane. Dar, în condițiile actualei pandemii de COVID-19, sistemul de asigurare a securității umane necesită nu doar o reconceptualizare, ci și o redimensionare a priorităților, îmbogățind bagajul metodologic cu noi input-uri. Procesul de modernizare și ajustare la imperativele timpului a sistemului internațional și a celui național al securității este unul continuu și necesită permanent noi idei și propuneri de îmbunătățire și de eficientizare, deoarece în perioada contemporană, mai cu seamă în perioada expansiunii pandemiei de COVID-19, asigurarea securității umane a devenit o preocupare complexă și multidimensională, încorporând astfel de componente precum securitatea personală, a sănătății, de mediu, alimentară, a comunității, securitatea politică și economică. Politica securității umane, care se cere a fi promovată în condițiile actualei pandemii de COVID-19, trebuie să devină o componentă de bază a politicii ample de modernizare socială în Republica Moldova în condițiile necesității depășirii crizei globale în general, și de depășire a actualei pandemii de COVID-19 în mod particular, inclusiv a manifestărilor acestor probleme globale la nivel

local, al Republicii Moldova, ca pericole și riscuri de securitate umană. În condițiile în care actuala pandemie COVID-19 nu își diminuează ritmurile de extindere, constatăm că această provocare majoră globală nicidecum nu reduce riscul agravării concomitente a altor provocări la adresa securității umane, precum: degradarea mediului ambiant, sărăcia și subdezvoltarea socioeconomică etc. În condițiile nou create în urma declanșării pandemiei de COVID-19, statele și guvernele trebuie să dea dovadă de creativitate pentru a maximiza posibilitățile de ieșire din criză [25]. În acest sens, politica securității umane în condițiile actualei pandemii de COVID-19, trebuie să devină o strategie viabilă de edificare în Republica Moldova a unui sistem funcțional al securității umane, valorificând contribuția și aportul logistic și metodologic pe care teoria și practica securității umane sunt capabile să le ofere factorilor sociopolitici și decizionali [26, p. 121].

Este extrem de important ca în condițiile actuale guvernele satelor să se bazeze mai mult pe tehnologie, inovație și guvernanta digitală pentru a furniza servicii publice de calitate. Pentru a face acest lucru, guvernele satelor, în colaborare cu sectorul privat și partenerii internaționali de dezvoltare, ar trebui să pună în aplicare măsuri pentru a asigura diminuarea decalajului digital dintre diferite grupuri sociale în societățile în curs de dezvoltare din care face parte și Republica Moldova.

Solidaritatea și cooperarea globală sunt esențiale, având în vedere că niciun stat nu este capabil să prevină sau să controleze pe deplin pandemia COVID-19 pe cont propriu [27]. Prin urmare, este nevoie ca guvernele satelor să colaboreze și să construiască sinergii globale pentru a contracara impactul negativ al pandemiei. Colaborarea internațională, acum ca niciodată, poate asigura coordonarea și sinergia activităților și acțiunilor guvernelor satelor în planul controlului pandemiei, prevenind în același timp duplicitatea și populismul guvernelor în statele cu un sistem demo-

cratic precar, reducând la minim excesele sistemelor corupte și autoritare și îmbunătățind managementul resurselor disponibile, destul de puține și de o calitate adesea nepotrivită în comparație cu necesitățile de combatere a efectelor nocive ale pandemiei.

Cu toate acestea, este important să nu uităm că lumea în general, dar mai cu seamă societatea din Republica Moldova, alături de alte state și regiuni cu deficiențe grave de guvernare, de democratizare și eficiență managerială a instituțiilor statului, actualmente pășește în hău sub semnul COVID-19, într-o nouă criză fără precedent în ultimul secol, comparabilă doar poate cu Marea criză economică din 1929-1933 și cu dezastrele de după cele două războaie mondiale din sec. XX.

Tocmai din aceste motive, azi nu avem dreptul să discutăm numai despre ieșirea din criză ca despre o restabilire sau revenire la situația de până la pandemie, criză multidimensională, care, potrivit unor estimări, va dura în medie până în anul 2023, cu efecte mult mai tragice și prelungite pentru statele pauperizate din categoria din care face parte și Republica Moldova.

Azi suntem obligați să vorbim despre reconstrucția din temelie a societății umane, inclusiv a celei din Republica Moldova, proces pe care îl poate iniția numai un nou tip de guvernare, cu un alt fel de atitudine, de comportament, cu un cu totul alt nivel de profesionalism.

Pentru a spori șansele de eficientizare, consolidare și fortificare a unei guvernante echitabile și care ar face față provocărilor generate de pandemia COVID-19, în statele cu un sistem politic cu mai puține tradiții democratice în mod special, e nevoie stringentă ca procesul de guvernare să adopte o abordare analitică și critică față de propriile deficiențe de guvernanță din trecut și să contribuie decisiv la redefinirea și prioritizarea îmbunătățirii și optimizării relațiilor dintre stat și societate, precum și la revitalizarea și revederea critică a contractului social în societatea respectivă. Aceasta ar

trebui să includă în mod obligatoriu și abuzurile legate de recurgere la impunitate, la corupție, nepotism și de capturare a instituțiilor statului în interesul grupărilor politice de la guvernare în aceste state cu o funcționalitate deficientă a instituțiilor puterii de stat.

Inevitabil, pentru a avea suficient suport social și capacitate de organizare în vederea ieșirii din criza legată de pandemia COVID-19, guvernele statelor autoritare, corupte, nedemocratice sau ineficiente vor fi nevoite să se pătrundă de o anumită responsabilitate față de propria perpetuare la guvernare, dacă nu de bunăstarea populației, și vor fi nevoite să facă uz de implementarea principiilor drepturilor omului și a securității umane și de acordarea unei atenții sporite celor mai marginalizate segmente ale populației în contextul unui proces global al liberalizării și democratizării care ar veni să echilibreze și să umanizeze actul de guvernare după etapa incipientă de abordare a consecințelor pandemiei de sporire a autoritarismului și militarizare a mecanismelor civile de guvernare. O guvernare eficientă și în condițiile crizei post-pandemice necesită un grad înalt de solidaritate socială, de participare a maselor largi la implementarea politicilor și strategiilor de ieșire din criza creată, de cooperare și colaborare a acestor guverne naționale, ca emanații ale sistemelor cu o democrație precară cum e cea din Republica Moldova, cu actori geopolitici regionali și globali.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Sprincean S. Dimensiuni biopolitice ale securității umane: Compendiu. Chișinău: Biotehdesign, 2018. 90 p.
2. Ursul A.D., Ursul T.A., Țârdea T.N. Главное управление переходом к устойчивому развитию: социально-политический ракурс. În: Moldoscopie (Probleme de analiză politică), 2012, nr. 1 (LVI), p. 183-201.

3. Sprincean S. Noi riscuri și amenințări la adresa siguranței persoanei în epoca intensificării biopericolelor globale. În: Știința în nordul Republicii Moldova: probleme, realizări, perspective. Conferința științifică națională cu participare internațională. Ediția a 4-a, 26-27 iunie 2020 / Colegiul redacțional: Valeriu Capcelea (coordonator) [et al.]. Bălți: Tipogr. „Indigou Color”, 2020, p. 372-378.
4. Sprincean S. Securitatea umană și bioetica. Monografie. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017. 304 p.
5. Урсул А. Д. Природа безопасности. În: Безопасность Евразии, 2008, № 1, p. 7-36.
6. Sprincean S. Perspective de asigurare a siguranței persoanei în contextul realizării securității umane. În: Studii Naționale de Securitate. Revistă științifico-practică, 2020, nr. 1(1), p. 185-200.
7. Buzan B. Popoarele, statele și teama. O agendă pentru studii de securitate internațională de după războiul rece. Chișinău: Cartier, 2000. 386 p.
8. Sprincean S. Unele stringențe și imperative în studiile contemporane de securitate. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european. Partea a III. / Republica Moldova în contextul provocărilor interne și externe la adresa securității naționale. Chișinău: Tipografia Centrală, 2019, p. 5-20.
9. Wolfers A. Discord and collaboration: Essays on international politics. Baltimor: John Hopkins University Press, 1962. 312 p.
10. Buzan B., Wæver O., de Wilde J. Securitatea. Un nou cadru de analiză. Cluj-Napoca: CA Publishing, 2011. 306 p.
11. Sprincean S. Imperativele securitare ale societății contemporane. În: Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației. Vol. VI. Partea 1, Cahul: Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, 2019, p. 29-33.
12. Human security in theory and practice. An overview of the human security concept and the United Nations Trust Fund for

- Human Security. New York, USA: Human Security Unit. United Nations. 2009. [on-line] http://www.un.org/humansecurity/sites/www.un.org.humansecurity/files/human_security_in_theory_and_practice_english.pdf (vizitat 04.12.2020).
13. Annan K. In Larger Freedom: Toward Development, Security and Human Rights for All. UN A/59/2005. [on-line] www.un.org/largerfreedom/contents.htm (vizitat 12.12.2020).
 14. Sprincean S. Provocări securitare în perioada crizei sanitare și pandemiei Covid-19. În: Mandatul de securitate: probleme actuale de interpretare, legislație și practică. Conferință științifico-practică națională, Chișinău: Print-Caro, 2020, p. 104-109.
 15. Sprincean S. Asigurarea securității umane și modernizarea sociopolitică a Republicii Moldova. În: Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale. Chișinău: „Artpoligraf”, 2019, p. 487-500.
 16. Барбур И. Этика в век технологии. Москва: ББИ им. Св. Апостола Андрея, 2001. 382 с.
 17. Sprincean S. Conceptual, Methodological and Bioethical Perspectives of Strengthening Human Security in the Republic of Moldova. În: Cross Border Journal for International Studies / University „Dunărea de Jos” Galați. Vol. 2, 2017, no. 4, p. 81-94.
 18. Cioca V.L. Organizația Mondială a Sănătății – obiectivele și viziunile pentru sănătate și pentru sănătatea publică în sec. XXI. În: Acta Medica Transilvanica. Vol. II, 2011, nr. 2, p. 6-7.
 19. Sprincean S. Cultura securitară ca fundament al bunăstării societății. În: Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică. 2019, nr. 2 (35), p. 148-153.
 20. Sprincean S. Reconceptualizarea riscurilor securitare la adresa sănătății publice în contextul pandemiei COVID-19. În: Combaterea știrilor false în condițiile provocărilor de securitate – COVID 19. Institutul Național de Informații și Securitate ”Bogdan, Întemeietorul Moldovei”. Materialele Mesei rotunde cu participare internațională, 20.05.2020. Chișinău: Garamont Studio, 2020, p. 65-76.

21. Țirdea T.N. Problema asigurării securității umane din perspectiva principiului biosferocentrist și paradigmei noosferice: analiza teoretico-metodologică. În: Bioetica, Filosofia și Medicina în strategia de asigurare a securității. Conf. a XIII-a Științ. Internaț., USMF, 26-27 martie 2008. Chișinău: CEP Medicina, 2008, p. 8-13.
22. Sprincean S. Aspecte etice în procesele electorale în perspectiva eficientizării instituțiilor puterii de stat. În: Impactul sistemului electoral asupra capacității de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova. Chișinău: Tipografia Centrală, 2018, p. 118-130.
23. Țirdea T. Unitatea memoriei sociale și identității – imperativ-cheie în strategia de asigurare a securității umane: analiză teoretico-filosofică. În: Anale științifice ale USMF „N. Testemițanu” / Probleme actuale de sănătate și management. Ediția a IX-a. Volumul 2. Chișinău: CEP „Medicina”, 2008, p. 153-158.
24. Sprincean S. Insecuritatea umană în contextul securității naționale: oportunități de evaluare. În: Riscuri și amenințări la adresa securității naționale: tehnici de analiză și evaluare. Ghid metodologic. Chișinău: Tipografia Centrală, 2019, p. 105-114.
25. Jayaram K., Leke A., Ooko-Ombaka A., Sun Y.S. Finding Africa's path: Shaping bold solutions to save lives and livelihoods in the COVID-19 crisis. 17.04.2020. [on-line] <https://ecdpm.org/great-insights/navigating-eu-au-post-covid/covid-19-good-governance-africa> (vizitat 14.12.2020).
26. Sprincean S. Politica securității umane în condițiile pandemiei Covid-19. În: Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare. Materialele Conferinței Științifice Internaționale. Ediția a 3-a, 06-07 noiembrie 2020. Chișinău: Print-Caro, 2020, p. 119-125.
27. Mukundi Wachira George. COVID-19 reaffirms the importance of good governance and effective states in Africa. In: ECDPM Great Insights magazine, Volume 9, Issue 3. 26.10.2020. [on-line] <https://ecdpm.org/great-insights/navigating-eu-au-post-covid/covid-19-good-governance-africa> (vizitat 14.12.2020).

ÎNCREDEREA POPULAȚIEI REPUBLICII MOLDOVA ÎN INSTITUȚIILE PUTERII DE STAT ÎN CONTEXTUL PANDEMIEI COVID-19

THE TRUST OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE INSTITUTIONS OF STATE POWER IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC

Ion MOCANU, *doctor în sociologie,
cercetător științific superior,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary

This article aims to investigate trust in institutions during the COVID-19 pandemic, using a set of sociological methods. The research includes the study of bibliographic sources, statistical data, the application of the secondary data analysis method. The author investigates the impact of the pandemic on the level of trust in institutions and concludes that understanding the dynamics of trust, how it facilitates and impedes policy responses, and the likely effects of these responses on trust will be key questions in researching trust in political institutions in the future.

În literatură de specialitate există dispute cu privire la modul de măsurare a încrederii politice, sociale și care sunt consecințele prezenței sau absenței încrederii față de guvernare. Considerăm importante aceste probleme, or situația pandemică în care se află societatea nu doar pune viața în pericol, ci și introduce schimbări substanțiale în viața de zi cu zi a cetățenilor. Constatăm că este destul de sporit interesul față de consecințele pandemiei și măsurările nivelului de încredere în instituții, cât și față de rolul pe care îl are încrederea în răspunsurile societale față de situația

pandemică. După cum menționează sociologul Van Bavel, nivelul ridicat de încredere este considerat drept o condiție necesară pentru implementarea cu succes a politicilor restrictive și pentru respectarea acestora de către public [1]. Un obiectiv important pentru cercetătorii din acest domeniu îl constituie acumularea cunoștințelor, implementarea pe larg a cărora de către instituții ar putea să sporească respectarea normelor legale și ar încetini ratele de transmitere a coronavirusului.

De asemenea, trebuie să ducem cont și de faptul că dinamica încrederii sociale și politice poate să se schimbe pe măsura desfășurării crizei, astfel încât cetățenii revaluează amenințarea pandemiei la adresa sănătății publice și eficacitatea măsurilor întreprinse de instituții. Astfel, se necesită o înțelegere holistică a acestor dinamici, folosind în cercetare mai multe metode, inclusiv diverse studii cantitative și calitative.

În literatura de specialitate, o problemă aparte ține de geneza încrederii. Robert Putnam susține că încrederea provine din participarea la grupuri și că aceasta rezultă din interacțiunile repetate dintre indivizi în asociații, uniți prin normele colective. El susține acest lucru pentru SUA, menționând că persoanele care se alătură asociațiilor au mai multe șanse să aibă încredere [2]. Cu toate acestea, așa cum au demonstrat alți cercetători, această corelație nu se menține în toate țările [3]. Eric Uslaner oferă o analiză mai nuanțată a naturii încrederii. Autorul face distincție între „încrederea strategică”, la baza căreia stă un calcul dacă persoanele date sunt sau nu de încredere, și „încrederea morală”, care se bazează pe trăsături de caracter fundamentale, precum optimismul și sentimentul de control, ce încurajează oamenii să aibă încredere în alții. Primul este condiționat și poate fi modificat în funcție de context și experiența celorlalți în cauză. Al doilea nu depinde atât de mult de contextul social și de experiență și este mai stabil în timp [4].

La fel ca în cazul încrederii sociale, încrederea politică - măsurată aici în termeni de încredere în parlament - a scăzut semnificativ în ultimele trei decenii în multe țări avansate. De asemenea, au fost examinate tendințele de încredere la nivel de cohorte, deoarece este posibil ca criza economică să fi afectat diferit grupele de vârstă. Tinerii, care au adesea locuri de muncă temporare, sunt mult mai susceptibili să își piardă locul de muncă decât generațiile mai în vârstă, deoarece reducerea personalului temporar este, de obicei, una dintre primele măsuri pe care angajatorii le iau atunci când se confruntă cu o criză economică. În timp ce atât nivelul social, cât și cel de încredere politică au scăzut practic la același nivel la toate grupele de vârstă din Regatul Unit, încrederea a scăzut semnificativ în rândul cohortelor tinere din Germania. Aici, încrederea politică în rândul grupei de vârstă înaintată chiar a crescut.

Încrederea în persoanele din jur, încrederea în parlament și toleranța față de migranți par să fie în declin în majoritatea regiunilor din lumea dezvoltată. Deși țările nordice par a fi substanțial mai încrezătoare și puțin mai tolerante decât în urmă cu 30 de ani. Percepția conflictelor dintre grupurile sociale și generații pare a fi, de asemenea, mai scăzută în această regiune decât în altă parte. Cum putem explica acest aparent exceptionalism? Analiza între țări demonstrează că dimensiunea și densitatea populației nu corelează cu nivelurile de încredere socială [5]. Unele țări mai puțin populate, precum Danemarca, au un nivel ridicat de încredere. Altele, cum ar fi Portugalia, dimpotrivă. În schimb, unele țări foarte populate, cum ar fi Brazilia, au un nivel foarte scăzut de încredere, în timp ce altele, precum Japonia și Canada, se bucură de rate înalte de încredere.

În această cercetare vom analiza două aspecte foarte actuale. Primul constă în încercarea de a stabili rolul prezenței sau absenței

încrederii în politicile pe care le elaborează guvernarea. Cel de al doilea aspect presupune impactul pandemiei asupra încrederii. Există două preocupări generale care apar în procesul cercetării încrederii pe timp de pandemie. Prima preocupare ține de impactul prezenței sau absenței încrederii asupra politicilor guvernamentale. Al doilea este impactul pandemiei asupra încrederii. În ce privește primul aspect, am identificat în literatură faptul că niveluri mai mari de încredere al publicului facilitează adoptarea și implementarea politicilor restrictive de izolare în sistemele democratice. Mark Hetherington susține că nivelurile mai scăzute de încredere subminează capacitatea guvernului de a implementa politici redistributive [6], în timp ce Sofie Marien afirmă că încrederea sporește respectarea legii [7]. Dacă însă ne referim strict la criza pandemică actuală, Van Bavel subliniază ideea că o mai mare încredere în guvern duce la o mai mare respectare a politicilor de sănătate: măsuri legate de carantină, testare și restricționarea adunărilor în masă [1]. Aceste idei sunt în concordanță cu experiența epidemiilor din trecut, cum ar fi focarul de Ebola din Africa de Vest, sindromul respirator acut sever (SARS), gripa aviară și pandemiile H1N1 [8].

Cercetătorii din domeniul sociologiei au acumulat deja în perioada pandemiei dovezi că pandemia a influențat încrederea în instituții. Astfel, Will Jennings susține că în urma declarării stării de urgență, încrederea în autoritățile politice a crescut [9]. Mark Hetherington menționează că încrederea este determinată de vizibilitatea și randamentul politicilor implementate [6]. Chanita Intawan stabilește că încrederea are mai degrabă un caracter inductiv decât explicit [10].

Pentru a stabili impactul pandemiei asupra încrederii în instituții, trebuie să găsim răspunsul la următoarele întrebări: Este oare încrederea în instituții un fenomen continuu sau aceasta

poate să se risipească? Care sunt factorii determinanți ai încrederii în acest context? Dacă în trecut au existat șocuri capabile să facă lumină asupra acestor întrebări, pandemia COVID-19 reprezintă o experiență mondială unică, comună pentru toate statele, deși cu un grad de impact diferit de la o țară la alta.

În unele țări occidentale, pandemia a avut un efect coeziv, astfel încât încrederea în instituții și actori politici a crescut. Spre exemplu, politologul Damien Bol stabilește că măsurile de carantină au contribuit la sporirea încrederii în guvern în țările europene [11]. O părere contrară o are sociologul Francisc Amat, care menționează că în Spania respondenții care, fie personal s-au îmbolnăvit de COVID-19, fie cineva din prieteni sau apropiați, exprimă niveluri mai scăzute de încredere politică [12]. Pare să fie un efect plauzibil, deoarece suferința de infecție ar putea duce la nemulțumiri cu privire la eficacitatea guvernului în lupta cu efectele pandemiei. Datele unui sondaj panel din Olanda arată că impunerea măsurilor de carantină nu a sporit încrederea, ci a creat un efect coeziv datorită creșterii numărului de persoane infectate [13]. Se presupune că consecințele pandemiei se vor extinde pe termen lung. Cel puțin experiența omenirii de la începutul sec. XX, când a avut loc epidemia de gripă spaniolă, a demonstrat că a existat un impact negativ asupra încrederii sociale, care a persistat cel puțin o generație [14].

Conform sociologului Lucy Gilson, încrederea instituțională reprezintă un răspuns specific la complexitatea societăților moderne, ce implică numeroase tranzacții interdependente între grupuri sociale, pe distanțe extinse de timp și spațiu [15]. Încrederea în instituțiile sociale este importantă, deoarece servește drept bază pentru exercitarea legitimă a autorității de stat. După cum afirmă David Robertson, noțiunea de legitimitate se referă la faptul dacă guvernele sunt în drept să fie ascultate [16]. Implementarea efici-

entă a oricărei politici publice necesită ca acțiunile statului să fie legitime și astfel să fie acceptate și acceptabile. O astfel de legitimitate se reflectă în măsura în care cetățenii tolerează intervențiile instituțiilor publice, acceptă deciziile acestor instituții și cooperează pentru atingerea obiectivelor [17]. În situațiile de risc social, cum ar fi epidemiile, încrederea în faptul că guvernul va gestiona eficient situația, încrederea că instituțiile de sănătate vor furniza informații exacte despre prevenire și tratament și încrederea că mass-media va furniza informații exacte sunt importante pentru ca publicul să simtă că sănătatea fiecărui cetățean reprezintă o valoare pentru instituțiile de resort. Astfel, organizațiile publice își construiesc legitimitatea atunci când practicile lor organizaționale și manageriale generează încredere.

Instituțiile sociale, precum guvernul sau spitalele, pot fi privite ca un sistem de soluționare a problemelor în mod organizat pentru a îmbunătăți sănătatea cetățenilor și pentru a servi drept principala linie de apărare împotriva contagiilor [18]. Prin urmare, sistemul de ocrotire a sănătății este obiectul unui control public și, în cele din urmă, se prezumă a fi unul pozitiv. În unele state, însă, instituțiile nu au acordat suficientă atenție luării măsurilor împotriva pandemiei COVID-19. Respectiv, este necesar de a diferenția încrederea în capacitatea guvernului de a combate focarele și încrederea în capacitatea spitalelor și a lucrătorilor din domeniul sănătății. Astfel, în unele state încrederea în guvern poate fi negativă, acesta fiind asociat cu adoptarea unor măsuri de protecție ineficiente, în timp ce încrederea în spitale și lucrătorii din domeniul sănătății poate fi pozitivă, datorită muncii asidue pe care o prestează.

O altă instituție importantă este mass-media. În timpul pandemiei COVID-19, publicul are nevoie de sursele de informare în masă pentru a recepționa informații exacte pe baza cărora să poată lua decizii în cunoștință de cauză cu privire la comportamentul

de protecție a sănătății [19]. Astfel, mass-media poate influența publicul la nivel de atitudini față de ceea ce se poate considera un pericol pentru sănătate, cât și evaluarea activității guvernului și a instituțiilor de sănătate publică în soluționarea problemei [20]. În consecință, încrederea în informațiile furnizate de mass-media influențează asupra credințelor, atitudinilor și comportamentului oamenilor. Acceptarea informațiilor depinde de sursele de încredere transmise de mass-media în ceea ce privește incidența și decesele, iar eficiența măsurilor luate depinde de gradul de încredere pe care îl manifestă populația față de calitatea informațiilor primite [20]. Sursele mediatice de încredere furnizează informații publicului pentru a promova un comportament adecvat de protecție a sănătății și răspunsuri instituționale eficiente. În timpul pandemiei MERS din 2015, s-a constatat că expunerea la mass-media a avut ca efect adoptarea comportamentelor de protecție recomandate [21]. Deci, încrederea în mass media are un efect pozitiv asupra adoptării comportamentelor preventive.

La elaborarea articolului am utilizat datele mai multor cercetări cantitative și calitative din țară. Am utilizat datele cercetărilor Centrului de Sociologie și Psihologie Socială al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice: un sondaj realizat online, o cercetare calitativă care cuprinde 100 de interviuri aprofundate la tema coeziunii sociale, cu referințe la pandemia COVID-19 și, respectiv, încrederea în instituții. De asemenea au fost utilizate datele a 2 cercetări sociologice pe un eșantion național realizate de către Institutul de Politici Publice (Barometrul de Opinie Publică), în baza cărora am stabilit cum a evoluat dinamica încrederii în instituții până la pandemie și după jumătate de an de pandemie.

Analiza secundară a datelor demonstrează cu prisosință faptul că în Republica Moldova criza pandemică a afectat substanțial

gradul de încredere în instituțiile statului. Aici vom veni cu datele Barometrului de Opinie Publică. În perioada decembrie 2019 – octombrie 2020, încrederea a scăzut în următoarele instituții: Guvern, Parlament, Președinte, justiție, primărie, partide politice, bănci, mass-media, CNA, Procuratura Generală, Serviciul de informații și Securitate, Curtea Constituțională, Comisia Electorală Centrală, Fisc, Avocatura (vezi *Tabelul 1*). Dacă în unele instituții încrederea nu a scăzut simțitor (primăria: -2%), atunci în altele se atestă o scădere mai mare (Președinția: -13,9%, mass-media: -10%; Parlament: - 8,2%; Partide politice: - 9,2% etc).

În interviurile aprofundate, unii respondenți au admis că măsurile întreprinse de către autorități ar putea fi corecte, dar au menționat că nu au încredere în autoritățile care și-au asumat actul de guvernare. Unul dintre respondenți a relatat că instituțiile statului sunt slabe și cu puține resurse, motiv pentru care și acțiunile sale s-au dovedit a fi ineficiente în gestionarea pandemiei. Un alt respondent menționează, la general, că modul în care statul Republica Moldova a fost administrată din 1990 până acum este unul ineficient, iar gestionarea crizei provocate de pandemie denotă absența unei strategii pe termen lung.

Alți participanți la interviuri aprofundate consideră că măsurile luate de autorități sunt în mare parte corecte, dar nu au fost realizate pe deplin din câteva motive:

- Înșiși cetățenii au sabotat executarea măsurilor întreprinse de Guvern;
- Autoritățile au avut capacități reduse de implementare și monitorizare a măsurilor întreprinse;
- Situația pandemică a fost una complexă și imprevizibilă. S-a menționat faptul că Republica Moldova în toată istoria sa nu s-a confruntat cu o asemenea problemă. Respectiv, autoritățile duc lipsa de experiență de administrare a situațiilor de pandemie.

Tabelul 1. Comparația încrederii populației în instituții până la pandemia COVID-19 și după jumătate de an de pandemie

Instituția	Distribuția răspunsurilor cumulate „Foarte multă încredere”, „Oarecare încredere”	
	Decembrie 2019	Octombrie 2020
Guvern	27,8%	23,2%
Parlament	23,7%	15,5%
Președinte	42,2%	28,3%
Justiție	26,1%	19,0%
Armată	43,4%	45,7%
Biserică	73,0%	74,2%
Primărie	57,1%	55,1%
Partide politice	20,1%	11,3%
Bănci	38,0%	26,6%
Poliție	39,5%	41,0%
Mass-media	50,4%	40,4%
CNA	25,9%	16,3%
Procuratura Generală	25,7%	18,5%
Serviciul de informații și securitate	32,2%	22,6%
Curtea Constituțională	25,8%	19,6%
Comisia Electorală Centrală	30,2%	17,7%
Fisc	30,3%	22,8%
Avocatura	31,0%	23,9%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, decembrie 2019 și octombrie 2020, n1=1187 r și n2=1124 r.

Însă, după cum menționează și respondenții, Republica Moldova nu este nici pe departe unica țară care întâmpină probleme serioase în această perioadă. Până și instituțiile internaționale (inclusiv Organizația Mondială a Sănătății) nu au reușit să ofere informație suficientă pentru limitarea răspândirii virusului atât în China, cât și în întreaga lume.

În acest context, analiza secundară a datelor cercetărilor efectuate de către Institutul de Politici Publice sugerează o scădere a aprecierii pozitive a faptului cum evoluează lucrurile atât în țară, cât și peste hotare. Dacă în decembrie 2019 circa o pătrime din respondenți menționau că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție bună, iar 2/3 spuneau că lucrurile merg într-o direcție greșită, atunci în octombrie 2020 aprecierile pozitive au scăzut la 17%, iar cele negative au crescut până la 3/4 din respondenți (vezi *Tabelul 2*).

Tendențe asemănătoare observăm și în atitudinile populației față de evoluția lucrurilor în general în lume. Astfel, dacă în decembrie 2019 puțin peste o treime din respondenți menționau că în lume lucrurile merg într-o direcție bună, iar 45% spuneau că lucrurile merg într-o direcție greșită, atunci în octombrie 2020 aprecierile pozitive au scăzut la 26%, iar cele negative au crescut până la 54% din respondenți (vezi *Tabelul 2*).

Tabelul 2. Aprecierea direcției de dezvoltare în țară și în lume

		Direcția este bună	Direcția este greșită	Nu știu	Nu răspund
Credeți că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție BUNĂ sau merg într-o direcție greșită?	Decembrie 2019	23,9%	65,9%	9,5%	0,7%
	Octombrie 2020	16,7%	75,1%	7,8%	0,3%
Dar, în general, în lume credeți că lucrurile merg într-o direcție bună sau merg într-o direcție greșită?	Decembrie 2019	35,4%	44,9%	18,9%	0,9%
	Octombrie 2020	26,4%	54,1%	18,8%	0,7%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, decembrie 2019 și octombrie 2020, n1=1187 r și n2=1124 r.

Referindu-se la eficiența instituțiilor în a asigura cu un anumit suport populația, respondenții mai degrabă sunt de părerea că cetățenii se susțin între ei la nivel individual. Atunci când se susțin persoanele apropiate are loc o susținere pe orizontală, iar când se ajută persoane necunoscute, mai des are loc o relație pe verticală, or persoanele din medii soiale mai înstărite ajută persoanele vulnerabile. De asemenea, se practică ajutorul organizat, prin acțiuni de voluntariat. Mai rar a fost menționat suportul instituționalizat acordat de către autoritățile publice locale sau centrale, asistenți sociali, instituții medicale, precum și instituțiile de cult, care oferă o anumită susținere nevoiașilor, persoanelor cu o vârstă înaintată etc. Au fost menționate nemulțumiri de impactul pe care îl are pandemia asupra sferei economice, sociale, sanitare. Dar, indiferent de faptul că situația este una critică, au fost oferite și exemple când s-a oferit ajutor la timp, sau când autoritățile au administrat o problemă eficient. Au fost înaintate și anumite propuneri de a îmbunătăți politicile publice chiar și la nivel de mesaje, fapt ce nu necesită suport financiar. Unul din respondenți a menționat că mesajul ”Stați acasă” nu transmite cu exactitate un comportament adecvat la nivelul întregii societăți, or acesta poate contribui la atomizare, la pasivitate. Acest mesaj trebuie să fie suplinit cu idei de solidaritate, care ar mobiliza cetățenii să susțină grupurile sociale vulnerabile, dacă nu prin acțiuni personale, atunci prin contribuție financiară.

Odată ce încrederea în instituțiile sociale continuă să scadă, aceasta se exprimă și în atitudinea populației față de direcția în care se dezvoltă țara. În 2020, doar 16,7% consideră că lucrurile merg într-o direcție bună. În același timp, numărul scepticilor constituie 75% [22]. Distribuirea răspunsurilor la această întrebare semnalează și frica față de schimbări, nepătrunderea în esența lor, orientările spre vechile forme de dezvoltare economică. Nostalgia

pentru stabilitatea precedentă împiedică o parte a populației să accepte modificările ce au loc în viața economică a țării. Răspunsurile la această întrebare se deosebesc puțin, în funcție de caracteristicile social-demografice. În cadrul unei cercetări calitative, respondenții au menționat că principala lor dezamăgire în dezvoltarea țării constă în faptul că la începutul perioadei de tranziție liderii statului le-au promis edificarea unui stat social, ca după 30 de ani să constatăm că în Republica Moldova s-a constituit un stat neofeudal cu elemente de capitalism oligarhic. Într-o societate bazată pe elemente feudale corupția se simte ca la ea acasă. Politicienii au acaparat instituțiile statului și le folosesc doar în interes personal. În rezultat, cei bogați au devenit mai bogați, iar cei săraci - mai săraci.

Cercetarea noastră a demonstrat că sărăcia populației afectează toate laturile vieții sociale. În condițiile sărăciei majorității, multe dintre procesele sociale nu decurg în felul în care, potrivit opiniei organizațiilor sociale de prestigiu, ar trebui să decurgă. Situația materială a respondenților determină, în cea mai mare măsură, modul lor de viață. În țările democratice dezvoltate, situația patrimonială determină doar consumul persoanei, accesul la obiectele de lux, dar nu exercită o influență decisivă asupra tuturor laturilor vieții, după cum se întâmplă astăzi în Republica Moldova.

Ca urmare a analizei măsurilor întreprinse de către Guvern în perioada de pandemie, considerăm că acesta prin instituțiile sale a acționat în conformitate cu legislația națională și cea internațională privind stările de urgență, reușind să-și concentreze eforturile în vederea stopării răspândirii virusului COVID-19. Activitățile de bază au constat în mobilizarea tuturor subdiviziunilor guvernamentale, care au acționat colectiv sub conducerea nemijlocită a Comisiei pentru Situații Excepționale. A fost elaborat și implementat etapizat Planul de Acțiuni bazat pe recomandările

Organizației Mondiale a Sănătății în vederea prevenirii răspândirii pandemiei. S-a efectuat o monitorizare strictă a implementării tuturor acțiunilor restrictive și s-au mobilizat resursele umane și financiare interne în vederea satisfacerii unor nevoi materiale și procurarea echipamentului de protecție. S-au implementat mecanisme eficiente de informare a populației privind situația la zi și s-au organizat campanii de informare despre căile de infectare și tratamentul persoanelor infectate.

Cercetarea online efectuată de către Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice în luna aprilie 2020 denotă faptul că 47% din respondenți consideră pandemia COVID-19 drept cea mai mare provocare pentru țară și pentru familiile lor în ultimii 15 ani. Pandemia și situația de urgență au afectat în mare măsură populația din Republica Moldova, influențând atât schimbări de atitudini și comportamente, cât și calitatea vieții multor familii. Ca rezultat al măsurilor de carantină adoptate de către autorități, o bună parte din populație s-a autoizolat și a urmat măsurile de protecție indicate de autoritățile sanitare și de drept, cum ar fi ieșirea din casă doar în situații de urgență, păstrarea distanței sociale, evitarea vizitelor și a întrunirilor. De asemenea, datele cercetării indică faptul că 94% din cei chestionați au menționat că păstrează distanța socială când ies din casă, 88% nu ies din casă dacă nu au urgențe, 87% au anulat toate călătoriile, 86% evită întâlnirile cu oamenii care au venit din alte țări, 84% nu folosesc transportul public dacă ies din casă, 77% evită orice vizite, întâlniri cu rudele, iar 72% poartă mănuși și mască dacă ies din casă. Referindu-se la aspectele economice ale pandemiei, mai bine de 60% din cei chestionați au menționat că le este frică că nu vor face față obligațiilor financiare în viitorul apropiat, precum plata creditelor și serviciilor comunale. Ponderea persoanelor care se tem foarte mult de faptul că nu vor face față obligațiilor financiare este mai mare în orașele mici și în mediul tinerilor.

Aproape 2/3 din populație consideră că autoritățile Republicii Moldova au acționat bine și foarte bine în condițiile stării de urgență, iar peste jumătate consideră că au acționat corect. La fel, peste 60% din respondenți, conform cercetării Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, sunt încrezuți sau foarte încrezuți că angajatorul, spitalele, instituțiile de învățământ au întreprins măsuri corecte pe timp de pandemie. Jumătate din respondenți sunt încrezuți sau foarte încrezuți că Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, Comisia pentru Situații Excepționale, Ministerul Afacerilor Interne au acționat corect pe timp de pandemie.

Patru din zece chestionați sunt încrezuți sau foarte încrezuți că medicul lor de familie, transportatorii publici, primăriile au acționat corect pe timp de pandemie. Totodată, doar circa 20% din respondenți a fost de părerea că organizațiile religioase au acționat corect, iar 64% au indicat că nu prea sunt încrezuți în faptul că acestea au acționat corect. În interviurile aprofundate, unii respondenți, la fel, și-au arătat nedumerirea de faptul cum unele instituții de cult au procedat în perioada de carantină.

Centrul Analitic Independent „Expert-Grup” a elaborat un document de politici intitulat ”COVID-19: Cum salvăm economia națională și pregătim terenul pentru o relansare post-criză”. Autorii acestui document stabilesc că în ultima perioadă tot mai multe gospodării au credite la bănci și dețin economii foarte puține. După părerea economiștilor, ”pentru cei mai mulți angajați pierderea bruscă a locului de muncă ar agrava stabilitatea financiară personală și familială. La aceștia se mai adaugă și persoanele angajate informal sau zilierii cu venituri sezoniere care nu au nici un fel de protecție în față oricărui șoc economic. De asemenea, emigranții întorși de peste hotare pot prezenta o situație de două ori mai gravă. Pe de o parte imposibilitatea reîntoarcerii imediate

la locurile de muncă, iar pe de altă parte lipsa veniturilor pentru ei și familiile a căror venituri se bazează pe remitențe. Astfel, o criză economică de durată se poate transforma într-o criză socială cu urmări mult mai grave” [22].

Concluzii și recomandări

Analizând atitudinea populației din Republica Moldova în contextul pandemiei de COVID-19, am ajuns la concluzia că majoritatea structurilor guvernamentale, organizațiile non-guvernamentale și populația s-au mobilizat activ în vederea luptei cu virusul și efectele socioeconomice cauzate de acesta. Guvernul a depus eforturi concentrate, implementând măsurile necesare conform recomandărilor Organizației Mondiale a Sănătății. Totuși, chiar dacă au fost înregistrate unele succese, există și neajunsuri, din care instituțiile publice trebuie să înușească lecții pentru viitor. Atât autoritățile statului, cât și societatea trebuie să fie mai pregătite pentru astfel de situații excepționale, or apariția acestora în viitor nu este exclusă. În acest sens este binevenită elaborarea ghidurilor metodice pentru diverse structuri, în care să se regăsească măsurile care trebuie să fie întreprinse și responsabilitățile instituțiilor de resort. De asemenea, instituțiile ar trebui să se implice mai activ în monitorizarea și identificarea nevoilor grupurilor vulnerabile, astfel încât ajutorul direcționat să aducă efect imediat. Mass-media trebuie să fie mai activă în mobilizarea cetățenilor, a societății civile, în vederea implicării active pentru asistența grupurilor vulnerabile. Să fie implementate măsuri de ordin fiscal și financiar-bancar, pentru a ajuta în condițiile de criză acută agenții economici, ceea ce ar redresa situația economică a țării. Eforturi aparte trebuie să fie întreprinse pentru a ajuta persoanele cu dizabilități să aibă acces la informații și la suport material.

Încrederea va fi foarte importantă pentru ieșirea din criza actuală. Aceasta influențează și, la rândul ei, este influențată de politicile implemenate de către instituțiile statului. După criza pandemică, guvernele vor fi nevoite să reconstruiască încrederea în condițiile unui peisaj politic foarte diferit atât la nivel național, cât și internațional. Înțelegerea dinamicii încrederii, modul în care facilitează și împiedică răspunsurile politice, precum și efectele probabile ale acestor răspunsuri asupra încrederii vor fi probleme fundamentale în cercetarea încrederii în instituțiile politice în viitor.

Cercetările referitoare la acest subiect arată modul în care încrederea este asociată cu o mai mare conformitate cu măsurile politice. În același timp se sugerează că soluțiile rezidă nu doar în subiecții care aplică politici, ci și în atitudinile celor din jur. Există, de asemenea și unele rezultate conflictuale: deși încrederea este asociată cu rate mai scăzute de mortalitate, este legată și de adoptarea mai târzie a măsurilor restrictive. În cele din urmă, studiile arată modul în care încrederea a crescut considerabil la începutul implementării măsurilor restrictive, când încrederea instituțională a alimentat încrederea socială (cazul Suediei), însă această expunere directă la COVID-19 a redus încrederea.

Cercetările recente desfășurate la tema în speță semnaleză că societățile care fac față cel mai bine pandemiei sunt cele care dispun de un capital social și un nivel de coeziune socială ridicată. Aceste caracteristici pozitive se exprimă prin sentimentul de solidaritate al cetățenilor și prin capacitatea lor de acțiune colectivă, pentru a susține acțiunile statului în luptă cu pandemia, chiar și atunci când instituțiile statului nu reușesc să facă față pandemiei. Respectiv, manifestările de activism civic, spre deosebire de nihilismul și anomia manifestată prin neîncredere față de instituțiile statului, reprezintă o alternativă viabilă, care ar putea contribui semnificativ la depășirea impasului în care au

ajuns foarte multe societăți în ziua de zi. Indubitabil, criza actuală va servi drept o experiență utilă și pentru instituțiile statului, și pentru societatea civilă, astfel încât pe viitor să existe niște priorități clare, ce ar spori capacitatea instituțiilor statului de a soluționa eficient crizele sanitare sau de oricare altă natură care vor parveni ulterior. Una dintre aceste priorități ar fi cu siguranță sporirea coeziunii sociale, prin creșterea capacității societății de solidaritate, încredere și incluziune socială.

În cele din urmă, este important ca discuțiile științifice care au loc să nu fie pur academice. Aceste dezbateri ar trebui să aibă consecințe reale asupra modului de elaborare și implementare a politicilor publice. Deși prima prioritate ar trebui să fie sănătatea publică, încercarea de a implementa o politică nerealistă nu va da efectul scontat. Cercetătorii ar trebui să facă tot posibilul pentru a se implica activ în procesul decizional. Pentru a veni cu recomandări pertinente, sunt necesare date exacte și holistice. Astfel, colectarea datelor de tip panel, desfășurarea cercetărilor cantitative, dar și a celor calitative (inclusiv online) nu numai că vor contribui la dezvoltarea științei, dar și vor facilita următorii pași pe care urmează să-i întreprindă instituțiile de resort.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Van Bavel J.J., Baicker K., Boggio P.S., Using Social and Behavioural Science to Support COVID-19 Pandemic Response. *Nature Human Behaviour* 2020 4: 460–471.
2. Putnam R., *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster, New York, 2000.
3. Newton K., „Social and Political Trust in Established Democracies”, in P. Norris (ed) *Critical Citizens*, Oxford University Press, Oxford, 1999.

4. Uslaner E. The Moral Foundations of Trust. Paper for the Symposium, „Trust in the Knowledge Society”, University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland, Department of Government and Politics, University of Maryland, 2002.
5. Delhey J., Newton K., „Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism?” *European Sociological Review*, 2005, p. 331–27.
6. Hetherington M.J., Rudolph T.J. *Why Washington Won't Work: Polarization, Political Trust, and the Governing Crisis*. Chicago, IL: Chicago University Press, 2015.
7. Marien S., Hooghe M., Does Political Trust Matter? An Empirical Investigation into the Relation between Political Trust and Support for Law Compliance. *European Journal of Political Research* 2011 50 (2): 267–291.
8. Siegrist M., Zingg A. The Role of Public Trust During Pandemics: Implications for Crisis Communication. *European Psychologist* 2014, 19 (1): 23–32.
9. Jennings W., Covid-19 and the ‘Rally-Round-the Flag’ Effect, UK in a Changing Europe. 2020 <https://ukandeu.ac.uk/covid-19-and-the-rally-round-the-flag-effect/> (accesat la 24.11.2020).
10. Intawan C., Nicholson S.P., My Trust in Government Is Implicit: Automatic Trust in Government and System Support. *The Journal of Politics* 2018 80 (2): 601–614.
11. Bol D., Giani M., Blais A., (accepted) The Effect of COVID-19 Lockdowns on Political Support: Some Good News for Democracy? *European Journal of Political Research*. 2020 <https://ejpr.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/1475-6765.12401> (accesat la 24.11.2020).
12. Amat F., Arenas A., Falcó-Gimeno A. Pandemics Meet Democracy. Experimental Evidence from the COVID-19 Crisis in Spain. *SocArXiv*. 2020 6 April. DOI: 10.31235/osf.io/dkusw (accesat la 24.11.2020).
13. Schraff D. Political Trust During the Covid-19 Pandemic: Rally Around the Flag or Lockdown Effects? *SocArXiv*. Epub ahead of print 8 June. 2020 DOI: 10.31235/osf.io/pu47c (accesat la 24.11.2020).

14. Aassve A., Alfani G., Gandolfi F. Epidemics and Trust: The Case of the Spanish Flu. Working Papers 661. IGIER (Innocenzo Gasparini Institute for Economic Research), 2020, March. Milano, MI: Bocconi University.
15. Gilson L. Trust and the development of health care as a social institution Soc. Sci. Med., 56 (7) (2003), pp. 1453-1468.
16. Robertson D. The Penguin Dictionary of Politics Penguin Books, Suffolk 1985.
17. Rothstein B. Just Institutions Matter: the Moral and Political Logic of the Universal Welfare State Cambridge University Press, Cambridge 1998.
18. Gilles A., Bangerter A., Clémence E. Trust in medical organizations predicts pandemic (H1N1) 2009 vaccination behavior and perceived efficacy of protection measures in the Swiss public Eur. J. Epidemiol., 26 (3) (2011), pp. 203-210.
19. Garfin D.R., Silver R.C., Holman E.A. The novel coronavirus outbreak: amplification of public health consequences by media exposure Health Psychol., 39 (5) (2020), pp. 355-357.
20. Mesch G.S., Schwirian K.P., Kolobov T. Attention to the media and worry over becoming infected: the case of the swine flu (H1N1) Robert Dingwall, Lilly M. Hoffman, Karen Staniland (Eds.), Pandemics and Emerging Infectious Diseases: the Sociological Agenda, Wiley-Blackwell, Malden, MA (2013).
21. Seo M. Amplifying panic and facilitating prevention: multifaceted effects of traditional and social media use during the 2015 MERS crisis in South Korea 1077699019857693, Journalism and Mass Communication Quarterly (2019).
22. Lupusor A., Pântea D., Gaibu S. COVID-19: Cum salvăm economia națională și pregătim terenul pentru o relansare post-criză , aprilie 2020, p.6. [online] [citată 12 mai, 2020]. Disponibil: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/COVID-19_Cum_salvIm_economia_nayionalI_ui_pregltim_terenul_pentru_o_relansare_post-crizI_2.pdf. (accesat la 24.11.2020).

**MECANISMELE COMUNICĂRII ELECTORALE
ÎN SCRUTINUL PREZIDENȚIAL
DIN REPUBLICA MOLDOVA, 2020 (STUDIU DE CAZ)**

**THE MECHANISMS OF ELECTORAL COMMUNICATION
IN THE PRESIDENTIAL ELECTION
OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA, 2020 (CASE STUDY)**

*Aurelia PERU-BALAN, doctor habilitat în științe politice,
cercetător științific coordonator,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

*Eugenia TOFAN, cercetător științific,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary

In this study we analyze the mechanisms of electoral communication in the 2020 presidential elections - electoral offers, slogans, the impact of the external factor, the diaspora vote, manipulation techniques and persuasion of voters. They were also analyzed campaign errors and candidate discrediting technologies.

Alegerile prezidențiale din 1 noiembrie 2020 s-au desfășurat pe fundalul unei crize de imagine și credibilitate a Parlamentului Republicii Moldova. Tentativa din vară a opoziției de demitere a Guvernului, destrămarea fracțiunii PDM și formarea unei noi fracțiuni din foștii deputați democrați „Pro-Moldova”, apoi ulterioarele plecări din fracțiunea „Pro-Moldova” în plină campanie electorală - toate acestea au generat o percepție negativă a Legislativului în societate. Concludent în această ordine de idei este și „cazul sechestrării” deputatului socialist Gațcan (circumstanțe neelucidate până în prezent), care aderă la „Pro-Moldova”, apoi revine scandalos la PSRM. În acest context, mai mulți concurenți

electorli (M.Sandu, R.Usatii, O.Țicu) promet, în caz de victorie, dizolvarea Parlamentului. Pe lângă acuzațiile de corupție în rândul deputaților, se invocă și faptul că aceasta este ”o emanație a lui Vlad Plahotniuc”.

Totodată, se constată o situație inedită de rivalitate fâțișă dintre fostele componente ale Blocului electoral ACUM – Platforma DA și PAS. Concurența dintre cei doi lideri și candidați electorali au determinat o retorică agresivă între simpatizanții acestora pe rețelele de socializare, intensificarea mesajelor agresive și triviale pe *social media*.

Tradițional, alegerile nu s-au desfășurat fără impactul factorului geopolitic. Schimbul de replici dintre înalți oficiali de la Moscova și Washington au dinamizat spiritele electorale.

Nu în ultimul rând, pentru prima dată alegerile se desfășoară în condițiile dictate de respectarea unor reguli de securitate sanitară în contextul pandemiei de COVID-19. Este perioada în care zilnic sunt înregistrate peste 1000 de cazuri de infectări.

Ca și în 2016, corupția la nivel înalt și subiectul „miliardului furat” au fost prezente în retorica candidaților.

Campania pentru candidații aflați în funcție și cei din opoziție: specificul comunicării electorale

Comunicarea electorală este un exercițiu al negocierii și seducției în care este implicată clasa politică, ce dorește să seducă alegătorii, electoratul, care vrea să-și negocieze viitorul, și mass-media care se orientează la condițiile de cerere și ofertă și oscilează între putere și opoziție, după obiectivele pe care și le propune și pe care le slujește: banii sau deontologia, puterea sau etica/morala.

La o primă vedere, între electorat și clasa politică există un gen de comunicare-negociere, prin care votul se dă ca o recompensă pentru politici sociale, facilități economice, condiții de dezvoltare

bazate pe principiul liberalismului etc., dar în mod real acțiunea de comunicare-negociere este expresia acțiunii unui sistem complex de schimbare, de manipulare.

Comunicarea-seduție ia o formă spectaculară, prin faptul că apelează la mituri, simboluri, scenarii și răspunde mai degrabă unei funcții de seduție decât unei cunoașteri autentice a adevărului. Comunicarea-seduție în campania electorală ia cele mai diverse forme ale publicității politice: discursuri, slogane electorale, machete de presă și spoturi electorale [1].

Candidații aflați în funcție au o serie de avantaje în momentul în care își încep campania, avantaje care decurg din natura poziției politice deținute la acel moment. Funcția, însă, aduce cu sine și dezavantaje. Acești candidați au ca scop principal apărarea funcției și prelungirea mandatului cu încă patru ani. Asta înseamnă că ei trebuie să dovedească că sunt potriviți pentru această funcție și că au avut realizări în timpul mandatului lor, dar și că merită să o păstreze pentru încă un mandat. Este o sarcină dublă, spre deosebire de candidații aflați în opoziție.

Candidatul aflat în opoziție va pune un mai mare accent pe campania negativă, pentru a-l pune cât mai mult pe oponent în postură defensivă și pentru a-l face să piardă timp dezmințind și justificându-se. Campania candidatului din opoziție presupune atât o strategie *de convingere* a electoratului că este nevoie de o schimbare, cât și una *de persuadare*, că numai acel candidat este potrivit să aducă această schimbare. Cele două strategii trebuie derulate simultan.

Există multe asemănări între metodele folosite de candidații aflați în funcție și cei din opoziție pentru a face campanie. De cele mai multe ori se constată combinarea strategiilor de campanie și a metodelor în scopul maximizării efectului.

Candidații aflați în funcție își încep campania electorală având o imagine creată pe parcursul anilor de mandat. Dacă imaginea

este bună, atunci ei au din start un avantaj. Dacă prestația lor politică în cei patru ani nu a fost pe măsura așteptărilor electoratului, ei pornesc în campanie cu un handicap și trebuie să recupereze terenul pierdut. De aceea, o parte din strategiile de campanie implică atât atacuri, în măsura în care acestea sunt cu putință, cât și metode de contraatac, de prevenire și diminuare a atacurilor reale sau posibile. Unele metode au un caracter simbolic, altele un caracter pragmatic. Cele cu caracter simbolic sunt absolut necesare, deoarece există o imagine deja creată a funcției în cauză, un set de așteptări, impresii și credințe ce sunt proiectate de electorat asupra funcției și asupra celui care o ocupă. Oamenii pot fi nemulțumiți de caracterul și personalitatea unui candidat care ocupă o funcție, însă există și o imagine a instituției și a funcției, indiferent de cel care o reprezintă sau o ocupă la un anumit moment. Pot fi diferențe între aceste două imagini. De exemplu, imaginea instituției președinției poate fi una bună, iar cetățenii să fie nemulțumiți doar de cel care e în funcție. Dacă ambele imagini sunt bune, atunci candidatul se poate folosi de avantajele pe care le conferă suprapunerea lor.

Metode cu caracter simbolic: folosirea simbolurilor pe care le presupune funcția sa; folosirea legitimității funcției; invocarea competenței profesionale; transferul de simpatie de la funcție la persoană [2].

Candidații aflați în opoziție, care aspiră la preluarea puterii, au și ei la îndemână o serie întreagă de metode prin care pot face campanie în general și campanie negativă în special. Acestea sunt: *atacarea contracandidatului* (se atacă realizările sale trecute sau prezente, ideile politice și intențiile electorale); *adoptarea unei poziții de ofensivă permanentă* (atât față de toate problemele din agenda electorală, cât și față de oponent și acțiunile sale); *militarea pentru schimbare*; *abordarea unui discurs opus celui al contracandi-*

datului (dacă acesta pune accent pe valorile tradiționale, el trebuie să aducă în dezbateri nevoia de reînnoire a valorilor existente, de adaptare a lor la noile realități) și reprezentarea sa ca purtător al adevăratelor valori morale, al soluțiilor reale; delegarea atacurilor către coechipieri și înspre anumite teme.

Așa cum evidențierea realizărilor din timpul mandatului său reprezintă principala metodă din strategia celui aflat la putere, tot la fel atacarea contracandidatului reprezintă partea centrală a campaniei unui candidat aflat în opoziție. De fapt, unul dintre avantajele de a fi în opoziție îl reprezintă posibilitatea de a critica nestingherit.

Obiectivele principale:

- crearea de îndoieli în mintea alegătorilor privind prestația oponentului;
- punerea reflectoarelor pe orice problemă, reală sau inventată, a oponentului;
- inducerea unui sentiment de nemulțumire privind o situație anume și extinderea acesteia;
- nemulțumiri asupra întregului context politic, economic și social.

Comunicarea pe canale social media: democrația cibernetică

În acest scrutit prezidențial, competiția electorală a fost transpusă, în mare parte, în spațiul virtual de comunicare. Toți cei 8 candidați înscriși în cursa prezidențială, gestionându-și propriile conturi de Facebook, și-au promovat spoturile video, imagini și filmulețe de la întâlnirile cu alegătorii, live-uri cu diferite ocazii.

Astfel, e cazul să conchidem că democrația directă se manifestă în noua eră digitală printr-un nou concept, cel de „ciberdemocrație”, o democrație virtuală într-un spațiu artificial creat.

Umberto Eco spunea în acest sens: „Dacă e imposibil de a reuni cetățenii într-o piață pentru procesul de legiferare, se creează piața informatică, online, în care toți vorbesc unii cu alții și se recrează agora ateniană” [3]

Promovarea prin noile canale de comunicare a devenit o provocare pentru concurenții electorali. Astfel, pe lângă contul de Facebook, președintele Igor Dodon și-a făcut cont și pe TikTok, pentru a fi mai aproape de generația tânără. În perioada campaniei electorale, acesta încărcase 58 de video-uri - secvențe din emisiunea „Președintele răspunde” sau „Igor Dodon răspunde”, mai multe filmulețe alături de familia sa. Bunăoară, acesta ne arată cum joacă ping-pong cu fiul mijlociu sau șah cu mezinul familiei. Pe același profil, vedem cum Dodon merge cu familia la pescuit sau cum se plimbă printr-o livadă de cireși [4].

Și candidatul PAS, Maia Sandu, este prezentă pe TikTok. În unul dintre primele video-uri încărcate pe pagina sa, intitulat „Omletă sau scrob? Ce preferați pe 15 noiembrie?”, Maia Sandu sparge niște ouă pe care le bate cu un tel, ironizând pe seama declarațiilor anterioare ale lui Igor Dodon despre faptul că o femeie i-a ghicit în ouă că va câștiga alegerile din primul tur[5].

Într-un studiu intitulat *Internetul și practicile politice*, apărut în 2003, Thierry Vedel arată că internetul prezintă patru avantaje principale: diminuarea costurilor de difuzare și stocare a informațiilor; accesul direct la textele originale și integrale ale discursurilor, declarații, diferite rapoarte etc. la informația primară, utilizatorii de internet putând consulta și formula propria opinie, fără medierea altor factori; posibilitatea de cercetare personalizată în vederea constituirii unei baze de date proprii, realizată în baza percepțiilor și clasificărilor personale; diversificarea surselor de informare, internetul fiind o rețea descentralizată în care se poate intra printr-o mare varietate de căi [6].

Oferte electorale și poziționarea pe piața electorală a candidaților

Renato Usatii, candidatul din partea „Partidului Nostru”. Sloganul de campanie: *Puterea e în Adevăr! Moldova are nevoie de un președinte, nu de un kuliok boțit.*

Usatii este candidatul „anti-sistem”, nonconformist, imprevizibil, incontrollabil. Acest lucru a vrut să-l scoată în evidență pe parcursul campaniei, inclusiv în timpul provocărilor electorale din Fălești, când a reușit să-i compromită întâlnirea lui Igor Dodon cu alegătorii. În principal, Usatii este modelul liderului populist, model pe care îl alege electoratul dezamăgit de politicienii care s-au perindat până în prezent la guvernare. Principalele oferte pentru alegători:

- Alegeri parlamentare anticipate.
- Elaborarea unui plan de modernizare a Moldovei, de restabilire a economiei naționale distruse în decurs de 30 de ani.
- Lichidarea administrațiilor raionale, care vor economisi sute de milioane de lei în buget, iar banii vor fi direcționați spre dezvoltarea orașelor și satelor.
- Eradicarea corupției. Centrul Național Anticorupție va fi lichidat, deoarece el însuși a devenit un simbol al corupției, crearea unei noi instituții numită, deocamdată convențional, ”Mossadul moldovenesc”. Această instituție va trebui să distrugă sistemul corupt în decurs de un an.
- Moldova trebuie să-și conceapă o politică externă corectă, în primul rând, în ceea ce ține de relațiile cu țările vecine – Ucraina și România; să colaboreze în interesele Moldovei atât cu Vestul, cât și cu Estul. Totodată, în nici un caz să nu fie vasalul cuiva [7].

Andrei Năstase, candidatul partidului Platforma „Demnitate și Adevăr”. Sloganul de campanie: *ACUM e timpul de spus DA!*

În „valul zero”, candidatul a folosit sloganul „Lucrurie bune încep cu Doamne Ajută !”, care ar fi o altfel de decodare a acronimului DA (Demnitate și Adevăr). Se poziționează ca un lider luptător, revoluționar. Programul electoral : „Proiectul de țară „Moldova de Măine”.

Principalele oferte electorale:

➤ Revenirea și implementarea Declarației politice cu privire la statul captiv, votată în Parlament după alegerile parlamentare din 2019, textul fiind elaborat de candidat.

➤ Modificarea Constituției, art.47, astfel încât statul să fie obligat să asigure cetățenii cu salarii și pensii ce nu vor fi mai mici de minimul de existență.

➤ Candidatul promite o pensie minimă de 2500 lei.

➤ Lupta anticorupție, statul de drept- „componentă esențială a mandatului meu de președinte”. o constantă pe termen lung care să permită demafiotizarea completă a țării într-un termen rezonabil de 5-10 ani de zile. .

➤ Politica externă: integrare europeană, predictibilitate diplomatică.

Tudor Deleu, candidatul partidului PLDM. Slogan de campanie: *Competent, Curajos, Devotat!*

Este candidatul care respectă, în ofertele electorale, prerogativele constituționale ale Președintelui Republicii Moldova. În felul acesta, Deleu ironizează pe seama celorlalți concurenți, care promit pensii și salarii majorate, că ar organiza „o licitație pentru pensii.”

Candidatul promite: în primul an de mandat, declanșarea unui referendum privind principalele probleme ce ne frământă și ne dezbină de 29 de ani. În primul rând, voi oferi cetățenilor posibilitatea de a se pronunța asupra vectorului de dezvoltare a Republicii Moldova și asupra perspectivei de integrare în Uniunea Europeană. O altă

problemă de interes major pe care o voi supune referendumului este modul de alegere a Președintelui. Eu voi opta pentru ca șeful statului să fie ales de către Parlament. O politica externă inteligentă: restabilirea relațiilor cu UE, SUA și, în mod prioritar, cu România și Ucraina. Promovarea unei politici externe inteligente în interesul statului în colaborare cu Parlamentul și Guvernul. Relansarea procesului de Integrare Europeană. Demilitarizarea regiunii din stânga Nistrului.

Igor Dodon, candidat independent. Sloganul electoral: *Împreună vom reuși!*

În același timp, candidatul a susținut că lansează și platforma electorală pentru următoarea perioadă, ce se bazează pe 7 piloni:

1. Grijă față de oameni – politica socială, medicină, sectorul educației.
2. Oraș confortabil și sate moderne – programele naționale de reparație a drumurilor, de asigurare cu apă și canalizare, de salubritate, iluminare și gazificarea localităților.
3. Economia durabilă – o nouă abordare pentru agricultură, platforme industriale în toate raioanele.
4. Apărarea și consolidarea statalității, reintegrarea teritorială a Republicii Moldova și rezolvarea problemei transnistrene.
5. Politica internă – ne propunem să venim cu o reformă constituțională: regim prezidențial, reducerea numărului de deputați de la 101 la 61.
6. Politica externă echilibrată.
7. Păstrarea valorilor creștine și tradiționale.

Violeta Ivanov, candidata Partidului „Șor”. Sloganul electoral: *Moldova merită schimbări!* Conform experților, propune cel mai populist program electoral, inclusiv, promițând pensii de 5000 de lei.

Maia Sandu, candidata PAS. Sloganul electoral: *E vremea oamenilor buni!*

Oferte electorale :

Lupta anti-corupecție. Judecătorii și procurorii corupți vor fi dați afară din sistem. Hoții vor fi pedepsiți, iar averile acestora vor fi confiscate. Funcționarii care vor cere mită sau vor hărțui oamenii de afaceri vor fi pedepsiți și eliberați din funcție.

Pensie minimă de 2 000 de lei.

Politica externă: scoaterea Moldovei din izolare și apropierea de Uniunea Europeană. Voi asigura extinderea suportului financiar și a asistenței externe din partea UE și a țărilor UE, în special pentru 3 fonduri orientate spre necesitățile oamenilor: Fondul de Argint - un program de asistență pentru vârstnici, pentru a le asigura o bătrânețe ușoară și demnă. Programul „Satul European” - un program pentru investiții în sate. Fondul de Antreprenariat și Creștere Economică a Moldovei - un fond local de investiții care să ofere diverse tipuri de finanțare pentru creșterea întreprinderilor mici și mijlocii, în special a întreprinderilor noi.

Dorin Chirtoacă, candidat PL. Sloganul electoral: *Unirea pentru toți!*

Ofertă electorală:

➤ Unirea „ne va aduce pace și securitate, prin NATO, precum și prosperitate în cadrul UE” [8].

➤ Avantajele Uniri: 1. Alocații pentru copii până la 18 ani: 50–100 euro / lună 2. Burse: 50–200 euro. 3. Salarii în economie: de la 500 la 1000 de euro și mai mult. 4. Salarii pentru profesori și educatori: 500–1000 euro. 5. Salarii medici: 1000–2000 euro 6. Pensii: 200–500 euro.

Octavian Țicu, candidat PUN. Sloganul electoral: *Președintele care ne Unește.*

Priorități de program: Unirea, „pentru că în afara reunificării nu există o șansă de viitor pentru cetățenii acestei țări”.

Ca președinte, candidatul își asumă cinci angajamente:

➤ Dizolvarea Parlamentului, despre care spune că „nu mai este reprezentativ, întrucât „este un parlament care miroase a Plahotniuc, Dodon și Șor”.

➤ Ieșirea din izolarea internațională „în care ne-a băgat politica nesăbuită a lui Igor Dodon, prin servilismul față de Moscova și atitudinea descalificantă față de România”.

➤ Reunificarea infrastructurii cu România: terestră, cale ferată, energie, digitală și de comunicare.

➤ Racordare la sistemul educațional românesc.

➤ Reîntregirea sistemului de securitate, de apărare și de ordine legală cu cel din România și din structurile euroatlantice [9].

A. Lupușor, director-executiv Expert Grup: «Majoritatea promisiunilor electorale depășesc mandatul conferit de Constituție funcției de președinte.» Majoritatea promisiunilor vin cu un impact bugetar extrem de puternic. Unii candidați au venit cu promisiuni estimate la zeci sau chiar sute de miliarde de lei pentru tot mandatul prezidențial. Cu impact bugetar enorm»[10].

Rezultatele turului I de scrutin

După primul tur de scrutin, cei doi favoriți care vor accede în turul doi al campaniei au obținut: Maia Sandu - 36,16% din voturi; Igor Dodon - 32,61%.

Surpriza campaniei a constituit-o candidatul „Partidului Nostru”, primarul de Bălți, Renato Usatîi – cu 16,90%, poziția a treia în competiție. Dacă în 2016 Usatîi l-a susținut în turul II pe Dodon, în această campanie Usatîi a avut un mesaj tranșant și dur anti-Dodon: „președintele –kuliok”.

Un rezultat - „surpiză” a fost și lipsa de performanță în campanie a candidatului Platformei DA, Andrei Năstase, acesta acumulând

doar 3% din sufragii. Eroarea mare a lui Andrei Năstase a fost adresarea acestuia către Maia Sandu, din 15 octombrie, în care îi solicită să se retragă din cursa prezidențială în favoarea sa. Astfel, Năstase îi propune liderei PAS: „1. Revenirea PAS în cadrul Blocului ACUM în vederea consolidării forțelor pro-europene, stabilirea unei liste comune pentru alegerile parlamentare anticipate. 2. Îi solicit doamnei Maia Sandu să renunțe la cursa electorală pe care, conform tuturor analizelor sociologice, nu o poate câștiga în fața lui Igor Dodon. 3. Mă angajez public ca imediat după câștigarea alegerilor prezidențiale, voi demara procedurile legale și constituționale prin care să constituim o majoritate parlamentară cu desemnarea doamnei Maia Sandu în una din funcțiile centrale ale statului.” Aceasta în contextul în care toate sondajele prelectorale o plasau pe poziția a doua, la mică distanță de Igor Dodon, și lider incontestabil în tabăra opoziției de dreapta.

O turnură neverosimilă a campaniei s-a produs ca rezultat al mobilizării diasporei. Voturile din diasporă au schimbat detașat scorul în favoarea candidatei PAS. Potrivit datelor oferite de CEC, la secțiile de votare deschise peste hotare s-au prezentat la urne 149.840 de alegători. Cea mai activă participare la urnele de vot s-a înregistrat în Italia - 46 442 de alegători, Marea Britanie - 16 847; Franța-15 616; Germania -12 924; România - 12 912; Irlanda - 7 046; SUA - 5755; Federația Rusă - 5 603; Spania - 4 300[11]. O surpriză a campaniei a fost și votul diasporei din Federația Rusă. Președintele în exercițiu Igor Dodon s-a clasat pe poziția a doua, fiind depășit de Renato Usatîi.

Votul transnistrenilor în primul tur de scrutin a fost, comparativ cu prezența în scrutinul parlamentar din 2019, redus - peste 14 mii față de 37 de mii de alegători. În turul doi din 2016 au fost 15 mii. Voturile au fost distribuite astfel: Igor Dodon - 74%; Maia Sandu - 13%; Renato Usatîi -7%.

Ca reacție la activismul diasporei, candidatul independent Igor Dodon o numește ”electorat paralel al Republicii Moldova, care are propria viziune și propriile preferințe politice și în mare parte aceste preferințe se află în disonanță cu preferințele populației majoritare care locuiește și muncește acasă”. Această frază va deveni modelul de comunicare eronat, ce va mobiliza și mai mult electoratul contracandidatei sale.

De remarcat, cu un rezultat modest au ieșit din scrutin cei doi candidați unioniști : O. Țîcu – 3%, D. Chirtoacă– 1,8%. “Unioniștii sunt pierdanții principali ai acestor alegeri, cel puțin la nivelul proiectului politic distinct. „Moldovenismul europeanist” al Maiei Sandu nu este anti-românesc, dar nici nu poate fi foarte pro-românesc; nu se află în contradicție/opoziție cu unionismul basarabenilor, dar nici nu se suprapune cu el. Suportul liderilor unioniști pentru Maia Sandu a fost explicit și de înțeles. Dar de aici înainte e de urmărit cum va funcționa această relație”, consideră Dungăciu. În opinia analistului citat, în perspectiva unor alegeri parlamentare anticipate, unionismul nu se poate identifica cu proiectul politic al Maiei Sandu fără riscul anihilării lui politice. În politică, nimeni nu votează copia când are la îndemână originalul [12].

Maia Sandu intră favorită în turul doi al campaniei prezidențiale. Și în 2020, ca și în 2016, Sandu candidează pe o platformă anti-corupție. În 2016 – „anti-Plahotniuc”, acum- „anti-Dodon”. Cei doi finaliști vor miza pe dispersarea electoratului lui Renato Usatîi, care este unul flexibil și foarte neomogen.

Geopolitica alegerilor: competiția Vest *versus* Est

Două mesaje rivale au bulversat opinia publică în context electoral. La 19 octombrie, în spațiul mediatic autohton, apare informația cu privire la investigația RISE și Dossier, potrivit căreia Igor Dodon, pe perioada carierei sale politice, a colaborat cu

foști, dar și actuali angajați ai serviciilor speciale rusești. De asemenea, în cadrul administrației prezidențiale a Rusiei ar exista așa-numitul „departament moldovenesc”, condus de colonelul Serviciului de Securitate (fost KGB), Igor Maslov. Subordonații săi ar pregăti note informative pentru conducerea rusă despre politicienii, personalitățile publice și organizațiile neguvernamentale din Republica Moldova.

La 20 octombrie, șeful Serviciului de Informații Externe al Federației Ruse (SVR), Serghei Narișkin, acuză SUA că „vor să instige la o revoluție coloră în Republica Moldova, în contextul alegerilor prezidențiale ce vor avea loc aici pe 1 noiembrie, după modelul Republicii Belarus și Kârgâzstanului, unde în prezent au loc ample revolte populare [13].

Un alt mesaj din Occident : alegerile din 1 noiembrie trebuie să fie libere, echitabile și să respecte voința cetățenilor Republicii Moldova. Despre aceasta a vorbit Subsecretarul de Stat pentru afaceri politice, Davide Hale, în două discuții separate, cu Igor Dodon și Maia Sandu. Conform comunicatului Departamentului de Stat al SUA, oficialul de la Washington a subliniat sprijinul Statelor Unite pentru observarea solidă a alegerilor, inclusiv prin observatori pe termen lung de la Biroul OSCE pentru instituții democratice și drepturile omului.

De notat că ambasadorul Statelor Unite în Republica Moldova, Dereck J. Hogan, a declarat în cadrul unui interviu că există riscuri ca alegerile prezidențiale să fie falsificate. El a făcut trimitere la un raport al OSCE, care atenționează asupra folosirii resurselor administrative. Totodată, Hogan spune că ar putea fi manipulate voturile din regiunea transnistreană și din diasporă : „*Anul trecut, la alegerile parlamentare, a fost un număr enorm de voturi din regiunea transnistreană. Desigur, noi știm și bănuim o anumită ”înțelegere” între cele două maluri, și eu sper foarte mult că aceasta nu se va repeta..*» [14]

În emisiunea pe Youtube „Igor Dodon răspunde”,[15] cu periodicitate săptămânală, din 23 octombrie, Dodon se referă la cele două mesaje geopolitice - Narișkin și Departamentul de Stat al SUA. „Narișkin a răspuns americanilor”, a punctat Dodon. „Nu vă băgați, nu luptați geopolitic în Republica Moldova”.

Cu puțin timp înainte de startul campaniei de agitație electorală, Președintele Igor Dodon a încercat să intensifice dialogul cu Moscova. Astfel, la 28 septembrie, Igor Dodon a avut o discuție online cu Președintele Federației Ruse, Vladimir Putin, inclusiv despre evoluția negocierilor privind obținerea de către Republica Moldova a împrumutului rus în valoare de 200 milioane de euro, tot același acord care a fost declarat drept neconstituțional de către Curtea Constituțională în mai 2020. Mai mult, Vladimir Putin, la 23 octombrie, în cadrul clubului de discuții Valdai, a menționat că își exprimă speranța că „cetățenii moldoveni vor aprecia actualul președinte pentru restabilirea relațiilor dintre Moldova și Rusia și îi vor oferi susținerea pe 1 noiembrie[16].

V.Putin: *„Noi vedem ce se întâmplă în Moldova și știm de ce are nevoie poporul Moldovei în ceea ce privește dezvoltarea democrației, dezvoltarea economiei. Dar vinul moldovenesc cine îl cumpără? Cei din Franța vor cumpăra vinul moldovenesc? Cine are nevoie de el pe piețele europene? Acolo nu au ce face cu vinul propriu. Acolo, în timpul transportării producției vinicole dintr-o țară în altă, chiar și în cadrul Uniunii Europene, agricultorii sunt opriți pe drum și totul este aruncat, vărsat în câmp deschis. Și nu doar vinul. Sunt și alte ramuri ale economiei moldovenești care sunt atât de dependente de Rusia încât altfel nu pot funcționa normal”.*

Pe de altă parte, candidatul PAS este susținută de către lideri politici europeni, în special pe dimensiunea familiei popular-europenilor. Primul mesaj de susținere pentru șefa partidului de opoziție „Acțiune și Solidaritate” a fost lansat de către Președin-

tele Partidului Popular European (PPE), Donald Tusk în ajun de primul tur de scrutin. Oficialul a postat o înregistrare video pe Facebook în limba română:

”Când mă întreabă în Europa dacă merită să susțin Moldova, răspund imediat: Da! Și când se întreabă cineva cine poate să ducă cel mai rapid Moldova spre succes, răspund imediat: Maia Sandu. Chiar și moldovenii care au alte simpatii politice, care votează pentru alte partide sau nu votează deloc, știu bine că Maia Sandu iubește Moldova și că este cinstită și competentă. ..Permiteți-mi să vă spun personal că aș dori ca politicienii din țara mea și din Europa să aibă astfel de calificări și o asemenea moralitate ca a ei”[17].

Candidatul PAS a fost susținut și de CDU-ul german. La 13 octombrie, Annegret Kramp-Karrenbauer, președinta Uniunii Creștin-Democrate (Christian Democratic Union), partidul cancelarului german, a anunțat că Angela Merkel o susține pe candidata PAS, Maia Sandu, în cadrul alegerilor prezidențiale ce se vor desfășura pe data de 1 noiembrie. Șefa CDU a postat un filmuleț pe pagina sa de Twitter, menționând că cetățenii Republicii Moldova se află „în fața unei alegeri decisive” [18].

A doua zi după primul tur de scrutin, președintele Partidului Popular European, Donald Tusk, mai transmite pe pagina sa de Twitter un mesaj în care apreciază „rezultatul excelent” al Maiei Sandu obținut la scrutinul din 1 noiembrie și face apel la toate forțele pro-europene să o susțină pe Sandu în turul II: „Este un moment decisiv în construirea unei Moldove Europene” [19], salutând și sprijinul promis de Andrei Năstase și Platforma DA.

Cu puțin timp înainte de turul doi de scrutin, cu un mesaj de susținere vine și Președintele României Klaus Iohannis, chiar dacă acesta s-a abținut de la orice declarații în primul tur: “M-am bucurat să văd în primul tur un vot al cetățenilor pentru candidata

Maia Sandu, acesta fiind de fapt un vot în favoarea unei evoluții democratice ireversibile a Republicii Moldova, pe care România a susținut-o permanent și o susține fără rezerve.” [20]

Scandaluri și „conspirație electorală”?

Scandalurile legate de finanțarea staff-urilor celor doi concurenți electorali finaliști au fost omniprezente în ultimele zile de campanie. Învinuirile au fost reciproce.

În plină campanie electorală, deputatul PSRM, Bogdan Țârdea, lansează cartea ”Societatea civilă a Republicii Moldova: Sponsorii. ONG-crație. Războaie culturale”. Lucrarea reflectă activitatea în creștere pe teritoriul Republicii Moldova a unei rețele de ONG-uri și mass-media finanțate din exterior, ca fiind „o imixtiune puternică în treburile interne ale țării.” Autorul susține că „această rețea de ONG-uri a devenit o caracatiță, care s-a infiltrat în toate ramurile puterii, mass-media și domeniul științific. Potrivit cercetării, din anul 1992 și până în prezent, numărul ONG-urilor pe teritoriul țării a crescut impunător, de la 38 la aproape 14 mii”. Țârdea susține că este „o armată finanțată din exterior și în situațiile de criză sau momentele strategice această armată postmodernistă se implică în anumite războaie politice. Potrivit lui, 102 dintre ONG-uri au fost fondate de rețeaua „Soros”, și, în opinia sa, „au luat țara sub controlul lor”[21]. Țârdea concluzionează că echipa Maiei Sandu se bucură de sprijinul mai multor specialiști moldoveni, care beneficiază de proiecte sociopolitice finanțate de ONG-uri străine. Printre organizațiile străine implicate în campania Maiei Sandu ar fi: Fundația „Soros” în Moldova; National Endowment for Democracy (NED); International Republican Institute (IRI), NDI; Konrad-Adenauer-Stiftung (KAS) ș.a.[22]. Cu câteva zile anticipând turul doi, deputatul socialist va mai prezenta într-o conferință de presă informații despre operațiunea KAER: „Cum

a obținut Sandu 3.5 milioane de lei și i-a pompat prin ONG-uri direct la fondul ei de partid în 2016!”[23]

De partea cealaltă, primarul de Bălți, Renato Usatii, a declarat în cadrul emisiunii că a obținut anumite documente din Rusia, care demonstrează că Igor Dodon a beneficiat de „peste 11 milioane de euro finanțare din Federația Rusă pentru campania electorală”[24]

• Sondajele de opinie – informare sau manipulare?

Cercetătorul român Claudiu Coman susține că rezultatele sondajelor de opinie care se publică influențează atât atitudinea, cât și comportamentul actorilor politici, dar și atitudinea și comportamentul potențialilor alegători [25]. Pericolul puterii de manipulare pe care îl comportă sondajele de opinie pre-electorale este o consecință directă a politizării acestui instrument sociologic. Totuși, este greu să se facă distincția dintre erorile intenționate și erorile neintenționate din sondajele preelectorale.

Referindu-ne la impactul asupra deciziei de vot, studiile arată că există tentația psihologică a electoratului de a nu-și irosi votul și a se ralia celui care are cele mai mari șanse să câștige. Analizând acest fenomen, Elisabeth Noelle Neumann constată că „fiecare vrea să fie de partea învingătorului, să facă parte dintre învingători”, iar atunci când conceptual nu te poți ralia favoritului, întrucât nu ai încredere în potențialul învingător, renunți să mai participi la vot. „Teama de izolare pare a fi forța care pune în mișcare procesul „spiralei tăcerii”. Cercetătoarea germană susține că cei mai mulți oameni se asociază opiniei publice majoritare, chiar dacă au convingerea că aceasta este falsă. Alexis Tocqueville descrie astfel această atitudine și poziționare: „Pentru că se temeau mai mult de izolare decât de eroare, s-au alăturat masei, chiar dacă nu gândeau ca ea.”

Efectele publicării sondajelor de opinie sunt însă mari sau semnificative când se au în vedere alte influențe decât schimbarea

deciziei de vot, cum sunt mobilizarea susținătorilor, atragerea de fonduri, orientarea politicianilor spre anumite partide, alegerea temelor și mesajelor de campanie, captarea atenției mass-mediei [26]. Dar, din această perspectivă se poate vorbi mai degrabă de o influență indirectă asupra rezultatului votului.

În această campanie prezidențială a avut loc o inflație de sonde și cu rezultate neunivoce. Aceste oscilații generează reducerea credibilității față de sondajele de opinie, care sunt tratate mai mult ca instrument persuasiv și manipulator al comunicării politice.

În *Tabelul 1* avem de-a face cu o piață a sondajelor total „ne-controlabilă”.

Tabelul 1. Discrepanțe sociologice

Concurenți	CBS AXA [27] la comanda Watch Dog /19.10.20/	Intellect Group [28] /20.10.20/	Baro- metrul Opinie Publice [29] / BOP /23.10.20/	Asociația Sociologi- ilor și Demografi- lor din Moldova / 23.10.20/ [30]	Fondul Opinie Publice (FOP) /26.10.20/ [31]
1. Usatii Renato	6%	6,2%	10,9%	6,5 %	9,8%
2. Năstase Andrei	1,1%	8,9%	1,3%	9,4%	4,2%
3. Deleu Tudor	0,1 %	1,2%	0,6%	1,3%	0,6%
4. Dodon Igor	17% ;	32%	23,2% ; turul II 32,4%	32,5%, turul II 47,5%	46.1%
5. Sandu Maia	13,3%	18,6%	19,7% ; turul II 31,4%	18,4 % ; turul II 38,4%	33, 3%
6. Ivanov Violeta	1,6%	5,2%	4,8%	4,9%	4,2%
7. Țicu Octavian	1,5%	1,9%	1,6%	1,6%	1,2%,
8. Chirtoacă Dorin	1,1%	1,2%	0,9%	1,2%	0,7%

Unicul sondaj pre-electoral, realizat în august 2020 de către Institutul Republican Internațional (IRI), dar publicat în septembrie, arată că cele mai mari șanse le-ar avea Maia Sandu. Aceasta ar acumula, în primul tur, 20% din sufragii, în timp ce Dodon -18%, Usatii -7%, Năstase -3%.[32]

Totodată, un sondaj realizat de Fondul Opinie Publice arată, în 26 octombrie, că 51,1 % din respondenți sunt convinși că Igor Dodon va obține cel de-a doilea mandat, iar 26,3% că învingătoare va ieși Maia Sandu. Conform acesluiuși sondaj, dacă în turul doi vor ieși Dodon și Sandu, actualul președinte va obține 42,7% din voturi, iar lidera PAS – 34, 4%.[33]

Există însă studii mai rafinate prin care se demonstrează că electoratul utilizează sondajele ca un mod de a-și obține sau a-și menține o stare *de consistență cognitivă*. Astfel, Vicki G. Morwitz și Carol Pluzinski (1996) utilizează *teoria consistenței cognitive*. Autorii ajung la următoarea concluzie. Dacă există consistență cognitivă înainte de expunerea la sondaje și sondajele infirmă așteptările privind rezultatul alegerilor, atunci votanții își vor menține așteptările și preferințele neglijând sondajele (deci fără efect) [34].

• Comunicarea-spectacol

Astăzi, marketingul politic are în centrul său crearea unei imagini vandabile a liderului politic, caracterizată prin simplitate, sinceritate și intimism. Sociologul francez G. Lipovetski consideră că seducția contribuie în același timp la menținerea și înrădăcinarea instituțiilor democratice. Nu poate fi criticat divertismentul ca înlocuind informația atâta timp cât este foarte greu să se tragă o linie clară de demarcație între *divertisment* și *informație*. Spectacolul constrânge la moderația discursului politic, efectul lui nemaifiind fanatismul și angajarea oarbă, generatoare de extremisme. [35] Toate acestea sunt menite să-l seducă pe alegător,

pentru a suscita dincolo de mobiluri iraționale, un fenomen de atracție emoțională. Omul politic încearcă o detașare de emfatic și distant, fiind înfățișat în sânul familiei sau pe terenul de sport. Simbolistica grea și imaginea gravă sunt înlocuite cu zâmbetul și dezinvoltura. Sloganele uzează tot mai mult de tonalitatea afectivă, emoțională: „Forța liniștită” – sloganul lui Mitterand; „Un om pentru liniștea noastră” - sloganul electoral al lui Ion Iliescu [36]. În cazul Republicii Moldova: „Voteaza cu inima”(PPCD); „E timpul oameilor buni!” (PAS), „Lucrurile bune încep cu Doamne Ajută!” (Platforma DA).

Se consideră că această tendință ar fi o pervertire a democrației, pentru că transformă poporul cetățean în spectator pasiv, mascând problemele de fond și amputând spiritul critic și capacitatea de judecare sau substituind programele politice cu șarmul personalităților politice. Totuși, în acest trend al comunicării electorale, candidata PAS, Maia Sandu, își prezintă familia numeroasă într-un filmuleț intitulat „*Familia mea, ca toate familiile din Moldova*”. Stafful și- a propus astfel să distrugă miturile create despre ea, precum că ar fi împotriva bisericii sau că nu ar înțelege copiii întrucât nu-i are. Publicul află că rudele din partea mamei (familia David) se trag dintr-o familie de creștini. Povestește mătușa Iulia Golban: „Noi avem în familie trei preoți, avem dascăli. Noi am fost crescuți cu frica lui Dumnezeu. La noi Postul e post și sărbătoarea-i sărbătoare și duminica-i pentru rugăciuni”. „Până la vârsta de 5-6 ani, până a se duce la școală, Maia a trăit la mămuca sa, la Răciula. Mămuca o ducea la biserică. Maia îi păștea bobocii, îi mai prăpădea și nu-i găsea și apoi venea și plângea”, își amintește o altă mătușă[37].

În modul acesta , stafful PAS utilizează cea mai simplă tehnică de „umanizare” a candidatei. În contextul apropierii de valorile

creștine (persuasiune clandestină), Maia Sandu și stafful său electoral au folosit, într-un spot electoral, apărut în data de 7 octombrie 2020, vizita candidatului prezidențial la mănăstirea „Nașterea Maicii Domnului” din satul Răciula, Călărași.

Un altfel de spectacol electoral ne propune Renato Usatii. De exemplu, participând la dezbaterile electorale pe platoul Pro TV, acesta vine cu macheta lui Dodon. („Dodon a refuzat să participe la dezbateri electorale, dar eu l-am adus pe Igor Nicolaevici”, a comentat candidatul, plasând macheta cu *kuliokul* negru pe platoul rezervat).

Un alt moment de spectacol ar fi difuzarea filmulețului video „*Cum am devenit oleacă tractorist*”, în care Usatii apare la volanul unui tractor de mici dimensiuni. Candidatul susține că a procurat din banii proprii un mini-tractor pentru spălarea asfaltului și a ținut să-l testeze personal. A mers cu el pe străzile și trotuarele din Bălți, spălându-le [38].

În ultima zi de agitație electorală, 30 octombrie, Renato Usatii a susținut un miting electoral în scuarul Teatrului de Operă și Balet din capitală, la care simpatizanții au venit cu măhuri, pentru „a mătura corupția de la Președinție”. Apoi participanții la miting s-au deplasat spre sediul Președinției, unde au scandat: „1 noiembrie să fie sărbătoarea de boțire a *kuliokului*. Măturăm *kuliokul* și corupția!”

Și candidatul Platformei DA, Andrei Năstase, a recurs la tehnica persuasiunii clandestine prin amplificarea unor simboluri doctrinare. Relevantă în acest sens este organizarea evenimentului de lansare în campanie în fața Bisericii din lemn de la marginea Chșinăului, aceasta fiind un monument arhitectural valoros din sec. XV, dar și un simbol al doctrinei creștin-democrate de care se conduce formațiunea.

Tactica victimizării – persuasiune clandestină

Candidatul Partidului Acțiune și Solidaritate la funcția de președinte, Maia Sandu, anticipează atacurile la adresa sa din partea lui Igor Dodon. Fostul premier susține că deja au fost fabricate mai multe falsuri despre ea, care vor inunda spațiul public în următoarele zile și săptămâni. Aflată în raionul Nisporeni, acolo unde urmează să aibă mai multe întâlniri electorale, Maia Sandu a vorbit, într-un spot electoral, despre strategia consultantilor lui Dodon.

„Vreau să fac un anunț important. Oameni buni, cei 30 de mii de sirieni trăiesc. De ce vă spun asta? Pentru că în următoarele zile și săptămâni o să auziți cele mai neverosimile lucruri, cele mai deocheate falsuri despre mine. O să auziți sau auziți, probabil, faptul că se vor închide bisericile sau că mi-am schimbat orientarea sexuală, că sunt agent al extratereștrilor, al masonilor sau că voi pune hotar pe Nistru... Să știți că toate aceste minciuni vin de la consultanții lui Igor Dodon. Nu m-ar mira să aud că voi închide alimentarele, cimitirele sau Președinția. Prieteni, începe etapa cea mai murdară a acestei campanii electorale. Eu zic să ne punem centurile de siguranță și să nu ne lăsăm prinși în capcanele mincinoase ale lui Igor Dodon și să mergem cu încredere spre victorie” [39].

Acesta a fost înregistrat în mijlocul unui câmp de grâu, în preajma unui sat din Nisporeni, acoperit de ceață. Se joacă pe imagini care sunt aproape de inima alegătorului și se referă mai degrabă la emoții, decât la rațiune. Sandu și-a prefațat mesajul video cu titlul „30.000 de sirieni sunt în viață”, făcând aluzie la scandalul din 2016, când pe rețelele de socializare au apărut mesaje care anunțau despre planurile de acordare a azilului în Republica Moldova pentru 30.000 de cetățeni sirieni. Analistul român Iulian Chifu menționează despre o „victimizare virtuoaasă”: „Toată aura victimizării virtuoaase ca și înălțimea morală a revenit și s-a consolidat în dreptul Maiei Sandu” [40].

• Elemente de PR „negru” în campania electorală

Pe lângă strategia pozitivă de poziționare, candidații au recurs și la tacticile aferente strategiei negative, încercând astfel să compromită imaginea oponentului politic și a celui electoral. Stafful candidatului Igor Dodon a încercat să „identifice” câteva argumente care demonstrează că electoratul de dreapta nu va merge la vot în data de 1 noiembrie. Opinia a fost publicată de autor anonim pe canalului de Telegram “Bazar politic”. Printre acestea : „Maia Sandu și-a călcat în picioare angajamentul semnat public că nu va face niciodată alianță cu PSRM; Maia Sandu a trădat decizia blocului ACUM și recomandările europenilor și a mers la toc-mire cu Dmitri Kozak; Maia Sandu a trădat repetat când a semnat, în septembrie 2019, al doilea acord cu PSRM, evitând alegerile parlamentare anticipate; Maia Sandu a trădat partenerii de bloc când a dat de pământ, conștient, cu propriul guvern, provocând căderea prin asumarea responsabilității; Alegătorii cu viziuni de dreapta sunt dezamăgiți de cearta interminabilă între Maia Sandu și Andrei Năstase, o ceartă care a durat mai bine de jumătate de an pentru a stabili al cui rating e mai mare” [41].

Un alt scandal electoral din panopia PR-ului „negru” a fost și apariția în presă a unei presupuse „cochetării” între președintele Dodon și o maseuză profesionistă, căreia președintele i-ar fi cerut poze nud și ar fi invitat-o la Președinție. Mai mult, ea chiar a și fost în instituția prezidențială, conform unor poze anexate în postare [42]. Dodon a reacționat imediat în emisiunea sa de pe Youtube, din 23 octombrie, făcând aluzie la cotracandidata sa: „*Noi am înțeles că sunteți pentru candidații care nu au copii și nici nu vor să-i aibă. Ați demonstrat că nu aveți nimic sfânt în voi, atunci când atacați familia, copiii*”[43].

Imaginea președintelui a fost compromisă și prin unele confesiuni făcute de acesta la una din întâlnirile cu electoratul din

Taraclia, unde Igor Dodon susținea că o bătrână i-a ghicit în ouă că va câștiga alegerile din primul tur [44]. Aceste afirmații poporaniste au generat un val de sarcasme și pampflete pe internet. A fost generată o contradicție imagologică – pe de o parte, imaginea creștinului ortodox Dodon, care urcă pe muntele Athos pentru a se ruga pentru Moldova, pe de alta – păgânismul cu ghicitoarea. A fost nu doar o un eșec în comunicare, dar o eroare imagologică.

• **Absenteismul candidaților favoriți la dezbaterile televizate**

Cei doi favoriți ai campaniei prezidențiale – Dodon și Sandu, au anunțat că nu vor participa la dezbateri în primul tur. Sandu a declarat că în acest scrutin are un singur oponent – Dodon, și numai cu el va participa la dezbateri. La rândul său, Igor Dodon a argumentat refuzul prin faptul că a decis să-și dedice timpul pentru întâlnirile directe cu cetățenii.

Refuzul celor doi poate fi motivat prin utilizarea de către aceștia a altor canale de comunicare. Actorii politici au beneficiat în această campanie de canalele de comunicare electorală virtuală. Din acest considerent au pus un preț mai mic pe dezbaterile față în față. În acest scrutin prezidențial, campania a trecut preponderent de la media clasice la new media. Comunicarea politică a sesizat rapid prioritatea mediului virtual în diseminarea știrilor și promovarea candidaților. S-a produs o personalizare a comunicării candidaților prin propriile pagini de Facebook, Youtube, blogging. Iar odată cu aceasta a sporit și limbajul violent, licențios în comunicarea electorală, mai cu seamă între simpatizanții candidaților și trollingul care nu a lipsit în campanie. În acest fel, am ajuns să vorbim despre așa-numita „guerillă digitală”, termen deja utilizat de cercetătorii în domeniul comunicării. Fake-news, atac la persoane, discurs sexist, de discriminare – toate acestea au devenit instrumente de luptă electorală.

Totuși, după cum afirmă cercetătorul Marius Ghilezan, „campania electorală este o competiție politică în care se evidențiază cei puternici, care au ceva de spus, care știu ce trebuie să spună și când să spună. Succesul este garantat pentru acei care, cunoscând psihologia maselor, știu să creeze stări de exuberanță publică, menite să pregătească exaltarea războinică a liderilor de opinie, astfel încât mulțimea psihologică să fie manipulată conform necesităților grupului”[45].

Voturile nu se câștigă ușor.

Turul II de scrutin prezidențial: abundența retoricii agresive

Ca și în 2016, în turul doi ajung aceiași candidați – Sandu, Dodon. În 2016, în primul tur, Maia Sandu obține 38,71%; Igor Dodon – 47,89%. În turul II din 2016 – Sandu – 49,17%; Dodon – 53,52%.

În turul doi, candidatul PAS schimbă sloganul de campanie: „*Oamenii au decis – vor schimbarea! 15 noiembrie este ziua schimbării.*” Deși declarase anterior că va participa la o singură dezbatere televizată „din respect pentru alegători”, în cele din urmă Sandu refuză să participe la dezbateri cu contracandidatul său, argumentând că acesta „nu este cointerestat de o discuție veritabilă”, iar ea „nu se va lăsa atrasă în noroiul pe care-l propagă contracandidatul său [46]”. Și acesta a fost, de asemenea, un mesaj și un comportament PR-istic, care a avut ca scop discreditarea contracandidatului și accentuarea dihotomiei „corupt-necorupt”.

În contrariu, stafful lui Igor Dodon aplică tehnica manipulării prin provocarea sentimentului de frică. „*Dacă Maia Sandu devine președinte, Moldova are ce pierde !*” Este genericul „pliantelor - clone”, după modelul pliantelor Maiei Sandu, cu utilizarea culorilor PAS negru-galben, în care sunt enumerate zece amenințări, în caz de victorie a Maiei Sandu. Prinre acestea: „*Lichidarea altor școli; vânzarea pământurilor la străini; lichidarea raioanelor și uni-*

rea satelor în județe; Interzicerea sărbătorii oficiale Ziua Victoriei; Legalizarea căsătoriilor dintre homosexuali și adoptarea copiilor de către aceste familii; D; Relații ostile cu Rusia, promovarea unei politici rusofobe; Interdicții pentru business în condiții de pandemie; Blocarea plăților la pensii și salarii; instaurarea haosului în parlament, deoarece Sandu nu are majoritate parlamentară și nu are capacități de negociere cu liderii, nici competențe necesare pentru conducerea statului.”

Candidatul Igor Dodon încearcă să-și asigure un transfer de imagine dinspre Guvernul Chicu, care, între cele două tururi de scrutin, a reușit să aprobe mai multe hotărâri de guvern cu impact social. Astfel, Guvernul a majorat lista medicamentelor care vor fi acordate gratuit bolnavilor cu bronșită acută. De asemenea, Guvernul promite angajaților din sectorul bugetar premiul anual până la sfârșitul lunii decembrie etc.

Totodată, se recurge la o mobilizare instituționalizată a electoratului prin intervenția președinților de raioane și a primarilor din 400 de localități. Miercuri, cu două zile înainte de ziua tăcerii”, într-un briefing organizat în sediul staffului lui Igor Dodon, președinții din 22 de raioane dau citire unei declarații de susținere a candidatului independent Igor Dodon. Primarii și președinții de raioane au afirmat că Igor Dodon, șef de stat, este garant al faptului că nu se vor închide școlile, spitalele și policlinicile. În schimb, „dacă Maia Sandu vine la conducere, vor fi lichidate jumătate din satele țării și peste două treimi din raioane. La fel, vor fi falimentate agricultorii din țară, cu scopul ca ulterior pământurile să fie vândute corporațiilor străine, iar moldovenii să fie transformați în argați ai străinilor. De aceasta noi toți alegem un președinte echilibrat, care să poată vorbi atât cu Rusia, cât și cu Europa. Votăm Igor Dodon. Să oprim catastrofa” [47].

Campania de comunicare negativă împotriva M. Sandu s-a axat pe: reforma din învățământ, precum și votul dat în guvernele oligarhice, în perioada când se dădea în concesiune Aeroportul Internațional Chișinău și când se vota pentru acoperirea „găurilor” după fraudă bancară: „În cei trei ani de mandat în funcția de ministru al Educației, deținută de Maia Sandu, în țară au fost lichidate 111 instituții de învățământ preșcolar și școlare, închise 19 școli profesionale și 5 colegii, și reorganizate 213 școli. [48]

Elementul de culminație al campaniei lui Igor Dodon l-a constituit un miting în fața Teatrului de Operă și Balet. După declarația candidatului despre „electoratul paralel”, după primul tur de scrutin, candidatul mai debitează o declarație electorală contra-productivă, amenințând opoziția: „Oponenții noștri au întrecut orice limită, până nu vor primi la bot, nu vor înțelege. O echipă de ONG -ști prin minciună și manipulare încearcă să dea jos președintele.”

Declarația a avut efectul *primares*-ului în majoritatea media și a provocat și mai mult electoratul contracandidatei sale. Rezonanța acestor două declarații, în opinia noastră, judecând după preluările de către mass-media clasice din țară, dar și în *social media*, au și determinat o prezență masivă la vot a diasporei - peste 260 mii, comparativ cu 149 în primul tur. La alegerile prezidențiale din 2016, în secțiile de votare din străinătate, în primul tur, s-au prezentat la vot 67 205 de alegători, iar în turul II din 13 noiembrie 2016 - 138 720 de alegători. La alegerile prezidențiale din anul 1996, în primul tur al scrutinului, peste hotarele țării au votat 3 072 de alegători ; în al doilea tur de scrutin au votat 4 295 de alegători.

Am făcut calculele și cum ar arăta votul fără diasporă, dar și fără regiunea transnistreană. În stânga Nistrului au votat 31.072 de oameni, dintre care 26.659 pentru Dodon și 4.413 pentru Sandu.

Astfel, după ce din total am scăzut votul diasporei, am mai scăzut și votul din Transnistria. Rezultatul arată așa: fără Transnistria și diasporă, Maia Sandu ar fi acumulat 694.999 de voturi – 51.84%, fără Transnistria și diasporă, Igor Dodon ar fi luat 645.454 de voturi – 48.15%

Stafful lui Igor Dodon a utilizat tactica compromiterii „politicianului curat”, insistând pe subiectul finanțării din exterior al ONG-urilor, care ar fi contribuit la formarea opiniei publice favorabile candidatei PAS. Cu trei zile înainte de turul doi, deputatul socialist B. Țârdea, într-o conferință de presă, vine cu informații suplimentare privind conexiunea societății civile cu stafful M. Sandu. Potrivit acestuia, una din aceste scheme a fost pusă în practică prin intermediul Asociației ”Centrul de Analize și Promovare a Reformelor” (CAER), sponsorizat de Fondul European pentru Democrație - 45 de mii de euro și IPP - 37,5 mii de dolari. Ulterior, banii fiind transferați către PAS și de acolo în Fondul electoral al candidatei Sandu.

Un impact sezizabil asupra formării opiniei publice l-a avut și parodia electorală. Parodia muzicală – o armă eficientă, utilizată împotriva candidatului Igor Dodon. Aceasta are ca subiect declarația președintelui Dodon despre virusul COVID-19: ”Trece prin tine și nici nu simți, așa ca o gripă...”[49].

Concluzie. În pofida faptului că alegerile prezidențiale s-au desfășurat în contextul pandemiei COVID-19, prezența la urnele de vot a fost în primul tur de 42,7%, iar în turul doi - de 52,5%. Peste 1 milion 637 de mii de cetățeni s-au prezentat la urnele de vot.

În acest scrutin Internetul a devenit nu doar un spațiu al practicilor politice obișnuite, dar un spațiu în care se inventează noi modalități de a face politică. Datorită internetului, *social media*, electoratul nu a fost niciodată la fel de bine informat și mobilizat.

Sintetizând compartimentul dedicat programelor electorale ale candidaților, concluzionăm că promisiunile candidaților la funcția de președinte al Republicii Moldova au tendința de a depăși atribuțiile șefului statului statuate în Constituție. De asemenea, marea majoritate a promisiunilor electorale privind domeniile sociale și economice nu sunt fezabile din punct de vedere financiar. În multe cazuri, promisiunile creează senzația unei licitații pentru voturi și nu reprezintă o luptă reală între viziuni, doctrine sau ideologii privind dezvoltarea țării.

Nici unul dintre sondajele pre-electorale naționale nu au desemnat-o pe candidata PAS ca învingătoare. Sondajul de opinie devine, după cum s-a demonstrat în ultimii ani, un instrument de analiză sociologică tot mai puțin veridic și concludent. Unii politologi susțin chiar că sondajele de opinie pre-electorale nici măcar nu ar avea ca rol principal predicția electorală, întrucât este evident că rezultatele acestor cercetări sociologice, realizate chiar cu o lună sau mai multe luni anterior scrutinului electoral, arareori coincid cu rezultatul votului propriu-zis. Și, tocmai din acest motiv, sondajele nu trebuie tratate cu prejudecată, întrucât acestea nu neapărat mint, fiind vorba mai degrabă de așteptări inadecvate acestui instrument de analiză, investigare și evaluare.

Pentru prima dată de când în Republica Moldova au loc alegeri prezidențiale directe, favoriții competiției au refuzat să participe la dezbaterile televizate în primu tur, iar Maia Sandu a refuzat dezbaterile și în turul doi, afirmând că oponentu ei „va dezbate cu procurorii”, amplificând imaginea de lider politic corupt. Pentru comparație, și Președintele României, Klaus Iohannis, în campania prezidențială din 2019 a ignorat-o în acest sens pe Viorica Dăncilă. Totuși, Iohannis a găsit soluția PR- dezbaterile publice din Biblioteca unei Universități din București. Dacă nu confruntări directe, ar fi trebuit o alternativă.

În această campanie electorală s-au folosit tehnici de discreditare și dezinformare, pliante-*fakenews* etc. Atât din partea staffurilor electorale, cât și a mass- mediei controlate și necontrolate ca formator de opinie. Simbolul „*kuliokului boțit*” a fost cel mai mobilizator pentru votul „anti-Dodon”. Aroganța, retorică construită eronat, excesul de sarcasm irelevant, etalarea luxului (vila de la Condrița, vacanțele exotice) – toate au generat o reticență colectivă față de candidatul independent și chiar votul „anti”. Credem că imaginea liderului altruist este una persuasivă și atractivă pentru electoratul autohton. „*Fățuca din dvuskă*”, inteligentă - expresia unui formator de opinie, a fost imaginea candidatului spre care s-a reorientat electoratul moldovean.

Recomandări

✓ Continuarea cercetării metodelor de formare a opiniei publice prin utilizarea noilor metode de comunicare electorală, în special în contextul dezvoltării *social media* și utilizarea acestora de către actorii politici.

✓ Cercetarea impactului mesajelor defectuoase în context electoral, dar și a celor cu potențial persuasiv în funcție de tradiție, stereotipuri și cultură politică.

✓ Estimarea importanței susținerii actorilor politici autohtoni de către opinia publică intențională, de către actorii politici din exterior.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Teodorescu B., Guțu D., Enache R. Marketing politic și electoral. București: SNSPA, 2001.
2. Ibidem.
3. Diamanti Ilvo. Democrazia ibrida, 2014. Roma - Bari: Editura „Gius Laterza & Figli Spa”, 2014, p. 78-79.

4. <https://unica.md/monden/igor-dodon-si-a-facut-cont-pe-tiktok-cate-aprecieri-a-reusit-sa-adune-pe-platforma/>
5. <https://cotidianul.md/2020/11/04/video-omleta-sau-scrobce-preferati-de-15-noiembrie-maia-sandu-si-a-creat-cont-pe-tiktok/>, 4 noiembrie
6. Thierry Vedel. Internetul și practicile politice, pe http://cogito.ucdc.ro/en/nr_1/9%20-%20Calin%20Sinescu%20-%20INTERNETUL%20SI%20COMUNICAREA%20POLITICA.pdf
7. <http://alegeri.md/images/c/c4/Program-electoral-renato-usatii-2020-ro.pdf>
8. <http://alegeri.md/images/e/e7/Program-electoral-dorin-chirtoaca-prezidentiale-2020-ro.pdf>
9. <http://alegeri.md/images/6/6d/Program-electoral-octavian-ticu-2020-ro.pdf>
10. https://www.ipn.md/ro/majoritatea-promisiunilor-electorale-din-domeniile-social-si-economic-nu-8008_1076877.html, 16.10.20
11. https://www.publika.md/diaspora-vot-masiv-la-prezidentiale-topul-sectiilor-de-votare-unde-s-au-prezentat-la-vot-cei-mai-multi-conationali_3087982.html#ixzz6cct9DCWk
12. <http://livenews.md/dan-dungaciu-unionistii-sunt-perdantii-principali-ai-acestor-alegeri/>
13. <https://www.timpul.md/articol/rusia-acuza-statele-unite-ca-orchestrea-o-revoluie-in-republica-moldova-160565.html>
14. <https://www.jurnaltv.md/news/16b4d1e6169af80a/departamentul-de-stat-al-sua-atentionari-privind-alegerile.html>
15. https://www.youtube.com/watch?v=mRIS7QAFI_A
16. „[https://www.jurnaltv.md/news/5d985cb1e5df8823/vladimir-putin-si-a-anuntat-deschis-sustinerea-pentru-igor-dodon-la-alegerile prezidentiale.html?utm_source=RSS&utm_medium=RSS&utm_campaign=RSS](https://www.jurnaltv.md/news/5d985cb1e5df8823/vladimir-putin-si-a-anuntat-deschis-sustinerea-pentru-igor-dodon-la-alegerile-prezidentiale.html?utm_source=RSS&utm_medium=RSS&utm_campaign=RSS)
17. <https://blacknews.ro/donald-tusk-o-sustine-in-limba-romana-pe-maia-sandu-la-alegerile-din-r-moldova-video/>
18. <https://cotidianul.md/2020/10/13/video-partidul-cancelarei-angela-merkel-cdu-germania-sprijina-candidatura-maiei-sandu/>, 13 octombrie.

19. <https://www.timpul.md/articol/donald-tusk-mesaj-in-limba-romana-pentru-maia-sandu-in-cursa-pentru-alegerile-prezideniale-din-republica-moldova-159450.html>
20. <http://tvr Moldova.md/electorala-2020/klaus-iohannis-votul-pentru-maia-sandu-un-vot-in-favoarea-evolutiei-democratice-ireversibile-a-tarii/>, 10 noiembrie
21. <https://sputnik.md/opinie/20201105/32340762/Caracatita-ONG-Moldova.html>
22. <https://abcnews.md/2020/10/15/watchdog-institute-for-european-policy-and-reforms-tv8-in-lista-ong-urilor-din-moldova-care-o-promoveaza-pe-maia-sandu-pe-bani-din-exterior/>
23. <https://www.facebook.com/AccentTVMoldova/videos/2745617072420631/>
24. <https://cotidianul.md/2020/11/12/video-usatii-dodon-ar-fi-priimit-11-milioane-de-euro-din-rusia-pentru-campania-electorala-unde-au-mers-banii/>, 12 noiembrie
25. Coman Claudiu. Sondajul de opinie și manipularea. În: S. Chelcea și G. Jedru (eds). *Refracția sociologică și reflexia jurnalistică*. București: Editura Economică, 2005, p.127-140.
26. Abraham Dorel. Influența mass-media asupra comportamentului civic și electoral. În: *Sociologie Românească*, 2004, vol. II, 3.
27. <https://cotidianul.md/2020/10/19/sondaj-cbs-axa-presedintele-va-fi-ales-in-turul-ii-aproape-34-dintre-alegatori-nu-au-decis-pentru-cine-sa-voteze/>, accesat 19.10.20
28. <https://www.politics.md/?article=36046>, accesat 20.10.20
29. https://www.ipn.md/ro/bop-232-ar-vota-cu-igor-dodon-iar-8008_1077052.html, accesat 23.10.20
30. <https://breakingnews.md/sondaj-diferenta-de-voturi-dintre-igor-dodon-si-maia-sandu-in-turul-doi-creste-la-aproape-11/>, accesat 23.10.20
31. <http://www.infotag.md/press-conferences-ro/777847/>, accesat 26.10.20
32. <http://www.infotag.md/politics-ro/287538/>, accesat 28.10.20
33. <https://breakingnews.md/sondaj-511-din-respondenti-sunt-convinsi-ca-actualul-presedinte-al-tarii-igor-dodon-va-obtine-cel-de-al-doilea-mandat/>, accesat 26.11.20

34. Lipovetsky G. Le pub sort ses griffes. În: Publicité et société //D:/System/Downloads/Comunicarea_simbolica_Analiza_discursulu.
35. Ibidem.
36. Dâncu Vasile S. Comunicare simbolică//// Critica publicității. Prestructurare și reconstrucție simbolică a realității.
37. <https://paranteze.md/news/video-in-premiera-maia-sandu-si-a-prezentat-familia.-noi-avem-in-familie-trei-preoti-avem-dascalii%22>
38. <https://www.facebook.com/watch/?v=2576984939228923>, 18 august.
39. <https://www.facebook.com/maia.sandu/posts/>
40. [https://deschide.md/ro/stiri/editorial/75338/Iulian-Chifu-De-ce-va-pierde-Igor-Dodon-alegerile-preziden%C8%9Biale-\(%C8%99i-va-fi-aleas%C4%83-Maia-Sandu-Pre%C8%99edinte\).htm](https://deschide.md/ro/stiri/editorial/75338/Iulian-Chifu-De-ce-va-pierde-Igor-Dodon-alegerile-preziden%C8%9Biale-(%C8%99i-va-fi-aleas%C4%83-Maia-Sandu-Pre%C8%99edinte).htm), 13 noiembrie 2020
41. <https://telegraph.md/de-ce-electoratul-de-dreapta-nu-va-merge-la-vot-cele-10-argumente/>, 30 octombrie 2020.
42. <https://protv.md/actualitate/amicitia-lui-dodon-cu-tinere-maseuze-si-randevuurile-misterioase-la-presedintie-este-un-fake-spu-ne-candidatul-independent-sustinut-de-psrm---2544256.html>
43. https://www.realitatea.md/---nu-aveti-nimic-sfant-in-voi----dodon-a-reactionat-la-tanara-care-spune-ca-i-a-cerut-poze-nud--video-_116210.html
44. <https://cotidianul.md/2020/10/27/video-dodon-mi-au-ghicit-in-oua-ca-voi-castiga-din-primul-tur/>, 27 octombrie.
45. Ghilezan Marius. Manual de campanie electorală. Elemente de New Media. Timișoara: Editura Brumar, 2011, p. 102
46. https://www.ipn.md/ro/maia-sadu-despre-refuzul-de-a-participa-la-o-8008_1077508.html, 10.11.20
47. https://www.publika.md/mai-multi-presedinti-de-raioane-si-primari-din-tara-si-au-declarat-sustinerea-pentru-dodon-in-turul-doi_3088634.html#ixzz6dNwsamT8
48. <http://livenews.md/peste-400-profesori-au-devenit-someri-iar-65-mii-elevi-au-fost-nevoiti-sa-si-caute-alta-scoala-dupa-reforme-maiei-sandu/>, 10.11.20.
49. <https://www.facebook.com/watch/?v=695926941333616><https://www.youtube.com/watch?v=iKvz9v30K4o>

EFICIENTIZAREA COMUNICĂRII GUVERNAMENTALE ÎN CONTEXTUL PANDEMIEI DE COVID-19 ÎN REPUBLICA MOLDOVA

GOVERNMENT COMMUNICATION EFFECTIVENESS IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Lucia GROSU, *cercetător științific,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary

This article argues that the capacity to communicate effectively with constituents is a fundamental function of modern governance. Government communication capacity is not just about efficient and effective information dissemination. The willingness and ability to speak with citizens must be coupled with a willingness and ability to listen to them, incorporate their needs and preferences into the policy process. The ability of a government to communicate with its citizens has important implications. Well organized, the government communication apparatus and skilled staff will play more of roles, all of which are central to the evolution of effective, responsive, and accountable governance.

In the same order of ideas, this article contends that effective government communication performs major roles in successfully responding to pandemics. The more challenging the pandemic is, the more attention needs to be focused on effective government communication. Guiding an effective response to the global pandemic has required leaders to demonstrate not only effective planning and coordination skills, but the ability to communicate clear consistent messages in an empathetic manner as well.

Capacitatea de a comunica eficient cu cetățenii este o funcție fundamentală a guvernării moderne. Astăzi, cu certitudine, nu există nici un guvern care să nu comunice cu publicurile sale, deși

mijloacele și metodele de comunicare publică diferă considerabil de la un guvern la altul. Deosebit de vizibile sunt diferențele în ceea ce privește înțelegerea comunicării și a activităților de comunicare conexe. Există țări cu sisteme de comunicare guvernamentală bine dezvoltate, pe parcursul mai multor decenii, cu o structură eficientă și standarde înalte de activitate, în care comunicarea se regăsește la același nivel cu alte funcții guvernamentale, iar menirea acestora nu constă doar în promovarea unor puncte de vedere politice, ci ține de informarea și consultarea publicurilor referitor la activitățile guvernamentale (politici și acțiuni). Există însă și guverne care, adesea, nu realizează că activitatea de comunicare este o parte integrantă esențială a activității guvernamentale, fundamentală pentru asigurarea funcționalității guvernamentale. În aceste țări nu există o conștientizare a necesității dezvoltării/consolidării propriilor capacități de comunicare, deoarece se consideră că mijloacele de informare în masă ar fi suficiente pentru răspândirea mesajelor guvernamentale către populație, capacitatea de comunicare guvernamentală fiind redusă, în acest caz, la diseminarea informațiilor. În mod evident, informarea cetățenilor este o activitate necesară în procesul guvernamental, dar insuficientă dacă nu este corelată cu disponibilitatea de a dialoga cu cetățenii, de a-i asculta și de a le integra nevoile și interesele în procesul politic decizional [1, p. 1]. Încă în 2005, Comisia Europeană lansa, în contextul modernizării politicii de comunicare a Uniunii Europene, un plan de acțiune numit *Action Plan to Improve Communicating by the Commission*, important prin faptul că recunoștea comunicarea ca fiind mai mult decât informație: „...aceasta stabilește o relație și inițiază un dialog cu cetățenii, ascultă și stabilește o legătură cu aceștia. Este o parte esențială a procesului politic” [2, p. 3]. Din aceste considerente, guvernarea trebuie să se bazeze tot mai mult pe un dialog deschis între toate

părțile și să contribuie la crearea și menținerea discuțiilor prin intermediul cărora nevoile și interesele cetățenilor sunt luate în considerare și, într-un mod participativ, sunt soluționate [3, p. 26].

Capacitatea unui guvern de a comunica cu cetățenii săi are implicații majore asupra credibilității activității acestuia. Consolidarea capacității de comunicare a Guvernului se referă, în esență, la consolidarea capacității funcționarilor publici de a se angaja într-un dialog deschis cu cetățenii. Aparatului de comunicare guvernamentală, bine organizat și calificat, îi revin mai multe roluri, fiecare dintre acestea fiind esențiale pentru evoluția unei guvernări eficiente, receptive și responsabile [1, p.10]:

- de explicare: să explice politicile guvernamentale și acțiunile guvernului;
- de conștientizare: să crească gradul de conștientizare a drepturilor, beneficiilor și obligațiilor cetățenilor;
- de persuadare: să convingă cetățenii să acționeze în acord cu politicile convenite în circumstanțe definite;
- de consiliere: să consilieze guvernul cu privire la reacțiile cetățenilor și ale mass-media referitoare la politicile și activitățile guvernamentale.

Modul în care instituțiile puterii de stat comunică influențează percepțiile și evaluările cetățenilor privind calitatea activității de guvernare. Atașamentul, loialitatea și susținerea deciziilor, direcțivelor, dispozițiilor, măsurilor și inițiativelor propuse nu derivă exclusiv din problemele de fapt sau din rezultatele cuantificabile, ci și din calitatea dialogului stabilit cu cetățenii. Guvernul trebuie să cunoască nevoile cetățenilor, să răspundă, să comunice și să explice problemele reale. O bună guvernare își va asuma responsabilitatea de furnizare a mecanismelor de răspuns la nevoile societății, cu atât mai mult cu cât nivelul de încredere sau de apreciere acordat de către cetățeni rezultă din reputația guvernamentală construită și consolidată prin comunicare.

Felul în care comunică un guvern este influențat în mod decisiv de modul în care decidenții se raportează la anumite chestiuni acute. O guvernare eficientă este legată de comunicarea articulată, coerentă, pe teme de interes public. Pentru orice administrație, a comunica în mod constant, a genera dezbateri pornind de la decizii adoptate sau de la măsuri care urmează a fi luate, a menține trează atenția publică în jurul activității, priorităților guvernamentale, a genera un tip de înțelegere publică sau chiar de acceptanță socială pentru o idee, pentru o strategie sau politică reprezintă cerințe care nu pot fi puse sub semnul îndoielii.

În situații de urgență publică, comunicarea guvernamentală eficientă reprezintă un mijloc important pentru asigurarea încrederii populației în deciziile autorității centrale. Dimpotrivă, atunci când este lipsă, atrage după sine reacții negative din partea populației și o aderență scăzută față de măsurile preventive recomandate ca răspuns la situația de urgență.

Pandemia de COVID-19 ar putea fi considerată un punct de cotitură pentru conștientizarea necesității eficientizării comunicării guvernamentale, dat fiind contextul provocator și incert, care a determinat o responsabilitate sporită asupra comunicatorilor din sectorul public în dezamorsarea crizei pandemice. Crizele de orice tip au la bază acumulări de divergențe, de unde și necesitatea menținerii unui contact permanent, a cultivării încrederii, accesibilității, posibilității controlului reciproc, a dialogului activ și creării unui climat de normalitate. Comunicarea în asemenea context este chemată să asigure un echilibru generator de stabilitate și să excludă stările de psihoză generală sau de anxietate socială, prin mesaje capabile să furnizeze date și informații corecte, nedistorsionate, utile și credibile.

Criza sanitară generată de pandemia de COVID-19 este prima criză de acest gen care s-a manifestat simultan la nivelul în-

tregului glob. Referindu-se la modul de manifestare a pandemiei, Tedros Adhanom Ghebreyesus, Director General al Organizației Mondiale a Sănătății (OMS), menționa că de-a lungul anilor a realizat multe rapoarte, recomandări și analize, toate conducând la aceeași concluzie: lumea nu este pregătită pentru o pandemie. ”COVID-19 ne-a pus în fața evidenței: când a fost lovită de pandemie, lumea nu a știut cum să o gestioneze”. [4].

Un raport al Global Preparednes Monitoring Board (GPMB) (un Consiliu tehnic aflat sub auspiciile ONU și ale Băncii Mondiale), intitulat *A World in Disorder (O lume aruncată în haos)* [5], publicat în septembrie 2020, realizează o evaluare dură a răspunsului global la criza COVID-19, numindu-l ”un eșec colectiv de a lua în serios prevenirea epidemiei, pregătirea răspunsului la criză și prioritzarea măsurilor necesare”. [5] Una dintre concluziile raportului vizează abordările trunchiate, binare, care poziționează țările lumii într-unul din cele două clustere: ”țări care au gestionat criza” *versus* ”țări care sunt depășite de situație”. În aceeași logică, se conchide în raport, există lideri care s-au străduit să ia, din timp, măsuri bazate pe dovezi științifice și bune practici, dar și lideri caracterizați de iresponsabilitate, ceea ce a condus la adâncirea deficitului de încredere publică și a încetinit efortul de redresare [5].

Republica Moldova și instituțiile sale publice au intrat în cea mai mare criză de sănătate globală, pe care trebuie să o gestioneze la nivel local, cu un capital de încredere aflat la cote reduse atât în ceea ce privește instituțiile guvernamentale, cât și cele medicale. Criza sanitară a dezvoltat și criza cronică de încredere între populație și guvernare, care s-a acutizat pe fundalul repercusiunilor sociale ale pandemiei, în paralel cu un răspuns ineficient anticriză din partea Executivului [6]. Potrivit Raportului de stare a țării 2020, coeziunea slabă dintre populație și guvernare a fost mereu o problemă acută, care a definit starea țării de la un an

la altul [6]. Majoritatea sondajelor de opinie relevă faptul că cea mai mare parte a cetățenilor consideră că lucrurile în Republica Moldova merg într-o direcție greșită, iar principalele instituții ale statului (Guvernul, Parlamentul, partidele politice, sistemul de justiție) sunt la limita inferioară a încrederii.

Efectele pandemiei de COVID-19 au scos în evidență atât slăbiciunile sistemice ale statului, cât și ineficiența guvernării pe timp de criză. Structurile de stat au fost luate prin surprindere și au eșuat să se adapteze repede la noile circumstanțe. Provocările generate de criza pandemică necesită soluții viabile, pragmatice, implementabile într-un ritm alert și într-un timp relativ scurt. În Republica Moldova, per ansamblu, Guvernul nu a dezvoltat o viziune strategică în ceea ce privește gestionarea crizei pandemice. Mai mult, autoritățile au comunicat ineficient cu populația, începând cu depistarea primului caz de import. Centrul de comunicare anticriză, numit *Grupul de lucru al comunicatorilor la nivel național* (GLCNN), în atribuțiile căruia se regăsește sarcina principală de mediatizare a evoluției pandemiei și a acțiunilor întreprinse de autoritățile centrale și locale, deși a fost instituit [7], nu a reușit să-și demonstreze plener funcționalitatea. Din contra, rolul de comunicatori a fost dominat de politicieni sau de oficiali de rang înalt, care nu dispun de pregătire în domeniul sănătății și al comunicării publice.

Acest lucru a generat dezaprobare în societate, slăbind și mai mult relația de încredere între cetățean și autorități/stat și subminând și mai mult eficiența măsurilor de atenuare și de gestionare a epidemiei – oamenii au ignorat și continuă să ignore aproape în totalitate cerințele elementare de protecție, cum ar fi purtarea măștilor și respectarea distanței fizice, fapt ce a agravat și mai mult situația pandemică. Principala cauză a nerespectării restricțiilor este tradiționala atitudine a populației față de restricțiile venite „de

sus”, de la autorități. Și aici credibilitatea emitentului (autoritățile) este esențială, mai exact lipsa credibilității emitentului are ca efect respingerea/ignorarea de către destinatar a mesajelor oficiale. În Republica Moldova, un factor de subminare a eforturilor de combatere a răspândirii infecției l-a reprezentat comportamentul neglijent, pe alocuri sfidător, față de restricții tocmai din partea înalților demnitari care le-au impus [8, p. 6].

Datele statistice arată că Republica Moldova este o țară preponderent rurală, populația urbană constituind doar 42.7%. Aceasta înseamnă că cultura politică a cetățenilor este preponderent parohială, mai mult contemplativă decât pro-activă. Pentru majoritatea cetățenilor din astfel de comunități este caracteristic să accepte modele comportamentale practicate de instituțiile și persoanele cu autoritate. Barometrul de Opinie Publică (BOP) relevă gradul de încredere pe care cetățenii l-au avut în ultimii ani: Biserica (65-85%); Primăriile (40-50%); Poliția (30-45%); Președinția (25-40%); și Guvernul (20-25%). Este evident că în perioada pandemică, de comportamentul exponenților acestor instituții a depins foarte mult și comportamentul simplilor cetățeni [8, p. 57].

Situația actuală de neîncredere, accentuată în măsurile de gestionare a pandemiei, este generată de un cumul de factori. Printre aceștia vom menționa lipsa de coerență și de unitate a mesajelor oficiale; caracterul, uneori, contradictoriu sau greu inteligibil al regelementărilor; ”patologiile” spațiului public – polarizarea, politizarea, dictatura emoțiilor, ethos-ul anti-instituțional, anti-regulă, anti-autorități; nivelul scăzut de alfabetizare informațională, în special pentru mediul digital; dezinformarea.

Lipsa de coerență și de unitate a mesajelor oficiale reprezintă una dintre cele mai mari probleme ale comunicării guvernamentale alături de stilul de comunicare mai degrabă reactiv al politicienilor, și nu doar în Republica Moldova. În multe țări, ezitarea

inițială a guvernelor de a comunica într-o manieră coerentă, hotărâtă, chiar și despre incertitudini și necunoscute referitoare la pandemie, a contribuit la crearea unui vid informațional propice pentru proliferarea dezinformării [9]. Din aceste considerente, valul de dezinformare, care a însoțit răspândirea globală a pandemiei de COVID-19, a contribuit la subminarea, în mare măsură, a răspunsului autorităților politice și la amplificarea neîncrederii și îngrijorării în rândul cetățenilor. În întreaga lume, guvernele au folosit comunicarea pentru a contracara dezinformarea și pentru a sprijini inițiativele oficiale. Eficacitatea acestor acțiuni a depins de modul în care acestea au fost fundamentate pe principiile guvernării deschise, îndeosebi pe principiul transparenței, esențial în eforturile de reconstruire a încrederii în instituțiile publice [10].

”Explozia” de informații false, trunchiate, dăunătoare pentru sănătatea publică, care a însoțit, peste tot în lume, pandemia de COVID-19 este cunoscută sub numele de ”infodemie”. Infodemia este un termen consacrat în analizele pe tema COVID-19 și este considerată a fi un obstacol în calea implementării strategiilor de răspuns la criză. Termenul, utilizat de OMS, face referire la supraabundența de informații – unele dintre ele adevărate, altele nu – care îi împiedică pe cetățeni să identifice sursele credibile de informații, tocmai când au nevoie mai multă de orientare [11].

Pandemia de COVID-19 a accentuat o serie de vulnerabilități ale ecosistemului informațional, printre care și puterea de a genera și disemina un conținut imens de informații false, neverificate și înșelătoare [12]. În contextul unor circumstanțe excepționale cauzate de pandemia de COVID-19 și al numeroaselor posibilități oferite de noile tehnologii, spațiul digital a devenit un teren fertil pentru răspândirea rapidă și, de multe ori, coordonată a unor ample campanii de dezinformare, zvonuri, narațiuni toxice sau informații manipulative, unele cu potențial dăunător pentru să-

nătate. De la teorii despre crearea virusului cu scopul de a controla, testa sau vaccina forțat populația până la afirmații ce legau transmiterea virusului de tehnologia 5G și instaurarea unei dictaturi mondiale de către elitele oculte, infodemia derulată în paralel cu pandemia de COVID-19 a reprezentat o provocare pentru economiile naționale, pentru sistemele de sănătate și pentru capacitatea guvernelor de a obține sprijinul și cooperarea cetățenilor.

Asaltul informațional raportat la o criză poate crea ”confuzie și neîncredere în rândul cetățenilor” și poate face dificilă găsirea unei soluții eficiente în materie de sănătate publică [13, p. 2]. În acest sens, pentru a gestiona infodemia, OMS a dezvoltat o platformă inovatoare de comunicare numită *Rețeaua OMS pentru informare în contextul epidemiilor* (EPI-WIN). În timpul situațiilor de urgență, cererea de informații este mare, există adesea multe necunoscute și oamenii vor căuta informații de la surse, persoane și entități în care au încredere. Cu ajutorul EPI-WIN, Organizația Mondială a Sănătății a reușit să identifice astfel de surse de încredere, creând așa-numitele ”lanțuri de încredere”, și le-a angajat nu numai ca amplificatoare ale informațiilor corecte și în timp util, ci și în calitate de consilieri cu privire la selectarea informațiilor necesare pentru o informare corectă [13].

Capacitatea de a gestiona spațiul informațional, de a preveni răspândirea infodemiei și de a menține încrederea cetățenilor face parte din ”arsenalul” pe care statele îl pot mobiliza pentru a limita efectele negative ale pandemiei. Comunicarea guvernamentală, având drept ingrediente de bază profesionalismul, empatia, credibilitatea, are un rol esențial în restabilirea încrederii și a stărilor de spirit care să predisună la solidaritate și acțiune comună. În situații de criză sanitară majoră, încrederea echivalează cu existența unui vaccin [12, p. 55]. Nu întâmplător, nivelurile ridicate de încredere sunt o trăsătură comună a țărilor cu cele mai

eficiente răspunsuri la pandemia de COVID-19, eficiență măsurată prin răspândirea lentă și mortalitatea scăzută în țări precum Coreea de Sud sau Germania.

Dezinformarea alimentată de zvonuri, stigmatizări și teorii conspiraționiste se poate dezvolta până când ajunge la o stare în care societatea în ansamblul ei să fie afectată, îndeosebi pe dimensiunea implicațiilor severe asupra sănătății publice, dacă populația preferă dezinformarea în locul informațiilor și argumentelor științifice despre COVID-19. În literatura privind managementul situațiilor de risc și de criză, ignorarea semnalelor care indică apariția riscurilor (proliferarea dezinformării) poate duce la o situație de criză (colapsul sistemului de sănătate publică). De aceea se spune că o situație de risc ignorată este o criză sigură [14, p. 42]. Atenția care se acordă gestionării situațiilor de risc poate face diferența dintre o criză scăpată de sub control și o soluție proactivă [14].

Mai mult, în eforturile de management al comunicării în situații de criză trebuie să se țină seama de faptul că riscurile pot fi percepute diferit de către indivizi în funcție de context, de implicare, de experiența anterioară, de modul cum sunt conștientizate, de nivelul de conștientizare. Conștientizarea riscurilor este, în cele mai multe cazuri, rezultatul influențării sociale. Atunci când oamenii consideră o situație ca fiind reală, ea devine reală prin consecințele ei. Dar oamenii percep majoritatea realităților indirect, prin intermediul entităților de informare și de opinie, care definesc aceste realități. Cu alte cuvinte, o situație este percepută așa cum este definită [15, p. 59]. În acest sens, guvernele și celelalte instituții trebuie să analizeze și să înțeleagă tiparele și modul de operare a acestor fenomene de dezinformare care circulă în întreaga lume, pentru a putea formula mesaje corecte și eficiente de comunicare a riscurilor.

Din această perspectivă, consecințele dezinformării nu pot fi trecute cu vederea. În contextul actual, asemenea ”injecții” de informații și încadrări toxice ale faptelor au determinat subminarea încrederii în instituții, ignorarea sfaturilor și recomandărilor oficiale și adoptarea de către cetățeni a unor comportamente riscante [16, p. 2].

Un aspect important al actualei crize provocată de pandemia de COVID-19 ține de existența riscului de utilizare a unora dintre măsurile menite să rezolve problema infodemiei ca pretext de subminare a drepturilor și libertăților fundamentale. Respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ar trebui să fie în centrul răspunsului la pandemia de COVID-19. În acest context, mass-media liberă și pluralistă este esențială pentru combaterea dezinformării și pentru informarea cetățenilor [16, p.13].

Potrivit unor recomandări ale Comisiei Europene [16], libertatea de exprimare și dreptul mass-mediei și al societății civile de a examina acțiunile statului sunt mai importante ca oricând în timpul acestei crize: responsabilitatea autorităților publice nu ar trebui redusă, pe motiv că funcționează în temeiul prerogativelor pentru situații de urgență. Autoritățile publice trebuie să asigure transparența activității lor, ceea ce contribuie la consolidarea încrederii cetățenilor și permite monitorizarea procesului decizional. Fluxul liber de informații contribuie la protecția vieții și a sănătății și facilitează și promovează dezbaterea și procesul decizional din domeniul social, economic, politic și din alte domenii.

Recomandările Comisiei Europene au fost exprimate în contextul problemelor semnalate, legate de libertatea de exprimare, inclusiv cu privire la restricționarea accesului la informații în cazul jurnaliștilor, cu privire la riscurile în adresa siguranței jurnaliștilor, inclusiv amenințări și intimidări, sau cu privire la acuzații neîntemeiate la adresa acestora de răspândire a dezinformării.

În Republica Moldova, accesul la informații de interes public a fost printre primele ținte ale restricțiilor impuse în contextul crizei pandemice. Pe 18 martie 2020, Comisia pentru Situații Excepționale a extins termenul de răspuns la solicitările de informații ale jurnaliștilor pentru instituțiile statului de la 15 la 45 de zile, fără vreo explicație oficială a motivelor care au stat la baza acestei decizii, decât invocarea mandatului Legii nr.212 ”de a sprijini ordinea publică”. Extinderea termenului de răspuns la solicitările de informații, pe lângă toate celelalte menționate mai sus, compromite, în opinia jurnaliștilor, capacitatea acestora de a oferi cetățenilor informații vitale și la zi [17, p. 2].

În perioadele de criză, mai cu seamă, democrația își arată adevărata sa forță și valoare [16]. Din acest motiv, în contextul pandemiei de COVID-19, instituțiile puterii de stat trebuie să acorde o atenție deosebită nevoilor cetățenilor, deoarece drepturile și libertățile lor fundamentale, cum ar fi dreptul de acces la informații de interes public sau libertatea de mișcare, sunt restrânse ca modalitate de răspuns la răspândirea coronavirusului. Acum, mai mult ca oricând, cetățenii ar vrea să poată participa la luarea deciziilor și, în același timp, să poată înțelege deciziile autorităților, deoarece multe dintre deciziile adoptate îi afectează personal și într-o manieră foarte concretă. În acest context, Cancelarul german Angela Merkel, argumentând măsurile de izolare stabilite pentru stoparea răspândirii pandemiei de COVID-19, a evidențiat faptul că „democrație înseamnă explicarea deciziilor politice adoptate și transparentizarea acestora. În acest sens, trebuie să se facă tot posibilul ca să fie comunicate și justificate acțiunile autorităților, astfel încât acestea să fie corect înțelese” [18].

În concluzie, orice guvernare, indiferent de culoarea sa politică ori de gradul său de eficiență, este vulnerabilă atunci când nu reușește să se impună drept sursă principală și credibilă de

informații cu privire la subiectele aflate pe agenda publică. Dacă luăm în considerare nivelul scăzut de încredere pe care o au cetățenii în instituțiile publice din Republica Moldova, reevaluarea politicii de comunicare a acestor instituții devine fundamentală pentru restabilirea unui climat de încredere și pentru generarea unor dezbateri constructive privind modul în care este gestionată pandemia de COVID-19, și nu doar. Accentul trebuie să cadă pe cooperare, pe înțelegere și încredere reciprocă. În acest sens, necesare ar fi câteva acțiuni esențiale de comunicare: comunicatorii trebuie să arate că înțeleg îngrijorarea publicurilor, chiar să spună că o împărtășesc; simplificarea mesajelor, în sensul clarității, al unui impact semantic cât mai mare (înțelesul cuvintelor să fie clar pentru cât mai mulți oameni); adaptarea mesajelor la bagajul cultural al diferitelor publicuri, în vederea unui impact semiotic cât mai mare (interpretarea fidelă a mesajului să fie făcută de cât mai multe categorii de oameni).

Pe termen scurt, eficientizarea comunicării instituțiilor de stat ar putea avea drept consecințe câștigarea încrederii cetățenilor și ascultarea, în sensul ordinii sociale, disciplinării eforturilor, mobilizării unor resurse mai numeroase, mai multă responsabilizare individuală, coordonare mai eficientă, depășire a crizei cu pierderi minimale.

Pe termen mediu și lung, instituțiile puterii de stat ar putea reconstrui încrederea în relația dintre ele și cetățenii săi.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. CommGAP. The Contribution of Government Communication Capacity to Achieving Good Governance Outcomes. World Bank. [on-line] <http://siteresources.worldbank.org/EXTGOVACC/Resources/BriefGovCommCapacity.pdf>

2. Action Plan to improve communicating by the Commission. Brussels, 2005. [on-line] <https://ec.europa.eu/transparency/repdoc/rep/2/2005/EN/2-2005-985-EN-F-0.Pdf>
3. Șaptefrați T. Administrația publică postmodernistă și noul serviciu public. În: *Administrarea Publică*, 2015, nr. 2, pp. 24-29.
4. WHO. The best time to prevent the next pandemic is now: countries join voices for better emergency preparedness. Octombrie 2020. [on-line] <https://www.who.int/news/item/01-10-2020-the-best-time-to-prevent-the-next-pandemic-is-now-countries-join-voices-for-better-emergency-preparedness>
5. WHO. A World in Disorder. Global Preparedness Monitoring Board. Annual Report 2020. [on-line] https://apps.who.int/gpmb/assets/annual_report/GPMB_AR_2020_EN.pdf
6. Republica Moldova 2020. Raport de stare a țării. [on-line] https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Raportul_de_Stare_a_uIrii_2020_ro.pdf
7. Ședință privind coordonarea acțiunilor de comunicare la nivel național în contextul prevenirii și controlului infecției cu Coronavirusul de tip nou. [on-line] <https://msmps.gov.md/comunicare/comunicate/sedinta-privind-coordonarea-actiunilor-de-comunicare-la-nivel-national-in-contextul-prevenirii-si-controlului-infecției-cu-coronavirusul-de-tip-nou/>
8. Raport privind monitorizarea crizei COVID-19 în Republica Moldova. Mai – septembrie 2020. [on-line] <http://www.e-democracy.md/files/raport-covid-19-moldova.pdf>
9. OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19). Transparency, communication and trust : The role of public communication in responding to the wave of disinformation about the new Coronavirus. [on-line] <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/transparency-communication-and-trust-be-f7ad6e/>
10. Governance responses to disinformation. How open government principles can inform policy options. OECD 2020. [on-line]

- ne]. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/d6237c85-en.pdf?expires=1606121306&id=id&accname=guest&checksum=4E16C9524D1A3642C5B33F B4C19E75A2>
11. WHO. Novel Coronavirus (2019-nCoV). Situation Report – 13. Februarie 2020. [on-line] <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200202-sitrep-13-ncov-v3.pdf>
 12. Infodemia COVID-19 în România. O analiză a dezinformării în spațiul digital. Coord. Alina Bârgăoanu. Octombrie 2020. [on-line] https://www.antifake.ro/wp-content/uploads/2020/11/Eurocomunicare_Raport-Infodemia-COVID-19-in-Romania-octombrie-2020-1.pdf?fbclid=IwAR3GgzrsBMg6rZpb4EjdJh1Q5XhpsTxyt5Dc05jdn5zIxm9UU3sGfBsZucI
 13. WHO. Coronavirus disease 2019 (COVID-19). Situation Report – 45. Martie 2020. [on-line] https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200305-sitrep-45-covid-19.pdf?sfvrsn=ed2ba78b_4
 14. Regester M., Larkin J. Managementul crizelor și al situațiilor de risc. București: Comunicare.ro, 2003.
 15. Chiciudean I., David G. Managementul comunicării în situații de criză. București: Comunicare.ro, 2011.
 16. Comisia Europeană. Combaterea dezinformării în legătură cu COVID-19 – Asigurarea unei informări corecte. [on-line] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?Uri=CELEX:52020JC0008&from=EN>
 17. Pandemia COVID-19. Lecții pentru libertatea mass-media în Republica Moldova. Media Forward, iunie 2020, nr. 11. [on-line] https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-06/Balan%20and%20Stegniy_FINAL-RO_0.pdf
 18. COVID-19 Has Democratic Lessons to Teach. Has Angela Merkel Helped Germany to Learn Them? [on-line] <https://www.gmfus.org/publications/covid-19-has-democratic-lessons-teach-has-angela-merkel-helped-germany-learn-them>

**EMERGENȚA STATUTULUI GEOPOLITIC
AL REPUBLICII MOLDOVA
ÎN CONTEXTUL CONSOLIDĂRII CAPACITĂȚII
INSTITUȚIONALE A SECURITĂȚII NAȚIONALE
ÎN PERIOADA PANDEMIEI COVID-19**

**THE EMERGENCE OF THE GEOPOLITICAL STATUS
OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA
IN THE CONTEXT OF STRENGTHENING
THE INSTITUTIONAL CAPACITY OF THE NATIONAL
SECURITY DURING THE COVID-19 PANDEMIC**

*Veaceslav UNGUREANU, doctor în științe politice,
cercetător științific coordonator,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary

The importance and topicality of the subject matter under scientific research is determined by the need to carry out an analysis of the emergence process of the buffer-state geopolitical status of the Republic of Moldova in terms of ensuring/ non-ensuring the national security during the global health crisis caused by the COVID-19 pandemic that contributes to the enhancement of the current risks and threats, but also to the emergence of some new challenges to the political component of the national security of the Republic of Moldova. The geopolitical architecture of the regional security environment in the South-Eastern Europe puts pressure on the permanent neutrality status of the Republic of Moldova and gives shape to the two geopolitical scenarios: to preserve the geopolitical status of permanent neutrality with a low level of ensuring national security and defence or to leave the collision area between the great powers and to join the North-Atlantic Alliance, thus ensuring its security and defence on its entire territory recognized by

the international community. Investigating the matter of the geopolitical status of the Republic of Moldova during the COVID-19 global pandemic, which triggered the decrease of the level of stability in the security area, brings out the low geopolitical potential of the Republic of Moldova that defines the insufficient level of the institutional capacity of the national defence and security system to ensure territorial integrity that is jeopardised by the geopolitical conflict in the Eastern districts (rayons), whose settlement or conservation process perpetuation can only be achieved through geopolitical talks between the great powers concerning the reconfiguration of the spheres of influence and the ensuring of a sustainable regional security.

După proclamarea independenței, Republica Moldova a fost determinată de declanșarea proceselor geopolitice regionale din Europa de Est, care ulterior au configurat o nouă structură geopolitică de securitate europeană să-și identifice identitatea sa geopolitică, situație care și-a găsit expresie în stabilirea priorităților geopolitice în politica de securitate, în determinarea statutului geopolitic și a poziției geopolitice în cadrul arhitecturii securității regionale și internaționale a sistemului internațional postrăzboi rece. Adoptarea Constituției Republicii Moldova, la 29 iulie 1994, a legiferat prin art. 11 statutul de neutralitate permanentă, care nu admite dislocarea de trupe militare ale altor state pe teritoriul suveran al său. Această clauză constituțională, în accepția noastră, a supraapreciat situația geopolitică a Republicii Moldova, considerând-o ca fiind favorabilă pentru a fi realizată, însă prevederea enunțată nici pe departe n-a fost realizată, dat fiind că Republica Moldova și-a supraevaluat potențialul său geopolitic și practic n-a sesizat transformările geostrategice cardinale care se produceau în cadrul arhitecturii geopolitice mondiale, inclusiv în sistemul de securitate europeană. Actualmente, în condițiile crizei sanitare la nivel global generată de pandemia COVID-19, care contribuie

la amplificarea riscurilor și amenințărilor regionale periclitând securitatea națională a Republicii Moldova, determină dezbateri substanțiale la nivelurile mediului academic, societății civile și clasei politice privind necesitatea regândirii dimensiunii geopolitice a paradigmei de asigurare a securității naționale. În același timp, ezitarea realizării de către Republica Moldova a alternativei geopolitice de consolidare a capacității instituționale a securității naționale considerându-le drept un pericol la adresa integrității teritoriale, opțiune care reprezintă acțiuni de intensificare a relațiilor de cooperare în cadrul procesului integraționist euroatlantic ce s-au dovedit a fi un beneficiu și o oportunitate pentru dezvoltarea și modernizarea sistemelor naționale de securitate și apărare ale statelor cu priorități geopolitice occidentale irevocabile, ar determina conservarea statutului geopolitic de *stat-tampon* între două centre de putere cu o neutralitate permanentă nefuncțională care nu asigură, ci doar sporește gradul de vulnerabilitate al securității naționale.

Declarația de Independență circumscrie geopolitic Republica Moldova în spațiul de securitate central-european, atribuind relațiilor cu statele din această subregiune un rol important, dar care au manifestat interese ce nu se înscriau în spațiul geopolitic al Comunității Statelor Independente, una dintre cauze fiind trecutul socialist. La rândul ei, Uniunea Europeană a tratat Republica Moldova ca pe un actor din sfera de influență geopolitică a Federației Ruse, iar tentativele sporadice ale Republicii Moldova de revizuire a politicii de orientare geopolitică conjuncturală, prin acceptarea participării în cadrul Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est nu s-au soldat cu succese durabile, dat fiind că a fost tratată de către Uniunea Europeană ca o țară din arealul est-european, fiind inclusă în Politica Europeană de Vecinătate prin semnarea, în 2005, a Planului de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană, prin admiterea, în 2009 a participării în cadrul

Parteneriatului Estic și semnarea în 2014 a Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană, care permite asocierea politică și integrarea economică. Totodată, situația incertă în definirea statutului geopolitic al Republicii Moldova nu s-a dovedit a fi o oportunitate benefică de valorificat, ci s-a soldat cu precarități și incertitudine în realizarea priorității de interes național privind consolidarea securității naționale menită să asigure o reziliență instituțională a sistemului național de securitate și apărare.

V. Juc exprimă supoziția că Republica Moldova s-a afirmat geopolitic grație consolidării poziției sale ca subiect geopolitic în spațiul european, în sensul că independența ei nu este pusă sub semnul întrebării de niciun actor internațional, dar are de soluționat mai multe probleme ce vizează asigurarea securității naționale și participarea activă la realizarea stabilității subregionale, cu repercusiuni la nivel regional. Însă, dinamica transformărilor geopolitice regionale din Europa de Sud-Est determină Republica Moldova să se afle într-o situație geopolitică precară, provenită nu numai din cauza factorilor obiectivi, cum ar fi situația geopolitică nefavorabilă, fiind poziționată la interferența intereselor geostrategice ale unor actori majori, dar și a celor de nuanță subiectivă, în sensul că rămâne sub incidența monitorizării din partea Consiliului Europei, statutul de neutralitate permanentă nu este respectat, n-au fost identificate soluții durabile ale conflictului din raioanele de est [1, p. 177]. Considerăm că Republica Moldova n-a reușit să elaboreze o strategie viabilă de edificare a statutului geopolitic ancorată pe valorile europene și euroatlantice care ar stabili irevocabilitatea vectorului de dezvoltare și de modernizare a țării, astfel contribuind la perpetuarea incertitudinii sale geopolitice, care este determinată substanțial de factorul extern, dar și de conjunctura politică internă provizoriu edificată de partidele politice în scopul menținerii la putere și nu pentru realizarea interesului național

de asigurare a geopoliticii securității naționale. Complexitatea acestui obiectiv derivă din faptul că statele din regiunea Europei de Sud-Est, inclusiv și Țările Baltice s-au angajat în procese de transformări profunde, însoțite, ca regulă, de numeroase perturbații atât în interior, cât și în plan regional. Republica Moldova se regăsește la interferența intereselor geopolitice ale actorilor majori, doar factorii externi fiind în măsură să influențeze decisiv asupra realizării politicii de asigurare a securității unui stat mic, el fiind o figură ușoară pe tabla de șah, în același timp, un stat mic este impus de situație să promoveze o geopolitică univectorială activă care să-i ofere oportunitatea de a valorifica contextul geopolitic pentru asigurarea securității naționale și regionale.

Potrivit lui V. Juc, deja a devenit axiomatică prezumția că Republica Moldova se află geopolitic poziționată într-o „zonă gri”, exprimată prin riscuri politico-militare elevate și cu interes redus din partea investitorilor din străinătate. În acord cu O. Serebrian și în dezacord cu Concepția politicii externe a Republicii Moldova, cercetătorul afirmă că datorită amplasării sale geografice și conjuncturii regionale Republica Moldova nu are la moment o semnificație nici geopolitică și nici geoeconomică deosebită, aflându-se la periferia spațiului integrării europene și securității euroatlantice. Contrar așteptărilor optimiste, expuse de O. Serebrian, dar și de alți experți, V. Juc este de părere că statutul geopolitic a Republicii Moldova, precum și valoarea geopolitică a acesteia nu s-au mărit cu extinderea Alianței Nord-Atlantice și Uniunii Europene spre Est, continuând să rămână vulnerabilă din punctul de vedere al independenței economice și asigurării „suveranității reale”, în special la capitolul resurse energetice. Cercetătorul susține că din punctul de vedere al situației geopolitice, Republica Moldova se află într-un spațiu geopolitic de intensitate majoră, la hotarele sferelor de influență a două mari puteri cu care trebuie să coopere-

ze abordând pragmatic aspectul neutralității permanente, și care va determina o nouă perspectivă în soluționarea problemelor din domeniul securității și apărării naționale, în contextul necesității elaborării unei noi paradigme care să prevadă strategia etapizării acțiunilor concrete pe termen scurt, mediu și lung de consolidare a capacității instituționale a sistemului național de securitate și apărare. În același timp, Republica Moldova nu poate să facă abstracție de interesele Federației Ruse, care rămâne un partener strategic, important fiind de a le canaliza nu în detrimentul, ci în beneficiile sale. În aceeași ordine de idei se înscrie necesitatea de a imprima relațiilor cu vecinii imediați, România și Ucraina, un spirit mult mai pragmatic, deoarece România este membru deplin al Alianței Nord-Atlantice și al Uniunii Europene și poate promova interesele și pozițiile Republicii Moldova în structurile euroatlantice și instituțiile comunitare, iar Ucraina o desparte teritorial de Federația Rusă, fiind un obstacol serios în calea presiunilor și tentativelor de a o recruta în structurile pe care le dezvoltă [1, p. 177-178].

În opinia noastră, Republica Moldova se află într-un permanent proces de identificare a locului și rolului său în contextul geopolitic regional, adică a statutului său geopolitic, ea tinde să-și fixeze propriile obiective reieșind din necesitatea asigurării intereselor naționale vitale. Astfel, potențialul geopolitic de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova nu este sub nici o formă avantajos în raport cu marile puteri, ordine care provine din indicatorii economici, demografici și spațiali, dar și statutul său de neutralitate permanentă, care, în condițiile noilor reconfigurări geopolitice din Europa de Sud-Est, nu este în stare să asigure securitatea națională a Republicii Moldova. Astfel, marile puteri abordează Republica Moldova din perspectiva în special geostrategică, deoarece reprezintă un element al unei scheme geostrategice cu mult mai extinse, a cărei centru se

regăsește în spațiul Mării Negre [2, p. 89]. Suntem de acord cu poziția susținută de V. Juc, că Republica Moldova se regăsește la interferența intereselor geopolitice din Europa de Sud-Est ale actorilor majori și doar factorii externi sunt în măsură să influențeze decisiv asupra asigurării securității unui stat mic, care este impus să promoveze o politică externă activă [1, p. 177]. În această ordine de idei, subliniem că datorită situației geopolitice regionale create, menținerea statutului geopolitic de neutralitate permanentă a Republicii Moldova este contraproductiv procesului de asigurare a unei reziliențe instituționale viabile a sectorului de securitate și apărare națională, context în care Republica Moldova ar trebui mai insistent să promoveze o politică de cooperare predictibilă în cadrul proiectelor geostrategice ce ar permite să părăsească zona de coliziune dintre Occident și Federația Rusă, iar perspectiva posibilă de transcendere a situației geopolitice de conflict și a statutului geopolitic al Republicii Moldova de *stat-tampon* poate fi regândită și prin abordarea ideii de integrare în structurile euroatlantice, care presupune includerea Republicii Moldova cu întregul teritoriu recunoscut internațional. Ignorarea acestor oportunități ar suprima reforma sectorului de securitate și, ulterior, ar duce la stagnarea procesului de modernizare și la lipsa de atractivitate pentru statele europene [3, p. 435-436]. În prezent, capacitatea instituțională a sistemului național de securitate și apărare al Republicii Moldova de a depăși amenințările externe la adresa securității naționale este insuficientă, mai ales în condițiile pandemiei COVID-19 care au intensificat procesul de re/apariție a acestora. Prin urmare, contracararea lor trebuie să devină un imperativ fundamental în redimensionarea geopoliticii securității naționale, dat fiind faptul că riscurile și amenințările geopolitice la adresa securității naționale sunt generate, în special, de arhitectura

geopolitică a mediului securității regionale din Europa de Sud-Est și de statutul geopolitic de *stat-tampon* al Republicii Moldova.

Ținem să precizăm că, conceptul de neutralitate a fost adoptat de către unele state urmărind obiectivul de a se ține departe de război, pe parcursul perioadei în care războiul era un instrument principal de promovare a politicii militare expansioniste. Însă nu întotdeauna neutralitatea a asigurat protejarea țărilor cu acest statut. Nefiind respectată, în cele mai dese cazuri, inviolabilitatea teritorială se solda cu ocuparea forțată a teritoriului de către una din statele beligerante, ca, ulterior, acest teritoriu să fie utilizat pentru acțiuni militare ofensive împotriva statului aflat în stare de război. Actualmente, fenomenul globalizării a determinat apariția unor noi riscuri și amenințări, astfel reducând substanțial din importanța asigurării securității naționale a statelor care au acceptat implementarea conceptului de neutralitate. De asemenea, amplificarea interdependenței relațiilor dintre state în domeniul asigurării securității internaționale, dar și faptul încălcării normelor dreptului internațional de către marile puteri garante ale neutralității, au subminat din temelie ideea neutralității, precum și a diminuat valoarea și utilitatea practică a acesteia. Totodată, relevanța neutralității s-a atenuat și în sensul că nu mai oferă o protecție în fața principalei amenințări în adresa securității naționale ca exploatarea slăbiciunilor interne prin intermediul unor mijloace mai sofisticate decât războiul, limitând oportunitățile de a beneficia de avantajele oferite în condițiile apărării colective și securității cooperative. Mai mult ca atât, conceptul de neutralitate adoptat de statele europene a suferit transformări fundamentale în ideea de autoizolare militară și diminuării potențialului militar, evoluând în a amplifica procesul de modernizare a capacității militare prin intensificarea relațiilor de cooperare cu structurile euroatlantice, precum și prin participarea

activă în cadrul misiunilor de pacificare sub egida Organizației Națiunilor Unite, Organizației Tratatului Atlanticului de Nord sau Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa. Conceptul de neutralitate a obținut și o abordare geopolitică, care urmărește obiectivul confirmării rolului și locului statelor neutre într-o ecuație de putere, confirmând potențialul militar al acestora prin asigurarea securității regionale, însușind un statut geopolitic, care, potrivit opiniei lui A. Miroiu, reprezintă semnificația actorului în ierarhia globală sau în cadrul unui câmp geopolitic, rezultând din potențialul geopolitic ce include capacitatea statului de a se extinde, penetra sau influența zone sau regiuni care se află în afara spațiului său de suveranitate. Capacitatea de extindere sub o anumită formă (economică, politică, militară, culturală), precum și raza de acțiune depind de putere, pe care K. Waltz o atribuie diferit statelor în dependență de numărul populației, mărimea teritoriului, capacitatea resurselor naturale și potențialul economic [4, p. 30].

M. Wight exprimă supoziția determinării statutului geopolitic de *stat-tampon* al țării de către adoptarea la nivel de stat a politicii de neutralitate. Nici o putere nu este în stare să-și realizeze politica externă fără a se baza pe alte puteri, chiar dacă acestea sunt neutre. Rivalitățile locale dintre puterile minore sunt eliminate sau susținute prin exercitarea presiunii geopolitice a procesului concurențial de valorificare a intereselor geopolitice regionale ale marilor puteri, în așa mod ca micile puteri să fie reduse la o *zonă-tampon* între marile puteri, aceasta fiind reprodusă la o scară mai largă în aranjamentele dintre marile puteri. Expertul specifică că un *stat-tampon* este o putere slabă între două sau mai multe state mai puternice, menținut sau chiar creat cu scopul reducerii conflictului dintre ele. O *zonă-tampon* este o regiune ocupată de una sau mai multe puteri slabe aflate între două sau mai multe puteri de forță, care este definită ca fiind un *vid de putere*. Fiecare

putere de forță va avea un interes vital de a împiedica alte puteri să controleze *zona-tampon* și va realiza acest interes în două moduri, corespunzător forței sale. Va căuta să mențină *zona-tampon* neutră sau independentă, ori să stabilească propriul ei control, care poate conduce la anexarea, pe termen lung, a *zonei-tampon* și convertirea ei într-o regiune de frontieră. Din acest punct de vedere, *statele-tampon* pot fi împărțite, în linii mari, în *oscilante*, *neutre* și *satelite*. *Oscilante* sunt statele a căror politică este încurajarea prudentă a rivalității dintre vecinii ei puternici. *Neutre* sunt statele fără nici o politică externă activă, sperând să rămână neobservate. *Satelite* sunt statele a căror politică externă este controlată de o altă putere. Dacă statul mai slab a cedat formal acest control printr-un tratat, încât prin lege și în fapt a renunțat la o parte din suveranitatea sa, este cunoscut ca fiind un protectorat. Trecerea de la statutul de stat oscilant la cel neutru, de la statutul de stat neutru la cel aliat, de la statutul de stat aliat la cel satelit este obscură și incertă. În opinia sa, fluctuațiile de putere ale actorilor majori determină situația geopolitică în majoritatea *zonelor-tampon* definindu-le ca fiind instabile și ambigue. O politică adoptată de o mare putere pentru a păstra neutralitatea unui *stat-tampon* poate fi percepută de rivalii săi ca o tranziție de la statutul de *stat-tampon* la cel de satelit, ca în circumstanțe diferite *statul-tampon* să se transforme într-un bastion defensiv, fie ca o pistă de lansare pentru eventualele expansiuni [5, p. 165-169].

Consolidarea capacității instituționale a securității naționale a Republicii Moldova în perioada crizei sanitare cauzată de fenomenul pandemiei COVID-19 necesită o abordare pragmatică și acțiuni concrete prin a ține cont de conjunctura geopolitică mondială, mediul regional și subregional de securitate, precum și de interesul național. Elementul fundamental al asigurării securității naționale a Republicii Moldova, în contextul apariției noilor pro-

vocări, dar și confruntarea cu cele existente, este statutul geopolitic de *stat-tampon*, fiind determinat de neutralitate permanentă, care generează o instabilitate pluridimensională la adresa securității naționale, necesitând o reevaluare geopolitică a acestuia utilizând mecanismele integraționiste de orientare euroatlantică. Pentru Republica Moldova, care este o mică putere cu potențial militar redus și cu o capacitate economică limitată, neutralitatea permanentă se dovedește a fi o constrângere în realizarea deplină a reformelor instituționale în domeniul securității și apărării naționale și, totodată, o oportunitate pentru reflecții, în contextul pandemiei la nivel global de COVID-19, cât de eficient/ineficient este asigurată securitatea națională atunci când statul rămâne de unul singur și încearcă pe cont propriu să facă față provocărilor sau când statul are un nivel avansat de relații de cooperare ori fiind membru cu drepturi depline al Alianței Nord-Atlantice în care securitatea și apărarea este asigurată colectiv. Cert este că Republica Moldova trebuie să acorde mai mare atenție cercetării academice a componentelor securității naționale și a identificării resurselor privind asigurarea acestora, mai ales în condițiile pandemiei COVID-19, care a surprins majoritatea statelor nepregătite pentru a combate un număr masiv de contaminări și decese într-o perioadă scurtă de timp, ceea ce amplifică vulnerabilitatea statelor din punctul de vedere al securității naționale.

W. Thompson relevă opinia că orice stat care tinde să acționeze ca actor politic suveran în relațiile internaționale trebuie să întreprindă măsuri pentru asigurarea propriei securități și să plătească pentru ea. Aceasta este o năzuință costisitoare, și încercând de a o promova de unul singur este și mai costisitor, decât atunci când un stat s-ar afilia la o înțelegere de securitate colectivă. Expertul specifică că asigurarea securității naționale și realizarea integrității teritoriale de unul singur, pentru statele mici cum este Republica

Moldova, este în majoritatea cazurilor o afacere imposibilă [6, p. 158-162]. O. Knudsen abordează noțiunea de neutralitate prin prisma opțiunii de acomodare. Potrivit acesteia, neutralitatea se solicită din partea unui stat vecin pentru a garanta că nu va fi lansat niciun atac asupra „marii puteri” de pe teritoriul statului vecin. Republica Moldova nu este vecinul imediat al Federației Ruse, fiind separată de o suprafață semnificativă a teritoriului ucrainean. Cererea neutralității Republicii Moldova de către Federația Rusă este mai curând determinată de intenția Federației Ruse de a nu permite Republicii Moldova aderarea la Alianța Nord-Atlantică, deoarece ar diminua din vulnerabilitățile curente din sectorul de securitate și apărare națională al Republicii Moldova. Federația Rusă impune neutralitatea Republicii Moldova în scopul de a preveni plecarea ei sub umbrela protecție a Occidentului [7, p. 61-65]. C. Hemmer și P. Katzenstein sunt de părere că există o explicație suplimentară de ce Federația Rusă ar dori să prevină aderarea Republicii Moldova la Alianța Nord-Atlantică, fiindcă Federația Rusă dorește să mențină regionalismul cu rădăcini sovietice, ce atașează Republica Moldova de Federația Rusă prin legături economice, sociale și politice. Aderarea Republicii Moldova la Alianța Nord-Atlantică va diminua treptat din influența regionalismului geopolitic, care nu are hotare stabilite geografic, deși sunt descrise în termeni geografici. Însă, chiar și regiunile firești și nealterabile sunt produsul creării geopolitice și sunt susceptibile tentativelor de reconfigurare [8, p. 587-588].

V. Juc susține că securitatea națională a Republicii Moldova ar putea fi asigurată cel mai eficient în condițiile integrării euroatlantice. Fără îndoială, amendarea prevederilor constituționale ce se referă la statutul de neutralitate permanentă (art. 11 (1) și 142 (1)) prezintă în sine un proces complex, anevoios și de lungă durată, care solicită voință politică, eforturi de caracter internațional,

transformări la nivel conceptual, menținerea dialogului permanent cu partenerii europeni, realizarea studiilor de fezabilitate privind beneficiile și costurile de integrare, activități care s-ar solda cu elaborarea și implementarea unei strategii de integrare euroatlantică a Republicii Moldova. În același timp, abrogarea statutului de neutralitate permanentă nu presupune expres integrarea euroatlantică a Republicii Moldova, însă calitatea de stat membru al Alianței Nord-Atlantice este în măsură cel mai eficient să-i asigure securitatea națională, în contextul că Organizația Tratatului Atlanticului de Nord s-a dovedit a fi cea mai viabilă organizație în materie de asigurare a securității și se asociază nu numai cu dimensiunea politico-militară, ci o pondere semnificativă revine politicilor investiționale, în domeniul ecologiei și al cercetărilor științifice [9, p. 207-208].

I. Chifu precizează în contextul ordinei de idei reliefate de V. Juc că un stat este obligat să-și asigure singur securitatea națională și apărarea teritoriului. Din acest punct de vedere, chiar admitând că neutralitatea proclamată a Republicii Moldova ar fi și recunoscută, însă între obligațiile statelor care recunosc neutralitatea (sau garanțiile neutralității) nu intră garanții privind apărarea suveranității, a integrității teritoriale a statului dacă este amenințat, garanții privind securitatea statului respectiv sau sprijin pentru recuperarea unor asemenea drepturi pierdute de statul în sine. Neutralitatea nu este nici soluție de securitate, nici angajament pentru rezolvarea de către comunitatea internațională/garanți a unor probleme ale statului în cauză, cum sunt trupe străine pe teritoriul său, secesionism, nu scutește statul neutru și nu reprezintă un transfer către eventualii garanți, a obligațiilor de a respecta angajamentele luate ca stat neutru neadmiterea de trupe străine pe teritoriul său. Oficial, Republica Moldova nu a reușit să formuleze o soluție de securitate credibilă, din contra, formula

demilitarizării teritoriului și păstrării doar a unui contingent pentru participarea la misiuni internaționale nu doar contrazice neutralitatea permanentă, consacrată juridic, dar nici nu oferă comunității internaționale o soluție credibilă de securitate pentru ca neutralitatea permanentă proclamată să fie credibilă. În cazul Elveției și Finlandei, ambele state care au fost luate drept modele în declarația despre neutralitatea Republicii Moldova, au armate puternice și soluții de securitate credibile, care le oferă un statut geopolitic bine definit în arhitectura mediului de securitate europeană. Demilitarizarea, în sensul eliminării complete a trupelor militare, înseamnă incapacitatea de a asigura apărarea statului de unul singur. În cazul Republicii Moldova, acest lucru face necredibilă proclamarea neutralității, presupunând că în timp de conflict armat sau în caz de agresiune cineva trebuie să intervină, totodată, generând și o vulnerabilitate care se poate transforma în risc sau chiar amenințare la adresa statelor vecine, acestea fiind obligate, în consecință, să planifice și să aloce resurse și forțe pentru a contracara această amenințare a unui stat lipsit de capacități credibile de apărare la hotarele statelor vecine. Prin urmare, adoptarea neutralității permanente de către Republica Moldova și a statutului geopolitic de *stat-tampon* nu este consecința unei strategii sau a unei argumentații solide, urmărindu-se de fapt cedarea responsabilității apărării și asigurării securității statului în exterior și neasumarea costurilor acestei obligații a statului [10, p. 17].

D. Dungaciu este de părere că la Summitul Organizației Tratatului Atlanticului de Nord din 4-5 septembrie 2014 din Țara Galilor, în contextul securității regionale din Europa de Sud-Est au fost adoptate decizii care oferă Republicii Moldova oportunități de a beneficia de un statut de partener privilegiat al Alianței Nord-Atlantice, însă din lipsă de voință politică de a-și consolida capacitatea instituțională a sistemului național de securitate și apărare nu

le-a valorificat în deplină măsură. Potrivit expertului, actualmente, Republica Moldova nu își poate asigura securitatea națională, dat fiind faptul că statutul de neutralitate nu determină calitatea capabilităților militare de care are nevoie Republica Moldova, care sunt la un nivel aproape inutilizabil. Un stat care își asumă un statut de neutralitate va trebui să cheltuiască mai multe resurse financiare decât un stat membru al Organizației Nord-Atlantice. Neutralitatea costă extrem de mult și Republica Moldova este un stat neutru care nu a cheltuit suficiente mijloace financiare pentru reforma armatei naționale. Prin urmare, pentru realizarea acestei reforme, Organizația Tratatului Atlanticului de Nord va trimite experți în Republica Moldova și nu va ajuta în mod direct cu surse financiare sau echipamente militare, dar va fi mai mult o formă de protecție, în condițiile situației tot mai tensionate din Europa de Sud-Est [11].

Accentuăm că neutralitatea permanentă proclamată unilateral de Republica Moldova n-a fost negociată, recunoscută și garantată de marile puteri pornind de la obiectivul major: realizarea necesității asigurării securității naționale, dar s-a purces la autoproclamarea și menținerea acestui statut doar prin propria voință, care n-a contribuit, până în prezent, la realizarea scopului strategic urmărit, și anume la soluționarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova prin evacuarea trupelor, armamentelor, munițiilor și echipamentului rusesc, astfel neutralitatea fiind sfidată și depreciată de prezența forțelor militare ale Federației Ruse de pe malul stâng al Nistrului, chiar dacă provizoriu se află sub controlul autorităților secesioniste. Deși a încălcat permanent statutul de stat neutru al Republicii Moldova, Federația Rusă sprijină menținerea acestei calități pentru descurajarea autorităților centrale și manipularea societății în relațiile de cooperare cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord, solicitând,

totodată, obținerea garanțiilor din partea Republicii Moldova că își va păstra statutul geopolitic de *stat-tampon* și nu va deveni stat membru al acestei entități politico-militare, solicitări care urmăresc scopul realizării intereselor geopolitice regionale din Europa de Sud-Est. Conceptul de neutralitate postrăzboi rece este în strânsă interacțiune cu relațiile geopolitice ale marilor puteri și evoluția mediului geostrategic de securitate regională ce conferă conceptului o dimensiune conjuncturală, imprimând o incertitudine referitor la asigurarea securității naționale. Exemplu elocvent este statutul de neutralitate permanentă al Republicii Moldova, care reprezintă o vulnerabilitate la adresa securității naționale, diminuând capacitatea de prevenire și contracarare a noilor riscuri și amenințări, intensificarea cărora s-a produs în contextul pandemiei globale COVID-19. Astfel, Republica Moldova, devenind o sursă regională de insecuritate latentă și fiind determinată de reconfigurarea arhitecturii geopolitice regionale să elimine constrângerile în aprofundarea relațiilor de cooperare cu Alianța Nord-Atlantică, ignoră acest fapt, invocând statutul geopolitic de neutralitate permanentă în detrimentul echilibrului raportului de forțe a securității europene, diminuând statutul său de partener predictibil și stat furnizor de securitate regională [12, p. 39].

Considerăm că modelele de neutralitate elvețiană, austriacă, suedeză și finlandeză, la care deseori se face referință, sunt percepute eronat în Republica Moldova, evoluând acestea au dezvoltat un nivel sporit de asigurare a securității naționale și un grad avansat de cooperare cu Alianța Nord-Atlantică și nu pot fi comparate cu statutul geopolitic de neutralitate permanentă propus Republicii Moldova de către Federația Rusă. Acceptarea de către Republica Moldova a unui statut de neutralitate permanentă, care prin definiție exclude posibilitatea unei cooperări mai consolidate cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord, ar limita instru-

mentele de interacțiune, ce se vor solda cu diminuarea capacității de apărare și oportunităților de asigurare a securității naționale. În același timp, Republica Moldova, declarându-se stat neutru, este parte componentă a sistemului internațional de securitate colectivă, beneficiind de pachetul de asistență privind consolidarea capacității de apărare și securitate, urmare a Rezoluției Summitului Alianței Nord-Atlantice din 2014, participând cu contingente militare la operațiunile de menținere a păcii și securității în *zonele fierbinți* alături de alte state neutre europene, care, în consecință, nu sunt neutre în chestiunile legate de pacea mondială, contribuind efectiv la fortificarea securității internaționale. V. Juc accentuează că, pentru a asigura respectarea neutralității Republicii Moldova, se impune, mai întâi de toate, dar nu numai, ca Federația Rusă să-și onoreze angajamentele asumate și să evacueze trupele, armamentele, munițiile și echipamentul neîntârziat, ordonat și complet de pe teritoriul ocupat. În același timp, efectele benefice așteptate din realizarea neutralității autoprocimate s-au dovedit a fi iluzorii, dat fiind că însuși proiectul a fost conceput și dezvoltat ca un model ideal și autosuficient, pe motivul că această calitate nici nu reprezintă o formulă consacrată internațional, nici nu are o explicație concretă. Statutul de neutralitate, consfințit constituțional, nu asigură în regim automat securitatea națională a Republicii Moldova, iar rezultatul cel mai important se dovedește a fi neparticiparea la procesele de cooperare militară din cadrul Comunității Statelor Independente. Securitatea națională a Republicii Moldova ar putea fi asigurată cel mai eficient în condițiile integrării euroatlantice. Amendarea prevederilor constituționale ce vizează statutul de neutralitate permanentă prezintă în sine un proces complex, anevoios și de lungă durată, solicitând voință politică, consens național, eforturi din partea comunității internaționale, transformări esențiale la nivel conceptual, menținerea

dialogului permanent cu partenerii europeni, realizarea studiilor de fezabilitate privind beneficii și costuri de integrare, activități care s-ar solda cu elaborarea și implementarea unei strategii de integrare euroatlantică. Calitatea de stat membru al Organizației Nord-Atlantice ar putea să-i asigure securitatea națională, în contextul în care, actualmente, organizația dată este cea mai viabilă în materie de securitate [9, p. 207].

În ordinea de idei reliefate, V. Juc acreditează opinia că Republica Moldova se află într-un spațiu de înaltă intensitate geopolitică, reprezentând teritorial linia de demarcațiune dintre sferile de influență a doi actori majori și este indispensabil de a transfera această linie spre Est, redimensionând aranjamentele de cooperare și securitate prin aprofundarea relațiilor cu Alianța Nord-Atlantică, dar și luând parte la programele și politicile care ar permite realizarea procesului de consolidare a capacității instituționale din sectorul de securitate și apărare națională pentru a contracara provocările geopolitice regionale generate de pandemia globală COVID-19 [1, p. 178]. Cercetătorul exprimă aserțiunea că relațiile dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică sunt marcate esențial de doi factori – statutul autoproclamat de neutralitate și prezența forțelor militare ale Federației Ruse pe teritoriul Republicii Moldova, ambii având repercusiuni în procesul de fortificare a securității naționale. Republica Moldova nu poate să facă abstracție de parteneriatul cu un asemenea actor important cum este Organizația Nord-Atlantică, cu suportul căruia va evolua redimensionarea instituțională a securității naționale, iar evenimentele din Ucraina din 2014 au demonstrat, cu lux de amănunte, precaritatea acestui statut geopolitic de neutralitate [1, p. 175]. În opinia noastră, statutul de neutralitate permanentă, care se regăsește la baza fundamentării și instituționalizării securității naționale a Republicii Moldova, determină incoerență în viziunea strategică

privind asigurarea securității naționale, reprezentând o provocare la adresa securității naționale și un impediment pentru dezvoltarea și modernizarea Republicii Moldova. Considerăm că menținerea statutului de neutralitate permanentă de către Republica Moldova, care nu oferă mecanisme clare de funcționalitate a sistemului național de securitate și apărare, necesitând resurse enorme pentru asigurarea securității naționale, precum și lansarea ideii de consolidare a statutului de neutralitate permanentă prin adoptarea unei concepții/strategii cu privire la statutul de neutralitate permanentă în condițiile prezenței trupelor militare ale Federației Ruse (GOTR) pe teritoriul Republicii Moldova, va diminua și mai mult din capacitatea instituțională a securității naționale, dat fiind faptul că la baza elaborării nu se regăsește obiectivul asigurării securității naționale, ci condiționalitatea Federației Ruse pentru intensificarea relațiilor bilaterale cu Republica Moldova, având drept scop obținerea garanției din partea Republicii Moldova de diminuare a relațiilor politico-militare și de neaderare la Alianța Nord-Atlantică, precum și reconfirmarea, o dată în plus, a atașamentului față de statutul de neutralitate permanentă, astfel contracarând extinderea valorilor euroatlantice spre hotarele Federației Ruse. Acceptarea de către Republica Moldova a acestei constrângeri demonstrează exercitarea puterii geopolitice de către Federația Rusă și intenția de a păstra Republica Moldova în sfera sa de influență, ceea ce va oferi o viziune eronată în asigurarea securității naționale pe termen lung, fapt care, puțin probabil, va contribui la fortificarea capacității și funcționalității instituționale a sistemului național de securitate și apărare și va exclude posibilitatea unei cooperări consolidate cu Alianța Nord-Atlantică, limitând instrumentele de interacțiune și interoperabilitate, eliminând, totodată, toate oportunitățile de edificare a unei noi paradigme geopolitice de asigurare a securității naționale [13, p. 285-286]. Subliniem

că statutul de neutralitate permanentă este elementul esențial în realizarea procesului de redimensionare a unei noi paradigme de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova în care dimensiunea geopolitică va fi una fundamentală, ce va oferi noi viziuni de diminuare a vulnerabilităților și de fortificare a capacității instituționale de identificare, prevenire și contracarare a noilor riscuri și amenințări cu caracter geopolitic la adresa securității regionale și naționale care s-au intensificat în condițiile crizei sanitare provocate de pandemia globală COVID-19.

În accepția lui A. Flenchea, în perioada pandemiei COVID-19 s-au amplificat riscurile la adresa componentei politice a securității naționale pe dimensiunea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova. Conform asumției expertului, impunerea restricțiilor de circulație de la începutul pandemiei în zona de securitate au culminat cu autoizolarea regiunii prin instituirea interdicțiilor de traversare a liniei administrative (cu puține excepții) la mijlocul lunii martie 2020, după ce liderul regiunii secesioniste din stânga Nistrului a decretat începând cu 17 martie „stare de urgență” în legătură cu situația pandemică COVID-19. Deși „starea de urgență” a fost ridicată două luni mai târziu, restricțiile de circulație au rămas în vigoare, operându-se mici modificări la procedura de eliberare a permisiunii de călătorie care, în fond, nu au schimbat situația privind libertatea de circulație, îngrădind efectiv acest drept pentru sute de mii de oameni de pe ambele maluri ale Nistrului [14, p. 17].

Potrivit lui A. Flenchea, cele mai frecvente încălcări ale drepturilor omului cauzate de măsurile restrictive întreprinse de autoritățile regiunii separatiste din stânga Nistrului în contextul pandemiei COVID-19 au fost următoarele: îngrădirea accesului la servicii medicale pentru cetățenii Republicii Moldova domiciliați în stânga Nistrului, asigurați la Compania Națională de Asigurați

în Medicină și arondați la instituții medicale din dreapta Nistrului; încălcarea dreptului la muncă al locuitorilor regiunii angajați în dreapta Nistrului și al rezidenților din localitățile aflate sub jurisdicția autorităților constituționale angajați în stânga Nistrului; separarea familiilor; încălcarea dreptului la educație, or, absolvenții din regiune au fost privați de dreptul de a continua studiile la instituțiile de învățământ superior din dreapta Nistrului, precum și transportarea elevilor școlilor cu predare în limba română din stânga Nistrului care se prefigurează a fi o problemă cu repercusiuni în perioada imediat următoare; în plus, locuitorii din platoul Cocieri (în special comunele Cocieri și Molovata Nouă) s-au pomenit în situație de izolare, singura legătură cu malul drept fiind feribotul care este suprasolicitat. Din această cauză au avut de suferit atât afacerile, cât și oamenii din regiune, fiindu-le îngreunată aprovizionarea cu produse de primă necesitate. Accesul locuitorilor platoului la serviciile medicale și publice rămâne a fi limitat de capacitatea de transportare a feribotului [14, p. 17-18].

Este de precizat, în opinia expertului, urmare a realizării analizei multianuale privind interdependența dintre incidente și instalarea abuzivă a posturilor de control în zona de securitate, se constată o dinamică a dezvoltării infrastructurii de control în zona de securitate cu o creștere alarmantă în ultima perioadă. La fel, este de menționat că numărul de incidente nu reflectă numărul de posturi noi amplasate, or, exemplul cel mai recent de lipsă de dependență reciprocă, este documentarea unui singur incident și amplasarea a 37 de posturi noi, în perioada lunii martie 2020, identificate de autoritățile Republicii Moldova [14, p. 25]. Prin urmare, în condițiile crizei sanitare provocate de pandemia COVID-19, încălcarea dreptului la libera circulație în zona de securitate, dislocarea ilegală în zona de securitate a posturilor de control ale administrației secesioniste din raioanele de est ale

Republicii Moldova, verificarea ilegală a documentelor tuturor persoanelor care traversează linia administrativă, cazurile de refuz de intrare în regiune și, mai nou, de părăsire a regiunii sunt cele mai frecvente în perioada martie – octombrie 2020.

Cu titlul de precizare exprimăm opinia că involuția dramatică fără precedent în perioada de pandemie COVID-19, care demonstrează cu prisosință obiectivele autorităților secesioniste din stânga Nistrului, în zona de securitate pot fi considerate riscuri la adresa componentei politice a securității naționale a Republicii Moldova. Interdicția de intrare în regiune sau părăsire a regiunii, impusă în martie 2020 sub pretextul măsurilor anti-epidemi-ce, a fost o decizie cu impact politico-diplomatic pe termen lung asupra procesului de reglementare a conflictului transnistrean în formatul 5+2, în general, și asupra implementării documentelor, cum ar fi: Acordul cu privire la principiile reglementării pașnice a conflictului armat în regiunea transnistreană a Republicii Moldova, semnat la 21 iulie 1992, Acordul cu privire la menținerea păcii și garanțiile de securitate între Republica Moldova și Transnistria, semnat la 05 iulie 1995 și Acordul cu privire la măsurile de consolidare a încrederii și dezvoltării contactelor între Republica Moldova și Transnistria, semnat la 20 martie 1998, în particular. Adoptarea unor asemenea decizii creează un precedent periculos când administrația regiunii separatiste din stânga Nistrului impune autorităților centrale ale Republicii Moldova reguli noi în zona de securitate, prin adjudecarea dreptului de precedent de a schimba și ulterior aceste reguli, situație acceptată tacit de autoritățile constituționale ale Republicii Moldova. Decizia unilaterală de amplasare a 37 de posturi de carantină în martie 2020 și ulterior reducerea acestora, potrivit administrației regiunii secesioniste la 10, nu sunt decât un instrument abuziv de restricționare a circulației în zona de securitate, anularea căre-

ia trebuie să prevadă inițierea din partea autorităților Republicii Moldova a unor acțiuni prompte și consecvente în aplicarea capacităților și mecanismelor instituționale interne, dar și utilizarea celor internaționale de reglementare pașnică a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova.

Un alt risc major la adresa securității politice a Republicii Moldova în contextul perioadei de pandemie COVID-19 este prohibirea exercitării dreptului la vot a cetățenilor Republicii Moldova aflați peste hotare prin aplicarea de către majoritatea statelor europene a măsurilor de prevenire și combatere a „valului doi/trei” de răspândire a noului tip de coronavirus COVID-19, utilizând măsuri de carantină în plan național care nu prevede organizarea suplimentară a secțiilor de vot decât în incinta misiunilor diplomatice și oficiilor consulare ale Republicii Moldova, interzicerea deplasării dintr-o regiune în alta, precum și obligativitatea respectării măsurilor de autoizolare la domiciliu fără ieșiri în spații publice. Un alt risc major la adresa securității politice a Republicii Moldova în contextul perioadei de pandemie COVID-19 este prohibirea exercitării dreptului la vot a cetățenilor Republicii Moldova aflați peste hotare prin aplicarea de către majoritatea statelor europene a măsurilor de prevenire și combatere a „valului doi/trei” de răspândire a noului tip de coronavirus COVID-19, utilizând măsuri de carantină în plan național, care nu prevăd organizarea suplimentară a secțiilor de vot decât în incinta misiunilor diplomatice și oficiilor consulare ale Republicii Moldova, care interzic deplasările dintr-o regiune în alta, precum și obligă la respectarea măsurilor de autoizolare la domiciliu fără ieșiri în spații publice. De asemenea, criza sanitară la nivel mondial, generată de pandemia COVID-19 care plasează statele, inclusiv Republica Moldova, în „zona roșie”, având un număr mare de contaminări și decese raportate la numărul populației, a subminat procesul de

monitorizare extinsă a celor trei etape ale alegerilor prezidențiale (preelectorală, în ziua alegerilor și postelectorală) prin nedelegarea observatorilor internaționali pe dimensiunea parlamentară de către organizații internaționale cu o bogată experiență în domeniul observării scrutinelor electorale în diferite țări, acestea fiind Adunarea Parlamentară a Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa și Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, ceea ce a determinat amplificarea riscului de săvârșire a fraudelor în cadrul scrutinului prin utilizarea masivă a metodelor de corupere a alegătorilor de pe ambele maluri ale Nistrului, precum și a posibilității de aplicare unilaterală, de către regimul secesionist din raioanele de est ale Republicii Moldova, a măsurilor de interzicere pentru concurenții electorali de a-și promova în mod democratic mesajul electoral în regiunea separatistă. Lipsa accesului liber al alegătorilor din stânga Nistrului la programele politice ale subiecților electorali relevă nivelul redus al capacității instituționale de asigurare a componentei politice a securității naționale, intensificând riscul de nerecunoaștere a alegerilor de către organismele internaționale occidentale, statele europene, dar și de către reprezentanții misiunilor diplomatice din Republica Moldova acreditați în calitate de observatori internaționali, ca fiind libere, corecte și democratice. Probabilitatea repetării aceluiași scenariu în 2021, în cadrul unui eventual scrutin parlamentar anticipat din Republica Moldova, în contextul pandemiei globale provocate de COVID-19, este unul sporit, iar rapoartele finale ale organizațiilor internaționale interparlamentare cauzează un impact semnificativ asupra opiniei comunității europene, dar și celei internaționale referitor la nivelul de funcționare a instituțiilor democratice în Republica Moldova.

Necesitatea consolidării capacității instituționale a securității naționale în contextul vulnerabilității statutului geopolitic de *stat-*

tampon al Republicii Moldova este determinată de noile transformări ale arhitecturii geopolitice regionale postrăzboi rece din Europa de Sud-Est, care în condițiile pandemiei globale COVID-19 au intensificat și mai mult presiunile exercitate de factorul geopolitic extern asupra rezilienței neutralității permanente a Republicii Moldova. Punctăm că abordarea securității naționale din perspectiva reflecției geopolitice este un imperativ în realizarea politicilor contemporane de asigurare a securității naționale pentru orice stat ce aspiră la edificarea unui nivel înalt de securizare și care va oferi un cadru analitic mai profund al situației la zi privind reconfigurarea conjuncturii geopolitice mondiale și evoluția evenimentelor geopolitice regionale ce definesc mediul de securitate regională care generează o serie de riscuri și amenințări cu repercusiuni asupra tuturor componentelor securității naționale. În cazul Republicii Moldova, discursul geopolitic va contribui la o mai bună percepție de către societate în general și clasa politică în particular privind statutul geopolitic al Republicii Moldova de *stat-tampon*, care nu asigură securitatea națională, ci generează multiple vulnerabilități la adresa acesteia. Rezultatul analizelor geopolitice va demonstra existența provocărilor de ordin extern, precum și eventualitatea prezenței acestora pe termen mediu și lung la adresa securității naționale cu care se va confrunta Republica Moldova. În contextul crizei sanitare mondiale generate de noul tip de coronavirus COVID-19, reflecțiile geopolitice privind asigurarea securității naționale a Republicii Moldova vor reliefa oportunitățile și soluțiile pentru fortificarea capacității instituționale a sistemului național de securitate și apărare, care sunt oferite de contextul geopolitic regional, în condițiile utilizării strategice de către Republica Moldova a amplasării sale geopolitice regionale importante în realizarea intereselor geostrategice ale actorilor majori, aderând la valorile de securitate cooperativă și apărare colectivă euroatlantică [13, p. 269-270].

Considerăm poziționarea geopolitică a Republicii Moldova în contextul extinderii Alianței Nord-Atlantice ca fiind o oportunitate pentru asigurarea securității naționale, însă pentru securitatea europeană Republica Moldova reprezintă un risc sporit datorită existenței conflictului din raioanele de est și fragilitatea instituțională, ceea ce se dovedește a fi un impediment substanțial în implicarea politică mai consistentă a Organizației Nord-Atlantice în procesul de reformare și modernizare a sistemului național de securitate și apărare. Chiar dacă prioritar asigurarea securității naționale revine factorilor interni, potențialul calității statutului de neutralitate permanentă al Republicii Moldova este unul redus, fiind oportună asistența externă, urmărind obiective de factură atât internă, cât și externă, pentru a nu permite proliferarea instabilității. În același timp, statutul de neutralitate permanentă al Republicii Moldova, care a fundamentat și instituționalizat sistemul național de securitate, s-a dovedit a fi unul perimat, generând instabilitate pluridimensională în domeniul securității. Utilizarea mecanismelor integraționiste de aderare la Organizația Nord-Atlantică ar contribui la renunțarea statutului geopolitic de *stat-tampon* și la sporirea capacităților de contracarare a noilor riscuri, amenințări și vulnerabilități cu care se confruntă Republica Moldova. Posibilitățile politico-militare oferite de Alianța Nord-Atlantică vor impulsiona fortificarea sistemului național de securitate și apărare al Republicii Moldova, iar angajamentele asumate vor consta în amplificarea interoperabilității și atașarea la standardele euroatlantice. În acest sens, Republica Moldova este interesată să materializeze un cadru de relații mult mai dezvoltat cu structurile de securitate euroatlantice, prin constituirea Comisiei de cooperare NATO – Republica Moldova, care ar reprezenta nu doar un factor de stabilizare a statului, dar și un instrument-cheie de aderare la Alianța Nord-Atlantică. Deocamdată, relațiile

de cooperare dintre Republica Moldova și Alianța Nord-Atlantică se rezumă doar la implementarea prevederilor Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO actualizat, în contextul participării Republicii Moldova la Programul Parteneriatul pentru Pace. Accentuăm asupra importanței procedurii de actualizare și realizare de către Republica Moldova a Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO pentru anii 2017-2019, care a fost un element destinat individualizării, sistematizării și concretizării relațiilor de cooperare, intensificării dialogului și consultărilor între parteneri și Alianța Nord-Atlantică la nivel interstatal. Prin actualizarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO țara noastră își exprimă dorința de a intensifica dialogul politic și cooperarea cu Organizația Nord-Atlantică în domeniile: militar, științific, protecția mediului, urgențe civile etc, implicând în acest proces majoritatea instituțiilor naționale.

Precizăm că consolidarea capacității instituționale a securității naționale a Republicii Moldova poate fi realizată dacă se regăsește într-o coaliție de state cu o pondere majoră în sistemul de securitate internațională și dacă au vreo importanță pentru realizarea intereselor geopolitice/geostrategice regionale ale unor mari puteri sau ale actorilor non-statali. Din acest punct de vedere, Republica Moldova este eminentă o putere mică, a cărei securitate se dovedește a fi vulnerabilă la riscurile și amenințările care sunt furnizate ca urmare a impactului confluenței intereselor geopolitice ale marilor puteri pentru *zona-tampon* în care este poziționată. Republica Moldova are nevoie de reforme instituționale substanțiale în domeniul securității naționale pentru contracararea provocărilor și gestionarea mai eficientă a crizelor cu care se confruntă, în special cu cea sanitară. Realizarea acestui deziderat depinde în mare măsură de relațiile geopolitice ale marilor puteri, la baza cărora se

află interesele geostrategice din regiunea Europei de Sud-Est, care exercită un impact asupra dimensiunii geopolitice a securității naționale a Republicii Moldova. Totodată, riscurile și amenințările ce periclitează componentele securității naționale sunt generate de factorul extern și necesită a fi abordate în termeni geopolitici. De asemenea, un rol substanțial în consolidarea instituțională a securității naționale îl va juca locul pe care îl va ocupa Republica Moldova în aranjamentele arhitecturii geopolitice ale securității regionale, ceea ce ar contribui în final și la modificarea statutului geopolitic al Republicii Moldova din cel de consumator în furnizor de securitate regională.

În concluzie vom reliefa că sistemul național de securitate și apărare a Republicii Moldova parcurge un proces plurivalent de identificare a reformei instituționale potrivită pentru fortificarea acestuia, dat fiind că se confruntă cu o multitudine de provocări de ordin geopolitic. Arealul sud-est european a devenit zona de confluență a intereselor geopolitice ale unor mari puteri, care au intensificat confruntările geopolitice în regiunea Caucazului de Sud în contextul, deloc întâmplător al crizei sanitare provocate de pandemia COVID-19, exercitând presiuni asupra statelor din regiune determinându-le politicile interne de securitate, precum și direcțiile de realizare a acestora, consolidând factorul geopolitic în regiune prin atribuirea rolului primordial în asigurarea securității naționale. Dimensiunea geopolitică a securității naționale a Republicii Moldova necesită o abordare academică permanentă, deoarece interesele geopolitice ale marilor puteri din cadrul sistemului internațional au un caracter fluctuant, determinând nivelul de stabilitate/instabilitate a mediului de securitate regională prin declanșarea/inhibarea provocărilor geopolitice în adresa securității naționale a Republicii Moldova, chiar și contribuind la gestionarea crizei epidemiologice generate de noul tip de

coronavirus COVID-19 de către statele din regiune. Capacitatea instituțională a securității naționale a Republicii Moldova de a depăși pe cont propriu amenințările geopolitice, dar și criza sanitară declanșată de pandemia mondială COVID-19 este una redusă, alternativa fiind examinarea oportunității combaterii colective a acestora, care trebuie să devină un imperativ în necesitatea realizării intereselor vitale ale Republicii Moldova și o chestiune fundamentală pentru asigurarea securității naționale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Juc Victor. Securitatea națională și politica externă ale Republicii Moldova în contextul transformărilor structurale de sistem postrăzboi rece. Chișinău: F.E.-P. Tipografia Centrală, 2015. 200 p.
2. Ungureanu Veaceslav. Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul reconfigurării geopoliticii Uniunii Europene. În: Republica Moldova și Uniunea Europeană: dimensiunile cooperării. Chișinău: „Tipografia Sirius”, 2016, p. 84-114.
3. Ungureanu Veaceslav. Redimensionarea securității naționale a Republicii Moldova în contextul noilor transformări ale arhitecturii geopolitice regionale. În: Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european/Coord.: Juc Victor. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2018, p. 420-443.
4. Miroiu Andrei. Balanță și Hegemonie: România în politica mondială 1913-1989. București: Tritonic, 2005. 206 p.
5. Wight Martin. Politica de putere. Chișinău: Editura ARC, 1998. 328 p.
6. Thompson William R. Democracy and Peace: Putting the Cart Before the Horse? În: International Organization, 1996, Vol. 50, No. 1, p. 141-174.
7. Knudsen Olav Fagelund. Did Accommodation Work? Two Soviet Neighbors 1964-1988. În: Journal of Peace Research, 1992, Vol. 29, No. 1, p. 53-69.

8. Hemmer Christopher, Katzenstein Peter J. Why is There No NATO in Asia? Collective Identity, Regionalism and the Origins of Multilateralism. În: International Organization, 2002, Vol. 56, No. 3, p. 575-607.
9. Juc Victor. Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice. Chișinău: Tipografia-Sirius, 2011. 248 p.
10. Chifu Iulian. Neutralitatea între mit, imagine și realitate. În: Infosfera, 2009, nr. 4, p. 9-17.
11. Dungaciu Dan. Securitatea Republicii Moldova. Neutralitatea costă extrem de mult. În: <http://www.digi24.ro> (vizitat 24.10.2020).
12. Ungureanu Veaceslav. Trăsăturile fundamentale ale conceptului de neutralitate permanentă al Republicii Moldova: dimensiunea funcțională. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2018, nr. 1, p. 31-43.
13. Ungureanu Veaceslav. Consolidarea dimensiunii geopolitice în noua paradigmă de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova. În: Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european. Partea a II-a. Chișinău: F.E.-P. Tipografia Centrală, 2019, p. 269-289.
14. Flenchea Alexandru. Incidentele din zona de securitate din perspectiva drepturilor omului. O analiză calitativă și cantitativă 2001 – 2020. Chișinău: 2020. 39 p.

ЦЕРКОВНО-ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА В КРИЗИСНЫХ УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19

CHURCH-STATE RELATIONS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AMID COVID-19 PANDEMIC

Galina ROGOVAIA, *doctor în filosofie,*
cercetător științific superior,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Summary

The article analyzes the crisis period life of the Republic of Moldova, when the Covid-19 pandemic aggravated relations between state structures and the Orthodox Church. The priests of the Church opposed the government's extraordinary measures to limit the spread of a viral infection: the churches' closing, the church utensils disinfection introduction. The Church in the form of an ultimatum also opposed vaccination forcing, which was seen as a conspiracy against humanity. The author examines the aggravation reasons of relations between the State and the Church. First of all, the reasons are in the state policy immaturity of the religious-state relations, in the absence of the Church and power institution function definition. There is a lack of knowledge in society about the social role of religion and the Church. The tense atmosphere of the pandemic crisis conditions and the infodemic spread - unverified information, rumors and phobias - in the media had a negative impact on the conflict emergence between the Church and State leaders in the Republic of Moldova.

Известно, что на каждом этапе развития общества возникают особенные вызовы времени, существенно отражающиеся на взаимодействии различных институтов общественной

жизни, этих исторически сложившихся устойчивых форм организации совместной деятельности людей (государственные структуры, политические партии, армия, суд, семья, право, мораль, религия, образование и др.). Особо ощутимо это влияние в кризисные моменты, когда общество подвергается значительным испытаниям: стихийным бедствиям, лишениям, тревогам и потрясениям. К таким испытаниям последнего времени относится постигшая мировое сообщество пандемия COVID-19. Именно в данном контексте предметом нашего исследования являются взаимоотношения государства и религии (церкви) в Республике Молдова, которую достаточно серьезно затронула вирусная пандемия. Взаимоотношения этих институтов в контексте пандемии интересны уже исторически, ведь в далеком прошлом государства мира уже переживали подобные потрясения и, в огромных потерях, приобретали собственный опыт построения государственно-церковных отношений. Со времен древности, средних веков и до двух прошлых столетий большие эпидемии, а точнее, пандемии чумы, оспы, холеры, «испанки» и различных типов гриппа не только уносили тысячи жизни людей, но и меняли историю государств, в которых они проходили. Влиянию подвергались экономика, политическая сфера, культурные и религиозные взгляды, мораль и обычаи людей, социальный уклад стран. В различной степени - положительного или отрицательного влияния на ход пандемий = проявлялась роль религии и церкви[1]. При кажущейся отдаленности сфер – политика и духовность - взаимоотношения государства и церкви тесно переплетены. Их гармоничность обуславливается объективной потребностью общества в специальном регулировании сфер социальных отношений и социальной деятельности. Во все времена, касаясь и современности, для

исследователей находился повод поразмыслить о важности совершенствования взаимоотношений религии и церкви с государством. Об этом свидетельствуют и ученые Республики Молдова [2, с.240-252].

Рассмотрение конкретных обстоятельств и конкретного периода во взаимоотношениях государства и церкви в Республике Молдова, в данном случае, кризисных условий пандемии COVID-19, невозможно без углубленного рассмотрения теоретических основ данных взаимоотношений в светском обществе, без проникновения в особенности современного молдавского контекста, в специфику взаимодействия церкви и государства, без усвоения принципов, на которые они опираются сегодня. Исследование особенностей социокультурных форм взаимодействия церкви и государства на опыте Республики Молдова конца XX и начала XXI века позволяет проследить эволюцию этих взаимоотношений, проанализировать возможные просчеты и противоречия в прошлом опыте и выработать пути к поиску их совершенствования, путем диалога и социального партнерства между этими общественными институтами. Своеобразной «прививкой» к изживанию просчетов и установлению гармоничного сотрудничества церкви и государства, возможно, станет опыт кризисных условий, испытание которыми, надеемся, выявит новые перспективы консолидации усилий, как со стороны церкви, так и государства. Напомним, что анализ современного состояния церковно-государственных отношений в Молдове проводится здесь в том контексте, что с признанием молдавского общества как поликонфессионального эти взаимоотношения рассматриваются в аспекте отношений между Православной Церковью и Государством. Ведь традиционной культурно-исторической формой христианства в

нашей стране является Православие и, следовательно, говоря «церковь», в своем исследовании мы подразумеваем доминирующую Православную Церковь в ее возможных канонических и организационных воплощениях на территории страны. Такой аспект является одной из особенностей религиозной карты Республики Молдова.

Историческое развитие общества демонстрирует, что комфортные уравновешенные и справедливые взаимоотношения государства и церкви имеют возможность воплощаться именно в демократическом государстве как взаимоотношения государственных структур и институтов гражданского общества. Любое нарушение равновесия в этих взаимоотношениях, будь то превышение своих полномочий со стороны церкви или вмешательство политической власти в церковную деятельность чревато нарушением законодательства, социальным напряжением и вовлечением в конфликт широких слоев общественности. Законодательство демократических государств, особенно в тех что являются светскими, наилучшим способом определяет (разводит) сферы деятельности государства и церкви. В демократических государствах, как правило, признаются равноправие религий и церквей, свобода совести и вероисповедания, церковь отделена от государства, любые привилегии и любая дискриминация по религиозным мотивам запрещены. Как правило, политическое и социальное благополучие в государствах сохраняется в ситуации невмешательства политических кругов в дела церкви и церкви – в дела политики.

Республика Молдова, взяв курс на демократию, позиционирует себя и как государство светское. Светское государство предполагает отделение церкви от государства, разграничение сфер их деятельности. Церковь не выполняет поли-

тических функций и, следовательно, в этом случае не является элементом политической системы общества. Светское государство не вмешивается во внутри-церковную деятельность, не оказывает церкви материальной поддержки, однако охраняет законную деятельность религиозных организаций и регулирует наиболее важные с точки зрения общего интереса аспекты этой деятельности. В Конституции Республики Молдова в статье 31 зафиксированы права на свободу совести, как в любом светском государстве: «Свобода совести гарантируется. Она должна проявляться в духе терпимости и взаимного уважения. Религиозные культы свободны и организуются сообразно собственным уставам и в соответствии с законом. В отношениях между религиозными культурами запрещаются любые проявления вражды. Религиозные культы самостоятельны, отделены от государства и пользуются его поддержкой» [3, с.39]. В «Законе о свободе совести, мысли и вероисповедания» Республики Молдова в дальнейшем положения Конституции трактуются вполне демократически, закрепляя основы секулярности и светскости государства.

Следует, однако, отметить, что при общих возможностях в демократических государствах реальное состояние государственно-церковных взаимоотношений имеет свои особенности. Влияние религиозных общин и церквей на политическую жизнь зависит, прежде всего, от уровня развития демократии в стране, от характера политического режима. В демократических государствах, как правило, признаются равноправие религий и церквей, свобода совести и вероисповедания, церковь отделена от государства, любые привилегии и любая дискриминация по религиозным мотивам запрещены. Как правило, политическое и социальное благополучие в светских государствах сохраняется в ситуации

невмешательства политических кругов в дела церкви и церкви – в дела политики [4, с.40]. Имеются такие особенности во взаимоотношениях церкви и государства и в нашей стране. Следует признать, что в Республике Молдова периодически создаются ситуации, в которых государственные и церковные структуры вступают в противоречия, а то и вовлекаются в массовые противостояния. Причина здесь, частично, кроется в том, что в странах нашего региона «политический переход к демократии продолжается и, вероятно, закончится... с переходом от поверхностной и хрупкой демократии к демократии подлинной» [5, с.75]. Демократия в наших странах развивается, сохраняя черты того, что она вышла из недр государства атеистического, с тоталитарным типом правления. В тоталитарно-распределительных политических же системах формальные покровы невмешательства скрывали фактическое вмешательство государства в дела церкви, контролирование священнослужителей и прихожан. Частично ситуации нарушения статусных ролей государственными структурами и церковью в Молдове объясняются самим склонным к доминированию характером вероисповедания – Православия. Известно, что Православие в отличие от Католицизма не подвергалось реформации, а потому ощутимо носит признаки тяготения к автократии. Особую роль здесь играет Русское Православие, на протяжении веков являвшееся частью официальной власти по формуле «самодержавие и православие». В государствах преобладания православного вероисповедания церковь обычно претендует на особый статус. Такое положение сложилось в православных государствах исторически, отражая глубокое убеждение в благотворном воздействии религии на политику и общественную мораль. Положение Православной Церкви как суще-

ственной «составной части духовной жизни» [6,с.113] характерно для Молдовы, России, Украины и Беларуси. К тому же, похоже, что в названных государствах развитие демократии позитивно связывают с повышением роли религии и церкви в обществе. Молдавские исследователи, к примеру, приветствуют, что «сфера деятельности и влияния церкви в условиях широкой демократии увеличилась, влияние религии усилилось». Правительства государств ареала влияния Русской Православной Церкви, похоже, во многом перенимает именно греческий опыт в плане «сотрудничества правительства и церкви» [6,с.113]. Ведь Православная церковь в Греции является господствующей религией, что официально закреплено в Конституции страны. Православное вероисповедание воспринимается как значительная идеологическая подпорка в государстве, как «духовные скрепы» общества. Следует отметить, что склонности к доминированию среди религиозных организаций и к тесной связи с государственной властью, в той или иной мере, сохраняет Православие и в других поместных церквях. Следовательно, деятельность и Молдавской Митрополии Московского Патриархата, и Бессарабской Митрополии, принадлежащей Румынской Православной Церкви, в Молдове содержат те же имманентные признаки Православия. Известно, что Православная Церковь в Румынии имеет де-факто государственный статус, и жалование духовенству выплачивается из государственной казны [7]. Подобное положение провоцирует смещение статусов и функций государства и церкви, вызывая к жизни вмешательство церкви в дела государства, а государства – в дела церкви, что недопустимо в государствах развитой демократии.

Известный польский социолог Ян Щепаньский, указывая на основные условия эффективного функционирования

социальных институтов – четкое определение этих функций, - утверждает: «Если функции института определены нечётко, он не может без конфликтов включиться в глобальную систему институтов данного общества и наталкивается на различные противодействия» [8,с.189]. В Молдове же, как мы помним из 90-х, демократические перемены происходили половинчатыми мерами. Эта половинчатость, «неопределенность» внутренней политики, в том числе и сфера деятельности социальных институтов в стране, декларирующей прогрессивное развитие и в то же время сохраняющей патриархальный атавизм в стратегии, во многом является причиной для переживаемого непростого процесса трансформации, «центральной проблемой процессов трансформации выступает категория «неопределенности» как структурная характеристика трансформации»[9,48]. Похоже, такое положение складывалось и в Республике Молдова относительно четкого определения функций государственной власти и церкви. Выдающийся русский философ И.А. Ильин так определил соотношение функций государства и церкви: «Церковь и государство взаимно инородны - по установлению, по духу, по достоинству, по цели и по способу действия. Государство, пытающееся присвоить себе силу и достоинство церкви, творит кощунство, грех и пошлость. Церковь, пытающаяся присвоить себе власть и меч государства, утрачивает свое достоинство и изменяет своему предназначению. Церковь не должна брать меча - ни для насаждения веры, ни для казни еретика или злодея, ни для войны, в этом смысле церковь «аполитична», задача политики не есть ее задача; средства политики не суть ее средства; ранг политики не есть ее ранг» [10,с.174].

Попытки смещения статусов и функций во взаимоотношениях государства и церкви случаются в Молдове. Вспом-

ним, как восторженно было принято в Республике Молдова новое законодательство о культурах с одной стороны, и с другой – придание Православной Церкви Молдовы статуса Митрополии, самоуправляемой клерикальной единицы, с предстоятелем Митрополитом Владимиром (Кантаряном). В связи с образованием независимой Республики Молдовы решением Священного Синода Русской Православной Церкви Молдавская Митрополия с этого времени осуществляет свою деятельность на основе Томоса Патриарха Алексия II от 2 декабря 1994 года. Тогда же на заре демократических преобразований в Республике Молдова ярко проявился антиконституционный альянс церкви и органов государственной власти. Расширение полномочий церкви проявилось в предоставлении радио и телевидения для религиозной пропаганды, телевизионных трансляций богослужений, финансировании строительства церквей, иной финансовой и материальной помощи религиозным организациям, в участии религиозных деятелей в мероприятиях, проводимых государством, участии священнослужителей в парламентских и местных выборах. Церковь предпринимала активные действия по введению в образовательных учреждениях специальных дисциплин религиозного просвещения и по созданию религиозных организаций в воинских частях и исправительных подразделениях[11]. Анамнез этой «болезни левизны» в Республике Молдова, пожалуй, заключается в изначальной неопределенности векторов движения молодого демократического государства. Неопределенность была оформлена уже в лозунгах демократического движения 90-х годов, провозглашающих «приобщение к общечеловеческим ценностям», в том числе и к передовому либеральному законодательству, мировоззрению, моральным установкам. И, в то же время,

«общечеловеческий» (либеральный) выбор лидеров революционного движения в Молдове сосуществовал, (но слабо сочетался-авт.) с призывом «возврата к собственным корням» (родному языку, традициям предков, традиционному вероисповеданию), ибо невозможно одновременно двигаться вперед и назад [12, с.1]. О подобные противоречия в стратегии политических элит невозможно было не споткнуться. Неопределенность векторов развития государства порождало неопределенность и в статусах институтов общества.

К чести церкви и государственных структур Республики Молдова, очень скоро, обоюдным осознанием ошибок, без социального напряжения и без моральных потерь, политика была откорректирована и со стороны государственных структур, и со стороны культовых учреждений. В разделении полномочий церкви и государства в Республике Молдова определенную роль сыграло преобразование в 1994 году Министерства Культуры и Культов, существовавшее с 1990 года, в светское Министерство Культуры. Духовенство Православной Церкви и государственные служащие занялись деятельностью, соответствующей законодательству и их статусу. Преподаванию религии (Православия) в государственных школах было придано статус факультатива, а священникам, желающим преподавать основы вероисповедания, вменено было овладеть основами педагогики. Делами религии и культов со стороны государства, как и прописано в законодательстве, занялась Государственная Служба по делам религии и культов, деятельность которой, как и следовало из статей Конституции, заключалась в «охране законной деятельности религиозных организаций», в регистрации новых приходов и прочее.

Новый опыт во взаимоотношениях был приобретен и государственными структурами, и Православной церковью

с возникновением в Молдове тенденций движения за отделение части церкви от Молдавской Митрополии и присоединения к Румынской Православной церкви посредством создания Бессарабской Митрополии [4, с. 50]. В данной ситуации Государственные структуры пошли на поводу у Московского Патриархата и отреагировали далеко не демократично. 17 сентября 1993 года Государственная Служба по религиозным культурам при Правительстве Молдовы признала единственным носителем православного культа на территории страны Молдавскую Православную Церковь, находящуюся в юрисдикции Московского Патриархата. Соответственно проявили себя и религиозные организации. Напряжение в самой Молдавской Митрополии, подогреваемое прессой, росло месяц от месяца. 8 сентября 1992 года на съезде духовенства в Кишиневе было выражено почти единодушное желание остаться в юрисдикции Московской Патриархии. Однако уже через неделю, 14 сентября, группа недовольных иереев провела отдельную епархиальную ассамблею и заявила о создании отдельной Бессарабской Митрополии и о переходе в Румынскую Церковь. Во главе Бессарабской Митрополии стал епископ Бельцкий, викарий Кишиневской Епархии Петру (Пэдулару). Далее в разных местах Молдовы начались столкновения за приходы: в городах Фалешты и Калараш, в селах Гырбова (Окницкий район), Канья (Кантемирский район), Хулубоая (Кагульский район), в Сурученском монастыре (Страшенский район). Параллельно представители Бессарабской Митрополии Румынского Патриархата и депутаты из Молдовы и Румынии принялись атаковать с помощью исков и жалоб различные европейские и американские структуры с просьбой о регистрации культа. Руководство государства не спешило с узакониванием Митрополии. Более того,

в сентябре 2001 года (не без влияния церковных структур) правительство Республики Молдова утвердило новый статус Молдавской Митрополии Русской Православной Церкви. Согласно этому документу, единственным правопреемником исторической Бессарабской Митрополии на территории Молдавии признавалась каноническая структура Московского Патриархата.

Высшая Судебная Палата Молдовы неоднократно отказывала в регистрации устава Бессарабской Митрополии. Митрополит Владимир не раз заявлял, что конфликт является “компетенцией церковных инстанций и должен быть решен на высшем уровне между Русской и Румынской Православными Церквями с участием Молдавской Митрополии” [13]. Призыв к соблюдению церковных канонов - это, своего рода, требование невмешательства светских властей в церковные дела. Однако на протяжении всего времени эта просьба игнорировалась как Правительством Румынии, так и бывшим руководством Молдовы. В конфликт церковей была вовлечена Парламентская Ассамблея Совета Европы. Совет Европы полностью встал на сторону Бессарабской Митрополии и потребовал у руководства Молдовы ее регистрации. 30 июля 2002 Министерство Юстиции Республики Молдова зарегистрировало Бессарабскую Митрополию [14]. Таким образом, акт регистрации новой религиозной организации явился торжеством права и закона в демократическом государстве. Ведь «в демократическом обществе любая группа верующих, считающая себя отличной от других, должна иметь право создать новую церковь, и что государство не вправе решать, существует ли в действительности различие между разными группами и какие верования должны считаться отличными от других. Также государство не должно

оказывать предпочтения какой-либо церкви перед другими посредством признания, или подвергать цензуре наименование церкви по той простой причине, что оно относится к какому-либо историческому периоду в прошлом», - упоминалось в переписке заявителей о регистрации Бессарабской Митрополии с судебными инстанциями Республики Молдова[15].

На годы сохранилось организационное, каноническое и имущественное противостояние Православных церквей в Молдове. И это напряжение между митрополиями во многом усугублялось вмешательством политических сил, которые перманентно становились на сторону то одной, то другой Митрополии в зависимости от политической ситуации [4, с. 49-50].

По мере того, что вмешательство политических кругов в жизнь Митрополий ослабевало, ослабевало и внутрицерковное напряжение. К нашему времени (2019-2020гг.) канонические и организационные противоречия между Митрополиями в Молдове были исчерпаны и взаимоотношения приобрели характер перемирия. По словам клирика Молдавской Митрополии Московского Патриархата протоиерея Виталия (Шинкаря), эти взаимоотношения можно назвать состоянием «священного статус-кво – вы нас не тронете, и мы вас не тронем» [16].

Безусловно, во всех разногласиях Православных Митрополий в Молдове в определенной мере, присутствует политическая подоплека. Самый острый характер приобретают именно политические конфликты, в которых происходит провоцирование Православной Церкви со стороны политической власти, когда нарушаются рамки законодательства светского государства, провозглашающего отделение церкви от государства, когда происходит использование властью

церкви в своих целях или задевание канонических основ Православия. Именно так случилось, когда Парламент Республики Молдова, в качестве теста на лояльность и условия для предоставления безвизового режима со странами Евросоюза в мае 2012 года принял так называемый «Закон об обеспечении равенства», что вызвало многочисленные протесты со стороны Митрополита Владимира, духовенства и прихожан Молдавской Митрополии. Продвигающий в республику так называемые «европейские ценности», в том числе толерантное отношение к сексуальным меньшинствам Альянс «За европейскую интеграцию», принял ряд либеральных законов, в том числе «Закон № 121 от 25.05.2012 об обеспечении равенства». Политические оппоненты моментально использовали традиционность Православной Церкви Московского Патриархата. Молдавская Митрополия срочно собрала Заседание Синода, на котором действия Парламента Молдовы получили резкое осуждение. Как сообщали средства массовой информации, на заседании Синода было принято решение о так называемом «малом отлучении» тогдашнего руководства Молдовы. «Малое отлучение» заключается в запрете на участие в церковных церемониях, в частности, на причастие. Поводом для введения данных церковных санкций послужило именно принятие в стране закона о борьбе с дискриминацией, который содержит помимо прочего запрет на притеснение людей нетрадиционной сексуальной ориентации. Иереи Молдавской Митрополии и верующие, которых они возглавили, выступили против данного запрета, заявив, что он «легализует содомию» и готовит почву для легализации в стране однополых браков. Под их влиянием власти Молдовы согласились внести в текст Закона определенные поправки (уточнив, что он не оспаривает традиционное понятие семьи

как союза женщины и мужчины), но пассаж о запрете дискриминации людей нетрадиционной сексуальной ориентации остался в законе. За нарушение данного запрета были установлены штрафы[17]. Согласно этому Закону, приверженцев нетрадиционной сексуальной ориентации нельзя дискриминировать при приёме на работу. Этот пункт прямо противоречит Основам Социальной Концепции Русской Православной Церкви (Московского Патриархата), в пункте XII. в которой говорится: «Лица, пропагандирующие гомосексуальный образ жизни, не должны допускаться к преподавательской, воспитательной и иной работе среди детей и молодежи, а также занимать начальственное положение в армии и исправительных учреждениях»[18]. Представители Альянса «За европейскую интеграцию», стоявшие в тот момент у власти в Молдове, в ответ на «малое отлучение» пригрозили обложить Церковь налогами. Таким образом, власти в то время ответили на решение Синода Православной Церкви Молдавской Митрополии о так называемом «малом отлучении». «Не будем забывать, что много стран ставили вопросы о доходах Церкви, о том, что они не декларируются, — отметил, в частности, экс-спикер Адриан Канду. - Вероятно, мы должны будем обговорить налогообложение Церкви, если они (представители Православной Церкви Молдовы (МП) - авт.) полагают, что у них главенствующая роль в развитии молдавского общества, то они должны сделать и свой вклад» [18]. Этот пример - подтверждение посыла о том, что политические противостояния и борьба Церквей в Молдове являются отражением политического выбора действующей власти.

Это не единственный случай провоцирования политиками конфликта с Православной Церковью. В марте 2016 года в Республике Молдова проходили президентские выборы, в

которых были активно ангажированы деятели Православной Церкви. Выступления священства в поддержку того или иного кандидата вызвало напряжение как в межцерковных отношениях, так и церковно-государственных. Победа представителя Партии Социалистов Игоря Додона породила отчаянные споры, и главные обвинения оппозиции были направлены в сторону Православной Церкви Московского Патриархата, как активного сторонника избранного Президента. Дело дошло до заявлений в Конституционный Суд, которые судебная власть приняла к сведению и отреагировала в известном Постановлении №34 от 13.12.2016. Хотя в ходе выборов проигравшая сторона нашла немало недостатков и нарушений, совершенных участниками выборов, средствами массовой информации, органами государственной власти и прочее. Но Конституционный Суд решил прибегнуть к самым радикальным оценкам и мерам только в отношении Православной Церкви. Только представителей Церкви обвинили в «агрессивном вмешательстве» в процесс выборов и использовании «экстремистского, ксенофобского, гомофобного и сексистского» языка. Только в отношении Православной Церкви заявители в Конституционный Суд предлагали приостановление ее деятельности в течение года – и даже больше – полное прекращение деятельности. Далее инстанции предлагалось обратиться в Парламент с предложением ввести уголовную ответственность за вмешательство религиозных культов в избирательные кампании[20].

На Постановление Конституционного Суда Молдавская Митрополия ответила, пространно и аргументировано, обратившись к прихожанам, средствам массовой информации и международной общественности. В контробвинении Православной Церкви Конституционный Суд обличался в пре-

вышении полномочий, присвоении права, принадлежащего исключительно судебным инстанциям, относительно лишения Православной Церкви права на защиту, права на справедливое судебное разбирательство и т.д., что отмечалось серьезным и грубым нарушением Конституции Республики Молдова. Справедливым в документе было обвинение в том, что Конституционный Суд обратил санкции исключительно в адрес Православной Церкви, не инкриминируя нарушения в выборной кампании другим институтам власти, СМИ, неправительственным организациям[21].

К чести Конституционного Суда Республики Молдова высшая судебная инстанция своим Постановлением №34 только критически высказалась об участии Православной Церкви в выборной кампании, но не дала хода своим выводам, сославшись на присущие ей полномочия. «Конституционный Суд подтверждает или не подтверждает законность выборов», - подчеркивалось и говорилось в Заявлении Конституционного Суда. А «с учетом доводов, изложенных в Постановлении № 34 от 13 декабря 2016 года, Конституционный Суд подчеркивает необходимость прямого регламентирования Парламентом незамедлительных и четких механизмов применения санкций, в том числе в уголовном праве, за любую попытку вмешательства религиозных культов в избирательные кампании» [20]. Иными словами, высокая инстанция обратила внимание на необходимость четко определить социальную роль и статус института Церкви.

Данный пример продемонстрировал как поспешность в решениях любой ветви государственной власти дает основание для политической и социальной нестабильности, о которой предупреждают иерархи Православной Церкви: «В Молдове сохраняется высокая степень религиозной од-

народности населения. Поэтому любой закон или правило, противоречащее общественным устоям православного генезиса, тем более в такой чувствительной сфере, как вера, коллективное и индивидуальное самосознание, навязанное извне, пусть даже из Европы, будет провоцировать конфликты, протесты и массовые нарушения его предписаний со стороны народа»[22]. Однако, время от времени политики умышленно окрашивают Православную Церковь политическими красками, экстраполируя свои действия на Церковь и вовлекая Церковь в политические противостояния. Иллюстрацией является факт, когда представители про-европейских и про-унионистских политических партий из Молдовы и Румынии в 2018 году праздновали 100-летие объединения Молдовы и Румынии, и о своём участии в мероприятии заявили жители населенных пунктов, подписавших символические декларации по объединению с Румынией. Политик Виктор Степанюк усмотрел в явлении роль Православной Церкви Бессарабской Митрополии, считая действия Бессарабской Митрополии «синхронизированными с декларациями 10 сел Молдовы о присоединении их к Румынии». «Эта Церковь (Бессарабская Митрополия. – авт), безусловно, идеологизирована и политизирована. Она придерживается канонов Румынской Православной Церкви, и поэтому в числе ее прихожан немало сторонников унионизма». Вовлеченность храмов Бессарабской Митрополии в популяризацию «унирий», по мнению В. Степанюка, в свою очередь вызвало протест у последователей Молдавской Митрополии. «Но на скандал, который уже две недели как разгорелся между Митрополиями Бессарабии и Молдовы, не реагирует молдавская власть. И это говорит о том, что власти это выгодно с электоральной точки зрения» [23]. Скорее всего, приписываемая, в данном

случае, политиками роль Бессарабской Митрополии в популяризации идеи объединения Молдовы с Румынией явно завышена. Возможно, что определенная часть прихожан храмов Бессарабской Митрополии и являются сторонниками этой идеи, но активная проповедь этой идеи с амвонов Митрополии маловероятна. Столь же эвентуально и усиление реакции Православной Церкви Молдавской Митрополии на празднование 100-летия объединения Молдовы и Румынии и сопутствующих этому событию мероприятий, в том числе идеологических.

С трудом, но все же политические власти Молдовы набираются опыта во взаимоотношениях с институтами Православной церкви. Показательным является случай межцерковного конфликта, в который политические силы, к счастью, не были вовлечены, а, следовательно, политики не воспользовались соблазном использовать его в своих интересах. Исчерпанным представляется конфликт Митрополий по поводу церковной символики: утверждения герба и знамени Православной Церкви Молдавской Митрополии. Копья ломались на ниве заимствования интеллектуальной собственности. Речь шла о том, что представленные Молдавской Митрополией на утверждение в Национальную Комиссию по геральдике варианты символов герба, флага и знамени оспаривались представителями Бессарабской Митрополии. Молдавскую Митрополию обвиняли в плагиате геральдических символов. По мнению представителей Бессарабской Митрополии, некоторые элементы герба взяты с их варианта символики. Однако и этот конфликт успешно улажен. Митрополия Молдовы добилась утверждения герба, флага и знамени в Национальной комиссии по геральдике. Специалисты признали доводы представителей Бессарабской Митрополии, обви-

нявших Молдавскую Митрополию в плагиате геральдических символов, безосновательными. Герб, флаг и знамя Молдавской Митрополии на законных основаниях отныне будут использоваться во время протокольных мероприятий и визитов на официальном уровне. Осуществленный в социальных сетях опрос по существу проблемы «похожи ли гербы Молдавской и Бессарабской Митрополий» и превалирование ответов «нет» у 82,35% респондентов (против 17,65 – «да»), думается, положил конец препирательствам Митрополий [24]. Приведенный случай ярко демонстрирует, как успешно решаются внутрицерковные конфликты без вовлечения третьей стороны.

Осуществляемый нами экскурс в ретроспективу взаимоотношений Государства и Церкви очерчивает опыт, накопленный Государством и Церковью в развитии обоюдного сотрудничества. Из изложенного следуют чаянья на то, что рассматриваемые социальные институты сделают надлежащие выводы, а приобретенный опыт наметит тенденции поступательного совершенствования их взаимодействия.

События последнего времени, а именно пандемия COVID-19, охватившая мир и, в том числе, православные государства и Молдову, отчетливо показали, как важно для успешного преодоления последствий общественного катаклизма конструктивное и слаженное сотрудничество всех институтов общества, включая Государство и канонические церковные структуры. Введение в государствах, охваченных пандемией, Чрезвычайного положения, принятия мер, направленных на сдерживание распространения вируса: введение карантина, ограничение или полное прекращение деятельности предприятий, экономических агентов, культурно-просветительских, научных и образовательных учреждений запрет на посещение массовых мероприятий, регла-

ментирование транспортных передвижений, настоятельное санитарное просвещение граждан по соблюдению санитарных норм в условиях пандемии. Принятое решение предусматривало и ограничения на проведение богослужений в церквях в присутствии прихожан. Предлагалось совершать богослужения с трансляцией по телевидению и в интернете, но без присутствия верующих. В целом религиозные структуры Молдовы осознали необходимость карантинных мер и проявили достаточную дисциплину, позитивно откликнулись на принятые светскими властями меры, правда, не без оглядки на канонические предписания вероисповеданий. Католическая церковь объявила, что приостанавливает все службы и религиозную деятельность за исключением похорон. О переходе на онлайн-службы объявили протестанты и другие религиозные культы Молдовы. И только Православная Церковь отказалась закрыть церкви. Молдавская Митрополия призвала всех священников и верующих молиться, соблюдать постановления центральных и местных органов власти, а также Министерства Здравоохранения, касающиеся гигиены и общественного здоровья, но «продолжить совершать литургии» Ведь карантин охватывал период важнейших событий Православной Церкви, двенадцатые праздники Вербного Воскресенья, Пасхи, Вознесения Господня и Святой Троицы. Если касаться канонов, то усмотрение в храмах Господних возможности заразиться вирусом протаскивает в «веру живую» моменты скептицизма и подрывает основы Православия. «Если родной отец не положит камня в руку сына своего, просящего хлеба, Отец ли Небесный не подаст Своей милости в руку того, кто простигает ее к Нему с верою, что любовь Небесного Отца не-

исчерпаема?»- проповедует “Журнал Московской Патриархии”[25]. Но очевиднее всего, руководство доминирующей в стране Молдавской Митрополии возмутилось принятием карантинных мер, касающихся православных приходов, без привлечения к обсуждению проблем пандемии иерархов, «без должного уважения к Церкви». Потому реакция Молдавской Митрополии была соответствующая. В Обращении руководства Митрополии было указано на то, что, согласно Конституции, «церковь отделена от государства». «Митрополия Кишинева и всей Молдовы с сожалением и обеспокоенностью оценивает критическую ситуацию, сложившуюся в Молдове и во всем мире, призывая служителей и верующих сохранять внутреннее спокойствие и проводить время в посте и молитве. В то же время, духовенство мира и монашества призваны продолжать совершать священную литургию - нашу тайную связь с Богом», - говорилось в заявлении Митрополии от 14 марта [26].

В свою очередь, Митрополия Бессарабии, которая входит в состав Румынской Патриархии, указала на то, что на протяжении тысячелетий службы в церквях не прекращались – и во время войн, распространения холеры, чумы или голода. В обращении Митрополии Бессарабии указывалось, что «принятые меры не должны наносить ущерб отношениям между человеком и Богом, а верующие не должны быть лишены возможности молиться в церквях». Митрополия Бессарабии предложила проведение новой встречи представителей культов с членами Национальной Чрезвычайной Комиссии общественного здоровья. Такая встреча состоялась. По ее итогам Православная Церковь (обеих Митрополий) приняла решение, что на определенный срок карантина богослужения будут проводиться во дворах церквей.

В дальнейшем же в Молдове, где большинство православных храмов относятся к Московской Патриархии, духовенство, было ориентировано на инструкции Русской Православной Церкви. Русская Православная Церковь своевременно выпустила инструкции для совершения таинств во время распространения коронавируса нового типа. Правила были разработаны с учетом исторической практики Православной Церкви, но и с учетом современных правил санитарии в условиях эпидемий. В результате состоявшейся консультативной встречи между архиереями Православной Церкви Молдовы и членами Национальной Чрезвычайной Комиссии общественного здоровья, принимая во внимание критическую ситуацию из-за распространения нового коронавируса COVID-19, следуя инструкциям Русской Православной Церкви, а также указаниям Синодального обращения к духовенству и пастве Православной Церкви Молдовы от 17 марта 2020 года священнослужители призвали своих прихожан придерживаться карантинных мер[28].

В условиях карантина и вмененных государственными структурами мер профилактики прошел главный для православных граждан Молдовы праздник Пасха. Это было непривычно и непросто и для священнослужителей, и для прихожан, поскольку нарушало вековую традицию. Богослужения проводились в отсутствие прихожан, руководство Православных Митрополий и священнослужители, проявляя и законопослушность, и сознательность активно включились в пропаганду самоизоляции и личной молитвы. Сегодня «Православная Церковь Молдовы призывает верующих оставаться дома, разделяя в условиях самоизоляции светлый праздник Христова Воскресения и помяная усопших», заявлял журналистам настоятель Покровской церкви села Гидигич

Максим Мелинти, «в этот период надо быть более стойкими, трезво оценивать, что все происходящее - испытание, через которое надо пройти с достоинством». В эти дни страх не должен преобладать над сознанием человека, необходимо жить с верой в Бога, в профессионализм медиков и самопожертвование, которое они проявляют в эти дни испытаний для нашей республики и для всего мира, охваченного пандемией, - заявил священнослужитель [29]. «В условиях кризиса проявляются истинные человеческие черты, настоящее лицо человека, его способность преодолевать испытание». Такое мнение в интервью радиостудии «Спутник» - Молдова высказал протоиерей Свято-Георгиевской Церкви Кишинева Виталий Шинкарь. «В этот период вся борьба с ситуацией должна происходить на уровне души и сердца человека. Добро должно побеждать в сознании человека страх перед ситуацией, в этом - смысл», сказал клирик [29]. В подтверждение слов о победе добра над злом Кишиневско-Молдавская Митрополия обратилась к гражданам с просьбой расширить благотворительную деятельность, соблюдая строгие правила и рекомендации, установленные властями. «На уровне епископии, монастырей, молодежных организаций и других представителей гражданского общества мы будем отслеживать, в какой ситуации сейчас пенсионеры, люди из социально-уязвимых слоев населения и будем продумывать, как можно им всем помочь», - заявлено в письме Митрополии, подписанном Митрополитом Кишиневским и всея Молдовы Владимиром. В условиях чрезвычайного положения, объявленного в Молдове из-за эпидемии COVID-19, Православная Церковь Молдовы собирала волонтеров, которые помогали пожилым и нуждающимся людям, попавшим в трудную ситуацию [30], доставляя нуждающимся продукты и медикаменты.

Как мы могли наблюдать, в кризисных условиях пандемии Православная Церковь подчинилась волевым решениям властных структур в Пасхальные дни, но когда, на фоне послабления карантина торговым и транспортным предприятиям, оставались закрытыми храмы и кладбища, а праздник Радоница, являющийся неотъемлемой частью патриархальных верований населения Молдовы, традицией поминовения предков, перенесен, руководство Митрополий стало выражать недовольство чрезвычайными мерами властей. Вызвано это было и каноническими, и организационными причинами. Что касается организационных вопросов, руководство Молдавской Митрополии выразило озабоченность положением сельских приходов, которые, будучи самоокупаемыми, и без того находятся в бедственном положении, но еще и за нарушение карантина были оштрафованы.

Но главными являются вероисповедные канонические притязания Молдавской Митрополии. Митрополит Владимир изложил тревоги Церкви в Обращении к Премьер-Министру Иону Кику. «Мы с большой тревогой отмечаем, что в пасхальный период мы подверглись радикальным мерам: Святые мессы и Страстная неделя без участия верующих и Пасха Блаженных без доступа к кладбищам. говорилось в Обращении.-“Наше духовенство справедливо спрашивает нас, как руководство Церкви Христа в Молдове, почему мы так легко уступили, почему мы приняли эти решительные меры, учитывая, что другие страны мира не прибегали к таким ограничениям”... “Еще печальнее было то, что государственная власть с легкостью действовала, отдавая приоритет рынкам и магазинам, а Церковь была объединена со строительными супермаркетами, магазинами и предприятиями, предоставляющими услуги и досуг. Для нас позиция правительства

тревожная и совершенно недопустимая. Молдавская Православная Церковь - это не тема сфера услуг гостеприимства и общественного питания (HoReCa) или бизнеса, который можно остановить во время эпидемии. Православная Церковь - это божественно-человеческое учреждение, которое на протяжении двух тысячелетий действует на благо людей, даже во времена эпидемий, что проявлялось веками. Православная Церковь Молдовы существовала до образования государства Республика Молдова и была и остается основной опорой нравственности и благополучия граждан этого государства, полностью обеспечивая духовную пищу, столь необходимую каждому. Церковь по закону отделена от государства и в то же время вне светских и политических интриг. Ввиду вышеизложенного, мы с уважением требуем умерить враждебное и презрительное отношение к Церкви, униженной и преклонившей колени в последнее время. Церковь по праву является колыбелью нашего выживания как нации и, по преимуществу, основной ячейкой общества” [31].

Молдавскую Митрополию поддержали и руководители Бессарабской Митрополии, обоюдно возражая против инструкций практиковать одноразовую посуду во время богослужений. Бессарабская Митрополия вслед за Румынской Патриархией подчеркивала, что «для Православной Церкви не существует священных предметов для одноразового использования, так как все они – для вечного пользования (такие как, чаша, диск, звезда и ложка)». «Поэтому Румынская Православная Церковь, согласно своей многовековой литургической традиции, не может принять, даже во время пандемии, использование одноразовой чаши и ложки для причастия верующих во время Божественной Литургии». В практике Православной Церкви «использование общей ложки

в Евхаристии не было источником заражения для любого православного верующего ни в прошлом, ни в последние два месяца пандемии», отмечают в Румынской Церкви[32]. При этом Румынская Православная Церковь, а, следовательно, и Бессарабская Митрополия в Молдове все же рекомендовали верующим соблюдать дистанцию в 2 метра, а пожилым людям и людям, которые имеют проблемы со здоровьем, советовали оставаться дома. Святое Причастие, указано в инструкциях Бессарабской Митрополии, можно принять по предварительной договоренности со священником.

Конфликт между властями Молдовы и Православной Церковью уже нельзя было скрыть. Православная Церковь из-за тотального карантина считала себя «униженной». Но власти, в сложившейся ситуации, объясняются с Церковью, между прочим, через социальные сети. Так ответил Премьер-Министр на Обращение Митрополита, «найдя время в напряженном графике работы», заверяя, что ослаблять санитарно-эпидемиологический режим еще рано: «Я хочу от всего сердца поблагодарить всех служителей религиозных конфессий, включая православных христиан, за понимание и поддержку усилий правительства по защите здоровья людей во время этого беспрецедентного кризиса. Я кланяюсь всем за эту поддержку, и на этапе, когда мы сможем ходить в церкви, я приду помолиться Богу о прощении грехов»[33].

В принципе это понятно, ведь в условиях кризиса, вызванного мировой пандемией, на государственные институты обрушилось бремя многочисленных проблем: экономических, социальных, медицинских, культурных, образовательных и т.д. При столь огромном бремени задач в условиях кризиса руководство страны, на фоне устрашающей статистики заболевших в стране и общей ситуации с пандемией в мире, на

первый план выдвинуло задачу сохранения здоровья граждан. Отсюда - принятие принудительно-запретительных карантинных мер, на которые как раз болезненно отреагировали церковные лидеры Православной Церкви.

Известно, что общество в период кризисных условий, определяется исследователями как нестабильное и характеризуется «неожиданными, резкими, быстрыми и непредсказуемыми изменениями социальной среды». «Люди вынуждены готовить себя к непредвиденному» ... «тут не действует и не может действовать логика рациональной выработки решений» [34]. В политике и общественной жизни возможны волевые, субъективистские произвольные решения, игнорирующие «объективно существующие условия и закономерности». Условия «кризиса» рассматриваются как состояние, когда существующие средства (механизмы) достижения целей становятся неадекватными, в результате чего возникают непредсказуемые ситуации и проблемы, для преодоления которых нужны новые модели мышления и действия [34]. В условиях кризиса, вызванного пандемией, немудрено было упустить аспект взаимопонимания и взаимодействия с институтами церкви. Тем более, что в Молдове еще не полностью выработана политика взаимопонимания и взаимодействия в государственно-церковных взаимоотношениях. В общественном же сознании, по опросам исследователей, наиболее распространенными элементами кризисного мироощущения оказываются «смирение, принятие вечных ценностей, стойкость, самоирония, объективность» [35], то есть категории, близкие Православному вероисповеданию. Как отмечалось в средствах массовой информации: в условиях «когда надо было бежать из храма, они (люди) устремились к храму». Поведение православной паствы в дни карантина

можно определить как проявление бескомпромиссного поведения то есть своего рода поведения, которое проявляется в открытом неповиновении и протесте, продиктованном в том числе и религиозной традицией, ритуализмом [36].

Следует отметить роль, которую в усложнении взаимоотношений Государства и Православной Церкви сыграли средства массовой информации, раздувая огонь с разных сторон: обвиняя государственные службы в невнимании к проблемам Церкви или Церковь в мракобесии. В печати, на телевидении, в электронных средствах информации появились определения, которые не назовешь политкорректными: «Церковь вмешивается в политику и распространяет фейковые новости», (Митрополит) «Владимир пригрозил Главе Правительства»[37], «иерархи молдавской церкви решили подыграть некоторым политикам, жаждущим возвращения во власть»[38]. Возвращены, казалось, давно забытые эпитеты типа «религиозная зараза», возникли вновь приобретенные «COVID-диссиденты» [39]. Не без подачи средств массовой информации, время от времени запускающих в мировое в том числе и молдавское сообщество новые и новые фобии типа: «глобальное внедрение микрочипов» (чипирование)», «опасность антенн 5 G», «мифы о COVID-19», - эти фобии удивительным образом слились воедино в Молдове, вызвав экстраординарную реакцию Православной Церкви[40]. Хотя власти и вменяемые СМИ рекомендовали членам общества получать информацию только из официальных и надежных источников, молдавское общество среди прочих проблем столкнулось с инфодемией - невиданным потоком дезинформации, слухов и фейков, спровоцированных пандемией COVID-19. В распространении информации из рода «теории заговора» приняли участие и представители Церкви.

В мае 2020 года Синод Молдавской Православной Церкви обратился ко всем ветвям светской власти с ультимативными обращениями. В первом документе Синод выражал недовольство решениями властей ограничить доступ прихожан в храмы. Синод упрекнул власти в том, что ограничения для церкви принимались без консультаций с ее представителями и потребовал возвращения к обычному режиму деятельности церкви. «Возвращение к традиционному богослужению также будет способствовать прекращению распространения эпидемии, а люди, духовно укрепленные, будут чувствовать себя в большей безопасности. Для искоренения эпидемий необходимо активизировать духовную жизнь людей через пост, молитву, исповедь, а не через их подавление. <...> Мы будем приветствовать инициативу пригласить представителей Молдавской Православной Церкви как можно скорее и пересмотреть решение в соответствии с нормами христианской морали, следуя примеру других европейских государств. В противном случае мы берем на себя каноническое и моральное право не поминать вас в молитвах наших», - подчеркнуто в синодальном обращении. «Решение изменять или вводить новые церковные правила должны принадлежать церкви и никому другому. Поэтому мы призываем всех к уважению нашей веры и нашему выбору жить и любить без страха и неуверенности», — заявляют священнослужители[41].

Следует согласиться, что данный инцидент, усложняющий отношения церкви и властей, подхваченный средствами массовой информации, произошел исключительно по той причине, что властные структуры в принятии столь важных в кризисных условиях решений, касаемо внутренней жизни Церкви, не посоветовались со служителями церкви.

Второе Обращение Синода как раз и стало нарративом инфодемии. Все началось с обращения епископа Бельцкого и Фалештского Маркела(Михэеску), (известного консервативными взглядами-авт.), выложенного в Интернете. Он сообщал мирянам, что осенью (2020) правительство якобы планирует развернуть массовую и бесплатную вакцинацию от коронавируса. Епископ Маркел предостерегал, что вакцина представляет угрозу жизни людей, ведь под видом препарата, по его убеждению, власть будет вживлять в тела граждан чипы, чтобы управлять человеческим поведением, контролировать их жизнь с помощью технологии 5G, разработанной на Западе и в скором времени внедряющейся в Молдове. «Та новая субстанция, которую навязывают нам сатанинские глобалисты, является ядовитой, как дьявольская змея ... Это ловушка, которая лишает нас свободы, святого дара», - убеждал епископ своих верных[42].

На следующий день Синод Молдавской Православной Церкви опубликовал Обращение к руководству страны - Президенту Игорю Додону, Премьеру Иону Кику и Спикеру Парламента Зинаиде Гречаной - с просьбой не привлекать верующих этой конфессии к принудительной вакцинации, которую, по его информации, правительство планирует развернуть в ноябре в ответ на новую волну пандемии. Церковь призвала руководство Молдовы «уважать права верующих и выбрать добровольную вакцинацию»[42]. Со своей стороны, глава Кабинета Министров Ион Кику, используя политкорректную (религиозную) риторику, выразил сожаление по поводу низкой образованности местных церковных деятелей и призвал граждан молиться за ясность ума «бюрократов от церкви». Да и к моменту Обращения Синода Православной Церкви упомянутые в документе «фобии» уже были разо-

блачены специалистами, учеными и политическими деятелями. Уже к началу 2020 года опровергнуто мнение о вредном влиянии на организм человека антенн 5G, предубеждением уже отстрадало население европейских государств[43]. Что же касается «насильственной» вакцинации, то по этому поводу не было никаких специальных распоряжений Правительства или Министерства здравоохранения Молдовы. Да и сама вакцина еще не была создана. По словам Президента США Дональда Трампа, американская вакцина от коронавируса может быть готова в октябре 2020 года. О создании эффективной российской вакцины Всемирная Организация Здравоохранения сообщила только в сентябре. Так что опасения лидеров Православной Церкви были частью запоздалые, частью опережающие события. Относительно «теории глобального чипирования», к которому ее распространители относят Билла Гейтса, то сам основатель Microsoft в июне сего года, прокомментировал слухи о том, что он устроил пандемию коронавируса, чтобы продавать вакцину под видом вживляемых в тело микрочипов. По словам Гейтса, он никогда не имел никакого отношения к микрочипам: «Это довольно трудно опровергать, потому что это так глупо и странно»[44].

Протестный демарш Молдавской Митрополии коснулся не только недовольства карантинными мерами государственных институтов Молдовы. Это акт неповиновения инструкциям вышестоящего руководства, а именно указаниям Патриарха Кирилла, который рекомендовал священнослужителям «до изменения эпидемиологической ситуации в лучшую сторону» применять правила дезинфекции при причастии, использовать одноразовую посуду и одноразовые перчатки, воздержаться от практики лобызания чаши, икон и рук свя-

щенства[45]. Наблюдательные СМИ сразу отреагировали на несоответствие инструкций Патриарха Кирилла и требований Митрополита Владимира вернуться к традиционной практике богослужений: «Почему Митрополит Владимир пошел против Патриарха Кирилла?»[46].

Не прошло ультимативное Обращение Митрополии к государственным структурам Молдовы мимо внимания Москвы. О принятых синодальных заявлениях, а также о современной ситуации в Православном мире с епископом Бельцким и Фэлештским Маркелом, широко известным своей последовательной консервативной позицией, побеседовал представитель православного телеканала «Царьград». И первым вопросом со стороны корреспондента было: «Что побудило вас, молдавских архипастырей, обратиться к Премьер-Министру Республики фактически с ультиматумом, со словами «Мы оставляем за собой каноническое и моральное право исключить вас из упоминаний во время храмовой молитвы»? Известно, что в условиях пандемии пострадали многие Поместные Церкви, но только Синод Молдавской Православной Церкви выступил со столь жестким требованием к Правительству»[47]. Православный телеканал отреагировал еще и потому, что молдавский инцидент вышел за рамки страны. Демарш Кишиневской Митрополии поддержали пастыри Украины. Наместник Почаевской лавры Митрополит Владимир, который также является викарием Киевской Митрополии Украинской Православной Церкви Московского Патриархата, присоединился к заявлению Синода Православной Церкви Молдовы Московского Патриархата считая, что Молдавская Православная Церковь **справедливо** объявила войну «сатанинской» вакцинации от коронавируса. «Поддерживаем Вашу проповедническую позицию. Желаем,

чтобы Вы и впредь твердо и решительно защищали христианские ценности и предупреждали православных христиан об опасностях нашего времени», – заявлял наместник Почаевской лавры.

Следовало бы обратить внимание на ответы епископа Маркела телеканалу: «Причина этого обращения – очевидно предвзятое отношение к Церкви со стороны Национальной Чрезвычайной Комиссии. Ее откровенно дискриминационные действия уже породили среди верующих слухи, что эта Комиссия выполняет некий внешний заказ по унижению Православной Церкви Молдовы как единственной канонической Церкви на территории нашей республики»[47]. В основе притязаний Молдавской Митрополии к государственным институтам, как видим, заведомо были слухи. Инфодемия становится опаснее пандемии. Последствия информационных заражений и вирусов значительно дольше действуют на людей и формируют долгосрочные модели их поведения. Только коллективный иммунитет может помочь полностью излечиться от инфодемии. Формирование такого иммунитета – сложная задача, зависящая в первую очередь от формирования способности людей критически воспринимать информацию, проверять источники, ориентироваться в современном коммуникационном изобилии.

Из всего изложенного видно, что столкновение интересов Государства и Церкви детерминировано не столько пандемией, сколько инфодемией. Триггером для недовольства Молдавской Православной Церкви Московского Патриархата, частично поддержанного Православной Церковью Бессарабской Митрополии, стал афорнт, усмотренный Церковью в поведении Правительства Молдовы, а именно Чрезвычайной Комиссии общественного здоровья, которая в период

действия карантина предписала Церкви неприемлемые для нее условия служения. Вливаниями инфодемии Чрезвычайную Комиссию наделили конспирологическими качествами. Нельзя не усмотреть в драматизированной коллизии Церкви и Государства роль средств массовой информации, придавших этому обстоятельству преувеличенное значение. Замечено: как только СМИ утратили интерес к теме, наступило негласное примирение сторон. В настоящий момент (осень 2020 года) со стороны Церкви мы наблюдаем, что православные храмы все же соблюдают основные санитарно-профилактические правила пандемии: проводят богослужения вне храмов, дозируют допуск прихожан в помещение храмов, придерживаются требований дезинфекции церковной утвари. Гипотетически, на мировоззрение священства повлияла статистика пандемии коронавируса.[49] Отметим, что показатель следования требованиям Национальной Чрезвычайной Комиссии общественного здоровья в каждом случае напрямую зависит от просвещенности священнослужителя и дисциплинированности прихожан. От этих же показателей зависит и призыв отказываться (в будущем-авт.) от коронавирусной вакцины[49,48]. По нашим данным, даже в ареале, окомляемом епископом Маркелом, сельские священники высказывают сомнения только в отношении вакцины против коронавируса. «Традиционная» вакцинация против кори, туберкулеза, оспы, дифтерита, полиомелита и прочих «известных» болезней не возбраняется священством. То есть, можно сказать, что задача соблюдения мер общественного здоровья и Инструкции о мерах по предупреждению и контролю инфекции COVID-19 переходит на личностный уровень, уровень личной ответственности и дисциплины. Относительно жестких заявлений, что пандемия «никак не должна повли-

ять на то, чтобы Церковь начала изменяться в угоду современному миру, отходить от своего Священного Предания, от духовного опыта, практикуемого Святыми Отцами во все времена» [42], то Церковь под влиянием кризисных условий пандемии все же подвинулась в сторону прогресса. По нашему наблюдению, в Православной Церкви Молдовы проявилось свободное творчество, и самые консервативные священники внедрили в богослужение звуковое усиление, стали проводить интернет-богослужения, импровизировать, читать вместе с мирянами молитвы, переводить богослужения в Zoom, в богослужении появились новые практики. Возможно, последствия пандемии для Православной Церкви будут длительными, и кризис для нее стал точкой запуска процессов поиска новых ответов на запросы времени. И деятельность Православной Церкви еще сыграет положительную роль в преодолении коронавирусной напасти, ведь пока что пандемия все еще с нами и угрожает здоровью граждан, в том числе и Молдовы.

Но исследователи проблемы отдают себе отчет в том, что фоном для «пандемического» прецедента между государственными и православными структурами стало отсутствие в стране взвешенной и устоявшейся политики государственно-церковных отношений, где существует господство законодательства демократического, светского государства и где определена роль церкви как значимого института гражданского общества, пользующегося признанием и уважением[2,с.240-252]. Опыт последнего времени вскрыл и ту проблему, что плодотворному сотрудничеству между Церковью и Государством в кризисный момент пандемии практически не уделили внимания. На эту проблему все же указали члены общества, которые не просто «грели уши» в нарративном

информационном потоке, а пытались найти пути к согласию светских властей и церкви. Редко, но раздаются в контексте пандемического конфликта голоса здравомыслящих экспертов, указывающих на то, чтобы уделять должное внимание институтам Церкви, более того – привлекать их к преодолению пандемии. Историк Иван Думиника еще в марте 2020 года при первом уязвленном Обращении Синода Православной Церкви Молдовы об «унизительном» и «враждебном» отношении Правительства к Церкви предложил: «Сложившаяся непростую ситуацию между светскими властями и духовенством можно преодолеть только посредством постоянного и более тесного сотрудничества. Для этого необходимо в Национальную Комиссию по чрезвычайным ситуациям в качестве постоянного члена включить и представителя духовенства» [50].

Опираясь на опыт прошлых лет, историк показывает, что в период эпидемий, светские власти всегда сотрудничали с Церковью. Именно эта институция была рупором, посредством которого прихожанам сообщалось о тех или иных предпринимаемых властями и медициной мерах. Так, например, на дверях вывешивались «Воззвания» гражданских властей к жителям с тем, чтобы те строго соблюдали карантинные правила. Предписывалось эти «Воззвания» публично зачитывать в храмах в праздничные дни. Сам Митрополит Гавриил Бэнулеску-Бодони (28 февраля 1814 г.) по просьбе Бессарабского Областного Правительства обращался к мирянам с пастырскими посланиями, в которых призывал всех православных христиан «со всею ревностью и усердием» соблюдать требования гражданских властей: не посещать места, затронутые эпидемией, не скрывать от очистки вещи и

предметы, которые затем будут возвращены хозяевам и т.д. Кроме того, церковнослужителям надлежало вести беседу с мирянами по вопросу о том, как соблюдать гигиену с тем, чтобы уберечься от заражения чумой. «Власти понимали тесную связь мирян с Церковью и то, что люди в первую очередь прислушивались к словам своих духовных пастырей. Именно поэтому они включали в различные комиссии авторитетных священнослужителей. Так, например, когда в 1829 г. Бессарабия была охвачена чумой, для борьбы с эпидемией (27 августа) под председательством Гражданского Губернатора Бессарабии А. И. Сорокунского был образован «Особый Совещательный Комитет». В состав этого органа наряду с различными чиновниками и врачами вошел и протоиерей Кишиневского Кафедрального Собора. После прекращения эпидемий учреждались так называемые Очистительные комитеты, которые еще долгое время производили у всех жителей розыск вещей и товаров подлежащих дезинфекции. По просьбе гражданских властей Церковь делегировала в эти комитеты по два священника с тем, чтобы они убеждали жителей показывать для осмотра вещи переболевших[51]. «Таким образом, мы видим, как в прошлом гражданские и епархиальные власти приходили к единению перед лицом эпидемий. В сложные для Бессарабии времена Церковь также активизировалась в силу своих возможностей и своего влияния на прихожан. Надеюсь, что и в современной Республике Молдова сотрудничество между духовными и светскими властями станет ярким примером взаимопомощи в условиях всеобщей угрозы для государства и его граждан», - экстраполировал на современность благой опыт прошлого исследователь[51]. Но его оптимистическими предвосхищениями, к сожалению, не воспользовались.

Конечно, для нас прошлое – другой исторический контекст, предполагающий иную модель государственно-церковных отношений. Но и в современном обществе вопрос совершенствования взаимоотношений между институтами власти и Церкви, их сосуществования и сотрудничества предстоит решать, тем более, в обществе демократическом, декларирующем защиту прав и свобод граждан, утверждение в обществе уважительного отношения к вероисповеданию как составному элементу духовной культуры. В ситуации светского общества провозглашаемый принцип отделения Церкви от Государства наполняется особым содержанием. Относительная независимость Церкви и Государства друг от друга подразумевает взаимную ответственность данных институтов перед обществом. По сравнению с предыдущими периодами истории, когда (до начала XX века), во всем ареале ее распространения Русская Православная Церковь находилась в подчиненном положении [52], и когда (в тоталитарном атеистическом государстве) Церковь объявлялась рассадником «опиума для народа» [53], Церковь в демократическом государстве получает широкие социальные полномочия. На смену одностороннему характеру церковно-государственного взаимодействия приходит сотрудничество на базе диалога и учета религиозных потребностей формирующегося правового общества. Востребованы и поиски наиболее совершенной модели этого диалога и сотрудничества светских властей и Церкви, в нашем случае Православной Церкви как доминирующей в Молдове.

В ходе истории и при различном государственном строе складывались различные модели взаимоотношений между Православной Церковью и Государством. В православной традиции сформировалось определенное представление об идеальной форме взаимоотношений между Церковью и Го-

сударством. С точки зрения Православия, поскольку церковно-государственные взаимоотношения — явление двустороннее, то их идеальная форма - «симфонические отношения» Государства и Церкви - исторически могла быть выработана лишь в Государстве, признающем Православную Церковь величайшей народной святыней, иными словами, в Государстве Православном [53, с.231-233]. Государство, при симфонических отношениях с Церковью, ожидает от нее духовной поддержки, молитвы за себя и благословения на деятельность, направленную на достижение целей, служащих благополучию граждан, а Церковь, подчиняясь законам, получает от Государства помощь в создании условий, благоприятных для проповеди и для духовного окормления своих чад, являющихся одновременно гражданами Государства. Не обязательно разделять формулировку Московской Патриархии о том, что государственно-церковные отношения как особый тип отношений, который удовлетворяет обе стороны, на данном этапе должны базироваться на политическом и мировоззренческом единстве, но обязательно ожидать от церковно-государственных отношений взаимопонимания, толерантности и конструктивного сотрудничества [55, с.3-37]. Предпосылки к такому состоянию церковно-государственных отношений имеются. Имея различные природы, Церковь и Государство используют различные средства для достижения своих целей. Государство опирается в основном на материальную силу, включая силу принуждения, а также на соответствующие светские системы идей. Церковь же располагает религиозно-нравственными средствами для духовного руководства паствой и для приобретения новых прихожан. Но в организационном плане Государство и Церковь одинаково используют модель колле-

гиальности: Государство - принципы демократии, Церковь – соборности. Оценка особой роли Церкви в обществе в формировании церковно-государственных отношений может варьироваться от признания точки зрения Макса Вебера о «консолидирующей и интегрирующей функции Церкви в обществе, что сплачивает общество» [55, с.221-249] до мнения Эмиля Дюркгейма о главной социальной функции церкви (интегрирующей), направленной на поддержку и укрепление политического строя [56, с. 173-197].

Православная Церковь играет огромную роль и в общественной жизни Молдовы. Согласно социологическим исследованиям православные верующие в Молдове (по данным 2019 года) насчитывают 93,3% населения страны [57], По данным Ассоциации Социологов и Демографов от 24 февраля 2019 года в Молдове Церкви как институту доверяют 64,7% (в том числе 18,6% -полностью, 44,8-частично) [58]. Исходя из значения Религии и Церкви в общественной жизни исследования этой темы не теряют своей актуальности и сегодня, и есть все основания полагать, что многие мыслители, ученые и исследователи настоящего и будущего не станут пренебрегать изучением взаимоотношений Государства и Церкви, открыв и объяснив многие вопросы взаимодействия, взаимовлияния столь мощных влиятельных сил, как Государство и Религия. Подтверждается мысль Макса Вебера, о том, что в критические моменты истории общество «нуждается в религии» [55, 221-249]. Взаимодействие Государства и Церкви оказывается востребованным при решении многих социальных проблем, в данном случае, речь идет о вопросах охраны здоровья граждан. Церковь и ее структуры способны проявлять себя как фактор, способствующий сохранению социального благополучия и тем самым укрепляющий положение властных структур. Учитывая тот факт, что Церковь посто-

янно взаимодействует с массой верующих, над которыми она возвышается как особый институт духовной власти, жизнь заставляют прислушиваться и к тем ценностям, которые проповедует Православие: к идеям духовности, милосердия и внимания к человеку. Только разведение сфер влияния политики и религии, Государства и Церкви атмосфера свободы и толерантности, господствующая в обществе, благотворно отразится на массовом сознании, послужит делу утверждения нравственности, справедливости, мира и гармонии в обществе, и, в конечном итоге, снятию напряженности и угроз в обществе. Согласие в обществе, в том числе и в государственно-церковных отношениях, несомненно, благим образом скажется на преодолении кризисных условий пандемии COVID -19 в Молдове, достойно представляющий себя в мировом сообществе.

Исходя из этого, напрашивается вывод о необходимости поддержания и развития в каждом государстве научного направления религиоведения. В данном случае для Республики Молдова будет весьма прогрессивным то, чтобы исследовательские круги страны ориентировались на достижения этого направления науки. И тогда Государство и Церковь, как две могущественные общественные силы, смогут еще больше сплотить людей, дадут им веру и надежду на лучшее будущее.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Михель Д.В. «Болезни и всемирная история». Саратов: Научная книга, 2009. 196 с.
2. Брага Л.И. Место религии в обществе в свете интеграционистских идей переходного периода. В: Procesele integraționaliste din Republica Moldova. Elaborarea strategiei naționale. Chișinău: Vector. 304 с.

3. Конституция Республики Молдова принята 29 июля 1994.
4. Роговая Г. Православная церковь в светском государстве :ситуация Республики Молдова и Украины. В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice,2019, nr.3,p.37-51.
5. Варзарь П. Современные демократические преобразования и их последствия. В: Процессы демократизации в Республики Молдова: реалии, тенденции, перспективы. Материалы международной научно-практичной конференции. 20 мая 2014 года. Кишинев: Типография Реклама,2014.140 с.
6. Калкей Г. Демократия и религия в кризисном обществе. В: Процессы демократизации в Республики Молдова: реалии, тенденции, перспективы. Материалы международной научно-практичной конференции, 20 мая 2014 года.
7. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/36339> (дата посещения: 23.05.2019).
8. Щепанский Ян Элементарные понятия социологии.Москва:Прогресс,2003.228с.
9. Банс В.Є. Элементы неопределенности в переходный период.В:Политические исследования,1993,№ 4,с.47-55.
10. Ильин И.А. Теория права и государства. Издание 2-е, дополненное (с биографическим очерком В.А. Томсинова). – Москва: Зерцало, 2008. 405 с.
11. <https://studwood.ru/602334/pravo/vzaimodeystvie-gosudarstva-tserkvi> (дата посещения: 13.05.2019).
12. Роговая Галина Християнські моральні цінності в сучасній політиці. В: Релігійна свобода. Науковий щорічник, Київ, 2008, №13,с.209-213.
13. html.pravoslavie.ru/5182.html (дата посещения: 27.09.2019).
14. http://www.ng.ru/cis/2001-11-01/5_strasbourg (дата посещения: 11.09.2019).
15. www.sclj.ru/court_practice/detail.php?SECTION_ID=152&ELEMENT_ID=1195 (дата посещения: 15.08.2019).
16. <https://newsmaker.md/rus/novosti//voyna-tserkvey-kak-raskoly->

- v-mirovom-ravoslavii-proshlis-po-moldove-40131/ (дата посещения: 04.10.2019).
17. lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=343361&lang=2 (посещен 10.01.2020).
 18. <https://orthodox-newspaper.ru/numbers/at29776> (дата посещения: 11.01.2020).
 19. https://novostimira.com/news_60575.htm (дата посещения: 11.01.2020).
 20. www.constcourt.md/ccdocs.php?!=ru (дата посещения: 20.01.2020).
 21. [https:// noi.md/ gagauznews.md](https://noi.md/gagauznews.md) › [kto-narushaet-konstitutsiyu-tserkov-ili-konstitutsionnyj-sud](#) (дата посещения: 11.01.2020).
 22. Епископ Бельцкий и Фалештский Маркелл. Состояние Православной Церкви Молдавии в условиях расширяющейся секуляризации». В: Радонеж, , Кишинев: Интерфакс-Религия. 03.09.2013 (дата посещения: 11.01.2020).
 23. http://www.ng.ru/cis/2018-02-07/1_7167_moldova.html (дата посещения: 20.01.2020).
 24. <https://blok/news/mitrop-poluchila-svoy-gerb-posle-zhes-940958oliya-moldovy-not-moldova.md/> (дата посещения: 09.09.2019).
 25. <http://www.jmp.ru/ya43.php?ys=52&my=12&rm=R4IP&sr=521212>
 26. <https://newsmaker.md//rus/novosti/tserkov-ignoriruetzapret-pravitelstva-mitropoliya-moldovy-prizvala-svyaschennikov-prodolzhat-liturgii/> (дата посещения: 19.03.2020).
 27. [https://newsmaker.md/rus/novosti/. mitropoliya-moldovogovorilas-s pravitelstvom-kak-budut-rabotat-tserkvi-vo-vremyapandemii/](https://newsmaker.md/rus/novosti/.mitropoliya-moldovogovorilas-s-pravitelstvom-kak-budut-rabotat-tserkvi-vo-vremyapandemii/)(дата посещения: 09.10.2020).
 28. http://www.infotag.md/m9_populis/283354/ (дата посещения: 22.04.2020).
 29. [https://ru.sputnik.md/society/20200413/29864028// Pravoslavnye-svyaschenniki-o -tom-kak-vesti-sebya-pri-pandemii-koronavirusa.html](https://ru.sputnik.md/society/20200413/29864028//Pravoslavnye-svyaschenniki-o-tom-kak-vesti-sebya-pri-pandemii-koronavirusa.html) (дата посещения: 09.10.2020).

30. <https://ru.sputnik.md/society/20200402/29733493/pravoslavnaaya-tserkov-moldovy--pomozhet-nuzhdayuschimsya.html>(дата посещения: 04.10.2020).
31. <https://newsmaker.md//rus/novosti/pravoslavnaaya-tserkov-ne-biznes-kotoryy-mozhno-ostanovit-na-vremya-epidemii-na-vremya-epidemii-mitropolit-vladimir-osudil-pravitelstvo-kiku/>(дата посещения: 17.09.2020).
32. <https://basilica.ro//en/romanian-orthodox-churchs-guidelines-for-priests-and-faithful-during-state-of-alert/>(дата посещения: 04.10.2020).
33. <https://mk.kn.md/social/2020/04/30/pandemiya-pochemu-mitropolit-vladimir-poshel-protiv-patriarkha-kirilla.html>(дата посещения: 27.09.2020).
34. Наумова Н.Ф.Человек и кризисное время: преодоление. В: Свободная мысль,1991,№17, с.8-20.
35. Наумова Н.Ф. Типология поведения в нестабильном обществе: механизмы устойчивости и неустойчивости. В: Устойчивость и неустойчивость целостных структур как предмет системного исследования, 1994, вып.1, с.38-56.
36. www.grandarsru/college/sociologiya/deviantnoe-povedenie.html(дата посещения: 16.10.2020)
37. <https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/episcopu-l-de-balti-si-falestima-marchel--despre-vaccinul-impotriva-noului-tip-de-coronavirus-este-pericolul-cel-mare-pentru-om-fugiti-de-vaccin-nu-il-primiti-caci-vaccinul-este-punctul-fi/>(дата посещения: 18.10.2020).
38. <https://mk.kn.md/social/2020/04/30/pandemiya-pochemu-mitropolit-vladimir-poshel-protiv-patriarkha-kirilla.html>(дата посещения: 12.10.2020).
39. <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2020/05/12/830057-religioznaya-zaraza> о (дата посещения: 27.09.2020.)
40. <https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/episcopul-d-despre-vaccinul-impotriva-noului-tip-de-coronavirus-este-pericolul-cel-mare-pentru-om-fugiti-de-vaccin-nu-il-primiti-caci-vaccinul-este-punctul-fi/>(дата посещения: 18.10.2020).

41. <https://point.md/ru/novosti/obschestvo/mitropoliia-prigrozila-ne-upominat-rukovodstvo-strany-vo-vremia-sluzhb> (дата посещения: 18.10.2020).
42. <https://esp.md/sobytiya/2020/05/20/mitropoliya-moldovy-vakcinaciya-protiv-covid-19-i-vzhivlenie-mikrochipov-dolzny>(дата посещения: 18.10.2020).
43. <https://newsmaker.md/ rus/novosti/zhitelej-moldovy- budut-obluchat-s-vyshek-5g-i-vzhivyat-vsem-chipy-teorii-zagovora-razbor-nm/>(дата посещения: 21.10.2020).
44. <https://www.dw.com/ru ru/билл-гейтс-прокомментировал -слухи-о-чипировании-им-людей/a-53691871>(дата посещения: 21.10.2020).
45. www.patriarchia .ru/db/text/5608418.html(дата посещения: 23.09.2020).
46. <https://mk.kn.md/social/2020/04 social/30/pandemiya -pochemu-mitropolit-vladimir r-poshel-protiv-patriarkha-kirilla.html>(дата посещения: 21.10.2020).
47. <https://tsargrag.tv/heroes/9>(дата посещения: 18.10.2020).
48. georgievskaiia.md/index.php/ru/(дата посещения: 22.10.2020).
49. <https://regnum.ru/news/2020-06-14.html> (дата посещения: 16.04.2020).
50. russophile.ru/2020/03/26/православная-церковь-и-эпидемии-в-бес/ (посещен 22.10.2020).
51. <https://gagauzinfo.md/ top2/52794-istorik- edinstvo-vlasti-i-cerkvi- pomozhet-spravitsya-s-coronavirusom.html> (дата посещения: 22.10.2020).
52. Бабий А.И. Православие в Молдавии: история и современность, Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1988. 85 с.
53. Осавелюк А.М. Церковь и государство. М: Проспект, 2019.432 с.
54. Доклад Митрополита Смоленского и Калининградского Кирилла Председателя Отдела внешних церков сношений Московской Патриархии. Об основах Социальной Концепции Московской Патриархии. В: Основы Социальной Концепции

Московской Патриархии. Москва:Издательство Московской Патриархии.2000.170 с.

55. Вебер М. Хозяйство и общество. Очерки понимающей социологии. Т.2. Москва: Издательский Дом ВШЭ, 2017.432 с.
56. Трофимов С.В. Эмиль Дюркгейм о роли религии в общественной жизни. Обоснование выбора элементарной религии. В: Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология. 2019;25(3):173-197.
57. https://ru.wikipedia.org/wiki/Православие_по_странам (дата посещения: 16.04.2020).
58. <https://bloknot-moldova.md//news/bolshe-vsego-moldavane-veryat-v-tserkov-i-preziden-1099763>. (дата посещения: 28.03.2020).

ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА В УСЛОВИЯХ
ПАНДЕМИИ COVID-19: ИСПЫТАНИЕ КРИЗИСОМ
ENERGY POLICY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA
IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC:
A CRISIS TEST

Oleana CHINDÎBALIUC, *doctor în științe politice,
cercetător științific coordonator,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary

The article is devoted to the analysis of the energy policy of the Republic of Moldova in the context of the COVID-19 pandemic, the main trends and development processes of the energy sector. It is noted that the country is faced with the general negative economic consequences of the pandemic, the complication of which will certainly affect the „green” energy, the development of which will slow down significantly.

The author examines the role of the EU4Energy initiative program in promoting European energy standards, expresses the opinion that Moldova’s foreign energy policy is a vivid example of the continuation of domestic policy due to the country’s low self-sufficiency in primary energy resources. Particular attention is paid to the prospects for rapprochement with the European gas market. The author analyzes the efforts of the Moldovan authorities to join the Third Energy Package of the European Union (TEP). In practice, it provides for the separation of the system of production and supply of energy from the system of its transportation.

It is emphasized that the energy agenda is important in the dialogue between Moldova and the European Union. First of all for Moldova. However, the EU’s energy policy towards Eastern European countries should not be viewed as an unprecedented guar-

antee of energy security. In fact, we can talk a lot about the „advantages” of the TPP, the need to implement it, but it is important to understand the real „cost” of our energy security, the limits of energy security and its flexibility, as well as the resilience of the energy sector to political risks and external challenges.

По мере того как международный кризис, вызванный пандемией COVID-19, продолжает воздействовать на систему международных отношений, всё большую актуальность сохраняют проблемы энергетической безопасности. [23] Смещение фокуса внимания с глобальной риторики на национальную – на уровень государственной политики в энергетическом секторе, продиктован сложностью тех проблем и вызовов, с которыми пришлось столкнуться государствам. [26] Тезис о том, что энергетическую безопасность не всегда следует сводить к независимости [4, с. 5] лишь подчеркнул углеводородный характер мировой энергетики. Несмотря на индустрию новых возобновляемых источников энергии (ВИЭ), мировая экономика по-прежнему привязана к традиционным источникам. И эта зависимость еще долго будет довлеть над мировой политикой. А государства, в первую очередь, энергозависимые испытывать на себе всё бремя политизации этих процессов, стремясь к укреплению своей безопасности.

По мере воздействия коронавируса и карантинных мер на различные мировые энергетические рынки, страны, экономика которых относится к числу зависимых от внешних поставок, по-своему переживают «недостатки» собственной незащищенности. Не удивительно, что они постоянно находятся в поиске новых механизмов, с помощью которых можно было бы если не решить вопрос энергетической уязвимости, то хотя бы смягчить возможность появления новых рисков.

Особенно это касается стран практически полностью лишённых собственных энергоресурсов, безопасность которых зависит от внешних рынков, колебаний цен на энергоресурсы, международно-политической ситуации и не в последнюю очередь от региональных трансформаций. Казалось бы, энергетическая незащищенность таких государств предсказуема, однако при её оценке всегда нужно учитывать особенности каждой страны в отдельности. С этой точки зрения энергетический сектор Республики Молдова является неустойчивым к внешним воздействиям. Энергетическая система плохо адаптирована к текущим тенденциям мировой экономики и сильно зависима от региональных конфигураций. К сожалению, молдавская энергетика обладает слабым «запасом прочности» и способностью к «самовыживанию».

Актуальные вопросы энергобезопасности Республики Молдова на современном этапе: нерешенные проблемы и вызовы

Республика Молдова вписана в энергетическую парадигму как страна потребитель энергоресурсов с низкой долей вовлеченности в мировой ТЭК. Влияние Молдовы на региональный рынок энергоносителей следует расценивать как незначительное, однако геополитические, энергетические изменения и конфигурация сил на этом рынке могут оказать существенное влияние на энергобезопасность страны. Кризис, приведший к спаду экономической активности, [31] отразился и на энергетике. С февраля 2020 г. основные экономические показатели в Молдове демонстрируют негативную динамику. Пандемия явилась реальным фактором, который напрямую повлиял на экономические процессы. Спад отмечен во всех отраслях промышленности: перераба-

тывающей – 4,5 %, добывающей – 12,1 %, производстве и поставке энергии – 8,9 %. [9]

В результате пандемии произошло снижение глобального спроса на нефть. В долгосрочной перспективе это существенно отразится на развитии «зелёных» технологий, которые нацелены на решение проблемы изменения климата.

Тем не менее, рассуждая о влиянии пандемии на экономику страны и ее связь с энергобезопасностью, важно отметить, что экономика Молдовы является одной из наиболее углеродоемких и энергоемких. Потребление энергии двукратно превышает средний показатель по Евросоюзу, а энергетический сектор является одним из крупнейших источников выброса парниковых газов. [11]

Однако нужно отметить, что влияние коронакризиса на внешнюю энергетическую политику стало не столь существенным, как на другие сферы. Внешняя энергетическая политика, ориентированная на диверсификацию маршрутов поставок природного газа, сближение с европейским газовым рынком, а также на создание конкурентного рынка электроэнергии, [12] не претерпела сколь-нибудь серьезных изменений. Однако нужно отметить многосложную структуру внешнеэнергетических отношений, сильно подверженную влиянию политических и геополитических факторов.

Несмотря на то, что внимание ученых и экспертов к энергетической политике Молдовы не такое большое как к внутриполитическим процессам и тенденциям, анализ текущих показателей энергетического сектора позволяет более детально оценить реальную ситуацию. Через призму энергетической безопасности можно сделать определенные выводы относительно эффективности внешней энергетической политики, определить, какие из текущих направлений явля-

ются наиболее актуальными для страны и окажут наиболее сильное влияние на развитие энергетического рынка в последующие годы.

Энергетическую «проблемность» государства определяют несколько факторов. Это низкий уровень самообеспеченности первичными энергоресурсами, крайне высокая зависимость ТЭК от внешних источников энергии и недостаток инвестиций в его развитие. Очевидно, что стабильность и надежность поставок энергоносителей является для государства вопросом первостепенной важности, а внешнее сотрудничество в энергетической сфере – обусловленной необходимостью. По существу, энергетическая уязвимость Молдовы определяется сильной зависимостью от импортируемых природного газа и электричества, а также устаревшей инфраструктурой. И в этом отношении у нас есть серьезный повод для беспокойства.

Размышления об энергетической политике Молдовы это прежде всего рассуждения с позиции страны-импортера. Именно непрерывность и надежность поставок являются краеугольным камнем обеспечения энергетической безопасности. Энергетическая политика, в свою очередь, является лакмусовой бумагой, по которой можно судить о ключевых проблемах в энергетическом секторе, решение которых не в последнюю очередь лежит в политической плоскости.

Исходя из этого, остановимся на следующем определении энергетической политики – это политика, ориентированная на стабильное обеспечение экономики энергетическими ресурсами в необходимых объемах и по приемлемым ценам. По сути, в основе данной дефиниции лежит классическое определение энергобезопасности, сформулированное Д. Ергином,

согласно которому энергобезопасность – это «доступность достаточного количества поставок энергии по допустимым ценам». [22, с. 70–71].

В условиях, когда судьба энергетической безопасности зависит от субъектов энергетических отношений, их влияния на формирование и реализацию современной энергетической политики, она становится самостоятельным видом политической деятельности. Что побуждает нас взглянуть на реализацию внешнеэнергетической политики через призму ее субъектов. Именно в таком ключе Джон Э. Чабб анализирует данное понятие. Согласно его определению, современную энергетическую политику следует понимать с точки зрения относительного влияния многочисленных групп, борющихся за защиту или поощрение в сфере энергетики со стороны правительства. [6, с. 18].

Казалось бы, от определения мало что зависит, да и сам взгляд на энергетическую политику не отображает всей той сложной и многоликой палитры геополитических вкраплений и противоречий в формировании энергетического нарратива, которую мы наблюдаем. Однако не все так однозначно. Ведь присутствие энергетического фактора во внешней политике в известной мере уже является отражением того, правомерно ли воспринимать целенаправленный курс на обеспечение энергетической безопасности страны как составную часть государственной политики, в какой степени реализуется на практике энергетический вектор, какие факторы и параметры определяют его направленность.

Как известно, чем выше энергетическая зависимость, тем острее необходимость диверсификации поставщиков, т. е. увеличения числа торговых партнеров и маршрутов доставки. В этой связи внешняя энергетическая политика Молдовы

является наглядным примером продолжения внутренней политики с учетом объективных и субъективных особенностей энергетической уязвимости.

Предваряя анализ европейского содержания молдавской энергетической политики, отметим, что Молдова медленно приспосабливается к европейским стандартам в области энергетики, в частности, по газу, нефтепродуктам и показателям энергоэффективности. Что будет рассмотрено нами ниже.

Среди важных показателей незащищенности энергетического сектора следует отметить отсутствие минимальных запасов нефтепродуктов. [2, с. 127] В настоящее время в Молдове нет таких запасов на случай возникновения кризисной ситуации из расчета на 30-90 дней. Запасы мазута, находящиеся в распоряжении Агентства материальных резервов, государственных закупок и гуманитарной помощи составляют несколько тысяч тонн и не могут приниматься во внимание. Согласно *Годовому отчету Секретариата Энергетического сообщества о реализации за 2017-2018 гг.*, в частности, разделу посвященному поддержанию минимального уровня запасов нефти в Молдове, нужно сказать, что страна сильно отстает по этому показателю, тогда как степень выполнения обязательств составляет всего 10 %. [2]

При этом в Молдове до сих пор отсутствует геодезическое и технологическое решение по идентификации, освоению и эксплуатации нефтяных и газовых месторождений, расположенных на юге страны. Например, газовые бассейны из резидентских зон Готешть, Баурчи, Алуат, Манта, на которые сделан акцент в *Энергетической стратегии Республики Молдова до 2030 года*. Их освоение позволило бы повысить уровень энергетической защищенности страны в условиях серьезных вызовов на внутреннем рынке. [12]

Обращая внимание на действующие склады нефтепродуктов, следует иметь в виду, что они были построены в расчете на обеспечение их нормальной рабочей деятельности в период между ввозом топлива. При этом их объем варьируется, а не является строго фиксированным в то время как возможность обеспечения рассчитана в среднем на 15-30 дней потребления. Согласно вышеупомянутому отчету Энергетического сообщества, наличие необходимых запасов нефтепродуктов на указанный период потребления находится под большим вопросом.

В отношении особенностей энергетического сектора Молдовы, нельзя не отметить существующее разделение на правобережный (дефицитный по генерирующим мощностям) и левобережный (избыточный по генерирующим мощностям) регионы. [25] При этом оба «берега» используют в качестве основного энергоносителя природный газ, импортируемый из России, который транзитом через территорию Молдовы поставляется на Балканы. Следует подчеркнуть, что на протяжении последних лет объем транзита варьируется от 20 до 25 млрд куб. м в год. Не следует забывать, что со сдачей в эксплуатацию газопровода «Турецкий поток» транзит российского газа через территорию Молдовы значительно снизился. Так, в 2019 г., по сравнению с 2018 г., транзит уменьшился почти в 2 раза. А в начале января 2020 г. – почти в 17 раз по сравнению с 2018 г. Естественно, такой сильный скачок привел к снижению валютных поступлений в бюджет. По экспертным оценкам, это примерно 60 млн долл. [29] Однако поставки российского газа в Молдову выросли почти с 9 млн куб. м газа в сутки до почти более 12 млн куб. м газа.

Отметим, что в Правобережье действуют три ТЭЦ мощностью 240, 66, 24 МВт, блок-станции сахарных заводов

суммарной мощностью 97,5 МВт, а также Костештская ГЭС (16 МВт), расположенная на пограничной с Румынией р. Прут. В Левобережье сосредоточена основная часть генерирующих мощностей. Здесь находится самый крупный генерирующий энергообъект – ЗАО «Молдавская ГРЭС» (2520 МВт) и Дубоссарская ГЭС (48 МВт). Также были построены дополнительные мощности в суммарном объеме 32 МВт.

В данном контексте следует иметь в виду высокую степень изношенности оборудования электростанций, что является серьезной проблемой функционирования и развития молдавского ТЭК. Также не следует забывать, что топливно-энергетический баланс Молдовы искажен в пользу природного газа, а рынок электроэнергии на 80 % зависит от одной электростанции.

В настоящее время «Молдавская ГРЭС» является одной из крупнейших тепловых станций подобного типа на европейском континенте. Она обеспечивает электроэнергией не только регион Приднестровья, но и всю территорию Молдовы. Вместе с тем является одним из бюджетообразующих предприятий региона. Важным является тот факт, что станция, как генерирующий узел, является неотъемлемой частью единой энергосистемы Молдовы и Украины. К тому же её открытые распределительные устройства (ОРУ 110, 330, 400 кВ) играют исключительную роль в передаче электроэнергии для потребителей нашей страны, соседней Украины и возможной передаче в страны Евросоюза. [32] В 2005 г. «Молдавская ГРЭС» вошла в состав ОАО «Интер РАО ЕЭС».

В целом собственное производство электроэнергии обеспечивает потребности Молдовы менее чем на 20 %. Недостающие объемы импортируются из Украины. При этом ГК «Energosom» закупает электроэнергию у «Молдавской ГРЭС»

и украинского предприятия ДТЭК «Павлоградуголь» в пропорции 85 % на 15 %. [10] В соответствии с заключенными контрактами на 2019-2020 гг., с 1 апреля 2019 г. по 31 марта 2020 г. цена на электроэнергию, обозначенная в новом контракте, выше прежней на 2 % и составляет 54,2 долл. за МВт/час. В свою очередь, импорт электроэнергии из Украины обходится дороже, чем из Приднестровья на 23 %.

Еще одним важным компонентом энергетического баланса является использование ВИЭ. По мнению молдавских исследователей Института энергетике Молдовы, несмотря на растущий интерес государства к производству энергии из ВИЭ, таких как: ветроэлектростанции, солнечные батареи и биотопливо, этот вид энергии еще долгое время не сможет заменить традиционные источники по экономическим соображениям. [17] Строительство объектов генерации на основе ВИЭ пока не покрывает потребности страны в электроэнергии. Согласно *Энергетической стратегии Республики Молдова до 2030 года*, долю производства электроэнергии из ВИЭ планируется повысить до 10 % в год к 2020 г. и до 15 % – к 2030 г. [12]

Стоит заметить, что на фоне достижений и общеевропейской динамики развития ВИЭ успехи Молдовы в этом направлении смотрятся более чем скромно. Так, в 2018 г. общий объем потребления электроэнергии из ВИЭ составил лишь 2,6 %. [16] Как видим, до планки, указанной в Энергетической стратегии еще нужно стремиться. Поэтому возникает вполне обоснованный вопрос о том, уместно ли вообще утверждение, что цена на возобновляемую энергию станет конкурентоспособной с ценой на традиционную энергию в Республике Молдова и в какие сроки. [18, с. XII]

Традиционно высокая зависимость страны от импорта природного газа и электроэнергии усугубляется ростом потребления нефтепродуктов в транспортной сфере. [5] Это

существенный фактор, поскольку с ростом сегментов транспортной отрасли увеличивается импортозависимость страны. Анализ показателей и уровень потребления энергоресурсов, представленных в статистическом сборнике «*Топливо-энергетический баланс Республики Молдова*», отражающих подробную картину формирования первичных ресурсов и энергии, распределения и конечного энергетического потребления по основным видам деятельности национальной экономики, за период 2015-2018 гг. * позволил обозначить рост зависимости молдавского внутреннего рынка от импортных топливных ресурсов.

Обратимся к выводам, представленным в данном сборнике. Отметим, что обеспеченность страны запасами традиционных видов топлива составляет лишь 26,2 %, остальные – импортируются. Нефтепродукты являются основным используемым энергоресурсом, доля которого в энергетическом балансе страны составляет одну треть. Основными потребителями природного газа являются бытовые потребители, а также АО «Termoelectrica». Последняя использует природный газ для выработки тепла, распределяемого в Кишиневе. В свою очередь, только 9,1 % энергетических ресурсов приходится на сектор преобразования, в то время как 90,9 % – на конечных потребителей. Для производства электроэнергии и тепловой энергии в 2017 г. использовался главным образом природный газ, доля которого составила 91,1 %. Общее потребление энергии в сфере перевозок занимает около 28 % конечного потребления энергии и только 10% – в секторах торговли и общественных услуг, промышленное потребление составило 8%.

При таких показателях очевидно, что обеспечение энергетической безопасности и энергоэффективность становятся основной задачей внешней энергетической политики страны.

В отношении показателей за 2019 г., нельзя не отметить, что в структуре молдавского импорта, более 71 % нефтепродуктов пришлось на дизельное топливо, на долю бензина – 20%. Молдова практически все топливо импортирует. В целом около 99 % бензина и более 87 % дизельного топлива импортируется из Румынии. По информации Национального агентства по регулированию в энергетике (НАРЭ) значительное присутствие Румынии на молдавском энергетическом рынке обусловлено географической близостью государства. Это позволяет импортировать нефтепродукты автомобильным транспортом при относительно низких затратах. Не последнюю роль в этой цепочке играет тот факт, что нефтяные компании, присутствующие на внутреннем рынке, имеют собственные нефтеперерабатывающие заводы в соседнем государстве.

Обращаясь к показателям за первую половину 2020 г, отметим, что поставки нефтепродуктов в страну выросли почти на 2% и составили 377 726,7 тонн. В свою очередь, импорт бензина остался на уровне 80 000 тонн, а импорт сжиженного газа (СПГ) сократился примерно на 16 % до 28 826,6 тонн.

Молдова импортирует СПГ в основном из России, Казахстана и Румынии. Россия занимает первое место в этом списке стран. Ее доля достигает 43,25 %. На Казахстан приходится 32,5 %, на Румынию – 24,24 %

В списке основных поставщиков дизельного топлива выступают Россия, на долю которой приходится 7,83 %, Беларусь – 4,17 % и Болгария – 1,18 %.

Жидкое топливо используется преимущественно в транспортной сфере и его показатели постоянно растут из-за увеличения количества транспортных средств в стране. Как видно, несмотря на растущую популярность и спрос на электро-

мобили, потребление нефтепродуктов и особенно дизельного топлива возрастает.

Республика Молдова, декларируя свою заинтересованность в дифференциации источников поставки энергоносителей, придерживается мнения, что эта цель не может быть достигнута без содействия Евросоюза. Определённость такой внешнеполитической ориентации придает не только зависимость страны от внешних поставок энергоносителей, но и постоянная финансовая поддержка и техническое содействие ЕС через различные программы и инициативы. Евросоюз не раз открыто заявлял, что энергетика является одной из наиболее слабых отраслей экономики страны. Принимая во внимание необходимость создания единого энергетического рынка, ЕС старается максимально расширить пространство практического сотрудничества в сфере энергетики: от либерализации рынка до создания зон свободной конкуренции, повышения энергоэффективности и развития «зелёной» энергетики.

Энергетическая политика сегодняшней Молдовы в полной мере отражена в документе под названием «*Энергетическая Стратегия Республики Молдова до 2030 года*». В нем выделены такие общие для ЕС направления как:

- ✓ обеспечение бесперебойности поставок энергоресурсов;
- ✓ создание конкурентных рынков и их региональная и европейская интеграция;
- ✓ экологическая устойчивость и борьба с климатическими изменениями.

Вообще, необходимо отметить, что для Молдовы все более важным становится поиск собственной ниши в европейской политике энергетической безопасности.

Европейский нарратив в энергетическом дискурсе Республики Молдова: от деклараций к реализации

В поисках своего энергетического «я» Евросоюз ориентируется прежде всего на обеспечение энергетической стабильности в Европе. Молдове отводится в этом важная роль транзитной страны. Логично, что именно этот подход нашел свое отражение в *Энергетической стратегии Республики Молдова до 2030 года*. Согласно данному документу, укрепление нынешней роли Республики Молдова в качестве транзитной страны для природного газа основывается на сохранении нынешнего направления транзита и создании пути безопасного транзита в альтернативном направлении. [11]

Пандемия COVID-19 стала серьезным вызовом для безопасности Союза и Молдовы, однако запущенные ранее процессы в энергетической сфере во многом развиваются по инерции, в соответствии с разработанным планом действий.

Энергетическая политика ЕС в отношении стран «Восточного партнерства» (прежде всего Азербайджана, Армении, Беларуси, Грузии, Молдовы и Украины) является важным направлением внешней политики Брюсселя в области энергетики на современном этапе. На географическую привлекательность Молдовы влияет не только тот факт, что это страна-транзитер энергоносителей, но и то, что в будущем она может стать полноценным участником единого европейского энергетического пространства. Прежде всего речь идет о присоединении Молдовы к единой энергосистеме ЕС, а также о поставках газа и электроэнергии из Румынии, т.е. государства Евросоюза.

Включение Молдовы в европейскую энергетическую повестку дня началось с *Плана действий Евросоюз-Республика Молдова*, который был принят 22 февраля 2005 г. О концептуальном подходе Союза к энергетической безопасности гово-

рят разработанные и принятые законодательные акты в сфере регулирования электроэнергетического и газового секторов.

Напомним, что в октябре 2005 г., в Афинах был подписан договор об учреждении Энергетического сообщества, вступивший в силу в июле 2006 г. Договор предусматривал распространение правил и принципов функционирования внутреннего энергетического рынка Евросоюза на страны Юго-Восточной Европы, в частности, на регион Черного моря и за его пределы. Это своего рода региональный инструмент сотрудничества, при помощи которого ЕС плавно перемещает свое внимание на Балканский регион, выстраивая по своим лекалам архитектуру европейского энергетического рынка. Участники сообщества обязуются применять на своей территории законодательство ЕС, а также участвуют в работе всех институциональных органов Договора. При этом «каждая страна Энергетического сообщества, – пишет Т. Г. Биткова, – имеет свои особенности, не сводимые к общему знаменателю». [24, с. 121]

Одна из важнейших задач создания Энергетического сообщества сводится к поэтапному формированию общего энергетического рынка государств Юго-Восточной Европы, который в перспективе планируется объединить с энергетическим рынком Евросоюза. [21] Первоначально акцент ставился на создание единого рынка газа и электроэнергии, но в 2008 г. сфера взаимодействия сообщества расширилась, охватив сектор нефти и нефтепродуктов. [8]

Еще один важный показатель тяготения Молдовы в сторону европейского энергетического рынка – участие в инициативной программе Евросоюза INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe), к которой страна присоединилась в 1996 г. В соответствии с данной программой, государ-

ствам-участникам оказывалась техническая помощь в целях постепенного сближения их энергетических рынков с нормами и стандартами ЕС. Энергетический сектор – одна из сфер многослойного интеграционного проекта. Региональная программа INOGATE действовала до весны 2016 г. Затем была заменена на более амбициозную европейскую программу EU4Energy, которая осуществляется в рамках деятельности Энергетического сообщества. [20] В 2020 г. программа завершается (хотя не исключено, что она будет продлена).

В рамках EU4Energy намечена интеграция рынков электроэнергии Молдовы и Украины, создание внутренних конкурентных рынков, отвечающих европейским стандартам. Интеграция энергетических рынков обеих стран должна привести к созданию единого рынка, с общими для всех правилами допуска на этот рынок.

Следует отметить, что на протяжении нескольких последних лет европейские интеграционные проекты действительно стали набирать силу и явились привлекательными для стран, для которых европейские «блага» в некотором смысле стали путеводной звездой на пути к европейской интеграции и преобразованиям. Например, как это можно наблюдать на примере «Восточного партнёрства», страны-участники которого уже были частью программы Европейской политики соседства (European Neighborhood Policy).

Уместно будет напомнить, что в ноябре 2006 г. Молдова получила статус наблюдателя, а в мае 2010 г. стала полноправным членом Энергетического сообщества, обязавшись до 2015 г. имплементировать нормы Третьего энергетического пакета (ТЭП), вступившего в силу 3 сентября 2009 г. В данном контексте отметим, что Республика Молдова подписала соответствующее соглашение о присоединении к ТЭП в 2010 г.

В 2014 г. было подписано Соглашение об Ассоциации с Евро-союзом, в рамках которого Молдова обязалась соблюдать нормы Третьего энергопакета. [19] Дата 1 июля 2016 г. стала знаковой для страны, поскольку Соглашение об ассоциации полностью вступило в силу.

После заключения Соглашения об ассоциации инструментарий политики ЕС в отношении Молдовы получил новое качественное измерение. Так, основными механизмами реализации принципа кондициональности стали: вхождение страны-партнера в углубленную и всеобъемлющую зону свободной торговли (DCFTA), доступ к ресурсам европейского энергетического рынка, обеспечение альтернативных маршрутов доставки энергоносителей, Соглашение о либерализации визового режима и т.д. Вышеуказанные факторы являются ключевыми для обеспечения эффективного реформирования энергетического сектора с последующей его интеграцией в европейское пространство. Понятно, что внедрение европейской практики требует своего организационного оформления, создания структур планирования и реализации этих нововведений.

По существу, ТЭП направлен на либерализацию газового и электрического рынков страны, [14] установление прозрачной системы регулирования энергетических отношений. Речь идет об отделении системы производства и поставки энергии от системы её транспортировки. В практической плоскости должно произойти следующее – компании, которые контролируют производство и поставку энергии, с одной стороны, и компании, которые контролируют транспортировку и распределение, с другой, должны быть отделены друг от друга, а также независимы в принятии решений. В итоге, это должно привести к демонополизации молдавского энергети-

ческого рынка. Иными словами, это исключает монополию ПАО «Газпром» на этом рынке. Тем не менее, имплементация норм Третьего энергопакета делает практически неизбежным реструктуризацию АО «Молдовагаз» и переход от монополистической к более диверсифицированной рыночной модели, которая характеризуется конкуренцией не только между поставщиками, но и между способами поставок.

Хотя нужно признать, что у Молдовы пока нет альтернативы поставкам природного газа из России. В рассматриваемом контексте отметим, что по данным за 2019 г., ПАО «Газпром» поставил в Молдову 2,89 млрд куб. м газа. В 2020 г. объем может возрасти до 3,15 млрд куб. м газа. Говорить о том, что газопровод «Яссы-Унгены-Кишинев» („Iași-Ungheni-Chișinău”) на сегодняшний день может выступить альтернативой пока преждевременно. Напомним, что строительство газовой ветки «Унгены–Кишинев» началось в феврале 2019 г. и было завершено в августе 2020 г. Протяженность этого участка – 120 км. Проект «Унгены–Кишинев» является продолжением 43-км трансграничного газопровода «Яссы–Унгены», который был сдан в эксплуатацию в 2014 г. пропускной способностью 1,5 млрд куб. м газа в год.

При этом ежегодные потребности Молдовы в природном газе составляют примерно 1,3 млрд куб. м, а вместе с Приднестровским регионом – около 2,9 млрд куб. м. Газ импортируется из России через территорию Украины.

Со сдачей в эксплуатацию участка «Яссы–Унгены» нелишне напомнить, что главные вопросы обеспечения энергобезопасности страны не были решены. Прежде всего цена на газ, импортируемый из Румынии, в итоге оказалась выше, чем цена на газ, импортируемый из России. Что было вполне прогнозируемо. К тому же не были завершены работы по

модернизации двух компрессорных и регулирующих станций в Румынии – Силиштя и Онешть, а также двух станций измерения и регулирования давления газа в Молдове – в Гидигиче и Тохатине. Более того, газопровод «Яссы–Унгены» изначально не мог пропускать большие объемы газа, поскольку не был протянут до основных потребителей. Как следствие было принято решение о его продлении до Кишинева.

В целях повышения эффективности «Яссы–Унгены–Кишинева» было принято решение о строительстве в Румынии нового газопровода «Онешть–Гэрэешть–Лецкань» („Onești-Gherăești-Lețcani”) и компрессорных станций. Планируется, что после реализации проекта в 2021 г. будут обеспечены необходимое давление и пропускная способность объемом 1,5 млрд куб. м газа в год. [13] Изначально газопровод планировалось сдать в эксплуатацию в 2017 г.

Стоит заметить, что реализация проекта «Яссы–Унгены–Кишинева» стала возможной благодаря поддержке Энергетического сообщества, которое объявило газопровод проектом, представляющим общий интерес для всех государств Энергетического сообщества и стран-партнёров. Газопровод соединяет молдавскую газотранспортную систему с румынской и европейской. Это событие действительно можно назвать успехом в укреплении энергобезопасности страны. Однако, как бы мы не расценивали данный шаг, нужно понимать, что речь в первую очередь идет об укреплении энергетической безопасности, диверсификации маршрутов доставки, а не обретении Молдовой энергетической независимости. [13]

Оглядываясь назад, следует отметить, что в 2019 г. был разработан *Кодекс сетей природного газа*, [30] который предусматривает обеспечение равного доступа к сетям передачи природного газа, в том числе и к трансграничным сделкам,

установление единых процедур взаимодействия между системными операторами передающих систем (ОПС) из Молдовы и соседних стран.

В соответствии с данным Кодексом, в начале 2020 г. НАРЭ утвердило План действий по отделению оператора системы транспортировки природного газа ООО «Молдаватрансгаз», а также правила обеспечения независимости других операторов газотранспортной системы. [3] Между тем, за этой важной проблемой видится другая, не менее значимая – комплекс вопросов, связанных с перспективой российско-молдавского взаимодействия в энергетической сфере и внедрения норм Третьего энергопакета. [27; 28]

Для того, чтобы обеспечить фактическую имплементацию норм Евросоюза в области энергетики, в рамках соответствующего договора предусмотрены сроки исполнения для каждого государства. Положения Третьего энергопакета предусматривают разделение АО «Молдовагаз» по видам деятельности: транспортировка, распределение и продажа газа. Разделение планировалось завершить в 2010 г., но из-за неуспеваемости и неготовности срок исполнения обязательств пришлось продлить до 2020 г. Реформирование может коренным образом изменить функционирование молдавского рынка газа. К концу 2020 г. будет создан независимый оператор транспортировки природного газа ООО «Молдаватрансгаз». Иными словами, вместо 12 предприятий по распределению природного газа до конца года планируется создать одно. Согласно новой организационной реформе АО «Молдовагаз», на энергетическом рынке страны будет действовать одно предприятие по транспортировке газа, одна компания по дистрибуции, одно предприятие по поставке газа конечным потребителям, одно занимающееся вспомогательной

деятельностью и т.д. [7] Напомним, что главными акционерами АО «Молдовагаз» являются ПАО «Газпром», который владеет 50% акций (145,3 млн долл.), Агентство публичной собственности Республики Молдова – 35,33% акций (102,7 млн долл.), Приднестровский регион – 13,44% акций (39 млн долл.), физические и юридические лица – 1,23% акций (3,5 млн долл.). [1] Сложность вопроса состоит еще и в том, что в собственности АО «Молдовагаз» находится большая часть газотранспортных и газораспределительных сетей страны.

Тем не менее, у ПАО «Газпром» сохраняется сильный рычаг влияния через большую задолженность АО «Молдовагаз». Согласно данным, на конец 2019 г. задолженность перед ПАО «Газпром» составила около 7 млрд долл., из которых 6 млрд 819 млн долл. – задолженность ООО «Тираспольтрансгаз» и почти 732 млн – правобережья Днестра. [7]

По словам главы АО «Молдовагаз» В. Чебана, в настоящее время компания работает над Концепцией и Планом действий по созданию механизма оплаты задолженности перед ПАО «Газпром», который будет представлен на экспертизу акционерам в первой половине 2020 г. [15]

Таким образом, с реформой энергетического сектора, сильно привязанного к импорту, изменилось и меняется многое. Однако, несмотря на определенные позитивные тенденции, было бы весьма поспешно и даже вредно констатировать обретение страной энергетической независимости. Как правило, за завышенными ожиданиями следуют более масштабные преобразования и выстраивание отношений с традиционными партнёрами. Только комплексное и целостное видение проблем позволят выработать адекватные формулы повышения энергетической безопасности.

* * *

На фоне сложной экономической ситуации, сложившейся из-за пандемии коронавируса, внешняя энергетическая политика Молдовы, ориентированная на интеграцию в европейский энергетический рынок, продемонстрировала свою последовательность. Евросоюз, декларируя свою заинтересованность в создании единого энергетического рынка, рассматривает тесное сотрудничество с транзитными государствами главным образом как важный фактор обеспечения собственной энергетической безопасности. Значение Молдовы в выстраивании европейской энергетической архитектуры придает ее географическому расположению некоторую «добавленную стоимость».

Пандемия COVID-19 оказала существенное влияние на развитие энергетических рынков, способствуя резкому снижению цен на нефть и газ. Не располагая запасами энергоресурсов, Молдова, не смогла создать «подушку безопасности», в связи с чем степень ее устойчивости к вызовам коронакризиса явилась весьма низкой. Повышенная энергоемкость экономики страны, практически полная зависимость национальной энергетической системы от внешних источников энергии указывают на то, что обеспечение энергобезопасности зависит не только от сроков прекращения пандемии и устранения ее последствий, но и от достижения баланса интересов между производителями энергоресурсов и их потребителями.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Adunarea generală anuală a acționarilor SA „Moldovagaz”. [Online]: <https://www.moldovagaz.md/rom/centrul-de-presa/adunarea-general-a-anuala-a-actionarilor-sa-moldovagaz-1604> (дата посещения: 01.09.2020).

2. Annual Implementation Report 2017/2018. Energy Community Secretariat. 1 September 2018. [Online]: file:///C:/Users/User/Downloads/ECS_IR2018.pdf (data посещения: 27.07.2020).
3. ANRE a aprobat Planul de măsuri privind separarea operatorului sistemului de transport al gazelor naturale SRL „Moldovatrangaz”. [Online]: <http://www.anre.md/anre-a-aprobat-planul-de-masuri-privind-separarea-operatorului-sistemului-de-transport-al-gazelor-naturale-srl-moldovatrangaz-3-98> (data посещения: 21.08.2020).
4. Ayres Robert U., Ayres Edward H. Crossing the energy divide: moving from fossil fuel dependence to a clean-energy future. Upper Saddle River, N.J.: Wharton School Pub., 2010, xii. 240 p.
5. Balanța energetică a Republicii Moldova. Ediția 2019. Biroul Național de Statistică. [Online]: https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/balanta_energetica/BE_2019_RO.pdf (data посещения: 09.09.2020); The energy balance of the Republic of Moldova, in user-friendly language. [Online]: https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/balanta_energetica/Bilanta_energetica_2017.pdf (data посещения: 09.09.2020).
6. Chubb J.E. Interest groups and the bureaucracy: the politics of energy. Stanford: Stanford University Press, 1983. 333 p.
7. Datoriile regiunii transnistrene nu vor fi puse pe umerii consumatorilor din Republica Moldova. [Online]: <https://www.moldovagaz.md/rom/centrul-de-presa/mesajul-presedintelui/datoriile-regiunii-transnistrene-nu-vor-fi-puse-pe-umerii-consumatorilor-din-republica-moldova> (data посещения: 11.08.2020).
8. DECISION NO. 2008/03/MG-EnC of 11 December 2008 concerning the implementation to the oil sector of certain provisions of the Treaty and the creation of an Energy Community Oil Forum. [Online]: file:///C:/Users/User/Downloads/Decision_2008_03_MC_OIL.pdf (data посещения: 17.09.2020).

9. Efecte în lanț: Transporturile, în cădere liberă, consumul se comprimă, iar veniturile la buget – tot mai puține. [Online]: <https://capital.market.md/ro/content/efecte-lant-transporturile-cadere-libera-consumul-se-comprima-iar-veniturile-la-buget-tot> (data посещения: 15.10.2020).
10. Furnizarea energiei electrice. [Online]: <http://www.energocom.md/services/electricity-supply> (data посещения: 11.09.2020).
11. Hotărâre nr. 1470 din 30-12-2016 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare cu emisii reduse a Republicii Moldova până în anul 2030 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia. Publicat: 24-03-2017 în Monitorul Oficial Nr. 85-91, art. 1470.
12. Hotărârea Guvernului nr. 102 din 05.02.2013 cu privire la Strategia energetică până în anul 2030. Publicat: 08-02-2013 în Monitorul Oficial Nr. 27-30, art. 146.
13. How the Ungheni–Chișinău gas pipeline will help Moldova to gain the energy independence. [Online]: <https://www.euneighbours.eu/en/east/eu-in-action/stories/how-ungheni-chisinau-gas-pipeline-will-help-moldova-gain-energy> (Data посещения: 11.08.2020).
14. Infrastructură energetică. [Online]: <https://mei.gov.md/ro/content/infrastructura-energetica> (data посещения: 11.08.2020).
15. Interviu pentru NewsMaker: „Noi vom reuși să ne înțelegem cu SAP „Gazprom” din 30 martie 2020. [Online]: <https://www.moldovagaz.md/rom/centrul-de-presa/mesajul-presedintelui/interviu-pentru-newsmaker-noi-vom-reusi-sa-ne-intelegem-cu-sap-gazprom> (data посещения: 01.09.2020).
16. O treime din consumul de energie electrică din Europa provine din surse regenerabile. Ce are de învățat Republica Moldova? În: Ecopresa.md din 20 mai 2020. [Online]: <https://ecopresa.md/infografic-o-treime-din-consumul-de-energie-electrica-din-europa-provine-din-surse-regenerabile-ce-are-de-invatat-republica-moldova/> (data посещения: 09.09.2020).

17. Postolati V. M. Suportul procesului de adaptare națională a Republicii Moldova la schimbările climaterice pentru sectorul Energie. [Online]: http://adapt.clima.md/public/publications/3658282_md_raport_final_s.pdf (data посещения: 09.09.2020).
18. Renewables Readiness Assessment: Republic of Moldova. In: International Renewable Energy Agency. February 2019, p. XII.
19. Securitatea energetică a Republicii Moldova – între trecut și viitor. În: Buletin informativ, 2019, nr. 6, p. 1. [Online]: <http://www.viitorul.org/files/Buletin%20informativ%206%20%282%29.pdf> (data посещения: 11.08.2020).
20. „The key is implementing laws in real life”: why Moldova needs energy efficiency. [Online]: <https://www.euneighbours.eu/en/east/eu-in-action/stories/key-implementing-laws-real-life-why-moldova-needs-energy-efficiency> (data посещения: 11.08.2020).
21. Whose Energy Community? Treaty improvements urgently needed. In: Bankwatch Mail. 20 March 2014. Issue 58, p. 1. [Online]: <https://bankwatch.org/wp-content/uploads/2014/03/bankwatchmail58.pdf> (data посещения: 15.08.2020).
22. Yergin D. Ensuring Energy Security. In: Foreign Affairs. 2006, Vol. 85, No. 2, p. 70-71.
23. Zogopoulos E., Michalopoulos K. Fighting Tomorrow: The COVID 19 Impact on Energy. [Online]: <https://energyindustryreview.com/analysis/fighting-tomorrow-the-covid19-impact-on-energy/> (data посещения: 27.08.2020).
24. Биткова Т. Г. Энергетика Румынии в контексте общеевропейского развития. В: Энергетический фактор в экономике и политике стран Восточной Европы. М.: ИНИОН РАН, 2010, с. 120-138.
25. Быкова Е. В., Кириллова Т. И. Система индикаторов энергетической безопасности Молдовы и вычислительный комплекс для её мониторинга. [Online]: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/93-98_16.pdf (data посещения: 11.09.2020).

26. Контурь мирового энергетического перехода. М.: ИМЭМО РАН, 2020. 122 с.
27. Лавренов С. Я. Энергетическая политика Молдавии в условиях эпидемии коронавируса. Геоэкономика энергетики. 2020, Т. 10, № 2, с. 38-51.
28. Лавренов С. Я. Новый этап газовых отношений России и Молдавии. Геоэкономика энергетики. 2020, Т. 9, № 1, с. 41-55.
29. Моисеев С. Тенденции газового рынка. В: Экономическое обозрение. 24 мая 2019, № 19 (1281).
30. Постановление № 420 от 22-11-2019 об утверждении Кодекса сетей природного газа. В: Monitorul Oficial № 14-23, ст. № 60. [Online]: <https://www.chisinaugaz.md/files/files/shares/Legi/Hot420ru.pdf> (дата посещения: 21.08.2020).
31. Реагирование на кризис, связанный с пандемией COVID-19, в странах Восточного партнерства. [Online]: <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Covid-19-crisis-response-in-eu-eastern-partner-countries-RUS.pdf> (дата посещения: 11.11.2020).
32. [Online]: <http://moldgres.com/> (дата посещения: 11.07.2020).

**AFFECTING THE TRADE REGIMES
OF EASTERN PARTNERSHIP COUNTRIES
BY COVID-19 PANDEMIC**

**AFECTAREA REGIMURILOR COMERCIALE
ALE ȚĂRILOR DIN CADRUL PARTENERIATULUI ESTIC
DE CĂTRE PANDEMIA COVID-19**

**Marica DUMITRASCO, doctor în economie,
cercetător științific coordonator,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

Summary

COVID-19 is not only a global public health crisis, but has evolved into an international economic crisis. Famous reputable economists estimate the economic impact of health environment lockdown not only could surpass the previous global financial crisis of 2008-2009 but will be a larger negative shock than the number of deaths.

The main purpose of this article is to assess the changes in the trading regimes of the Eastern Partnership (EaP) countries that they have made in order to counter the COVID-19 pandemic.

Our research showed that EaP countries have very different trade regimes. They are not the same in the introduction of containment and mitigation measures to limit the spread of the virus and save lives or in their already available results of the fight against the epidemic. Despite these significant differences between EaP countries they have had a similar response by adopting unprecedented trade measures on COVID-19 pandemic. The initially and mostly introduced measures by the EaP countries were the restrictive trade ones most of them are the export prohibition or restriction of goods related to COVID-19.

All liberalization measures taken by the EaP countries are measures to reduce tariffs. All EaP countries apply temporary

measures on imports related to COVID-19. Both liberalization measures, as well as restrictive ones, are aimed to facilitate access to essential medical supplies or food. It can be explained by fearing of governments that their populations might lack the goods they need to counter the health crisis.

Rezumat

COVID-19 nu este doar o criză globală de sănătate publică, aceasta a evoluat într-o criză economică internațională. Economis-tii renumiți estimează că impactul economic al blocării mediului de sănătate nu numai că ar putea depăși criza financiară globală anterioară din 2008-2009, dar va fi un șoc negativ mai mare decât numărul deceselor.

Scopul principal al acestui studiu este de a evalua schimbările în regimurile comerciale din țările Parteneriatului Estic (PE) pe care le-au adoptat pentru a contracara pandemia COVID-19.

Cercetările noastre au arătat că țările PE au regimuri comerciale foarte diferite. Nu sunt aceleași în introducerea măsurilor de restricție sau atenuare pentru a limita răspândirea virusului și a salva vieți sau în rezultatele deja disponibile ale luptei împotriva epidemiei. În ciuda acestor diferențe semnificative dintre țările PE, acestea au avut un răspuns similar prin adoptarea de măsuri comerciale fără precedent asupra luptei împotriva pandemiei COVID-19. Măsurile inițiale și în cea mai mare parte introduse de țările PE au fost de restricționare a comerțului, cele mai multe dintre ele fiind interdicția de export sau restricționarea exportului mărfurilor legate de COVID-19.

Toate măsurile de liberalizare luate de țările de PE sunt măsuri de reducere a tarifelor. Toate țările PE aplică măsuri temporare la importurile legate de COVID-19. Atât măsurile de liberalizare, cât și cele restricționare au ca scop facilitarea accesului la esențialele consumabile medicale sau alimente ceea ce se poate de explicat prin îngrijorarea guvernelor că populației lor le-ar putea lipsi bunurile de care au nevoie pentru a contracara criza sănătății.

Introduction

COVID-19 has challenged governments around the world to bring essential goods such as sanitary and hygiene products, medical equipment, food to where they are most needed to address the problems provoked by the health environment lockdown. This process has been greatly complicated by the high demand for certain medical supplies, Global Value Chain (GVC) disruptions, and logistical difficulties. Concerned that their populations might lack the goods they need to counter the health crisis, many governments have introduced new trade measures for these goods.

The universal policy response recommended by International Institutions for all countries is often the most criticized aspect in researches of international development policy. However, when the COVID-19 crisis has given governments freedom of choice, most are following the same strategies and containment measures. They impose the stopping of everything besides the most important economic activity, such as buying food and medicine. There are medical health and economic aspects of the adoption of these strategies by the countries.

The best health care reply to tackle the COVID-19 pandemic is to seal themselves off. With medical points of view the 'flattening the epidemiologic curve' by reducing the rate of infection is the main reason that governments around the world applied this strategy. In the absence of a vaccine or treatment, it remains to use the methods that were used to fight epidemics at the beginning of the 20th century. The 'flattening the epidemiologic curve' saves lives, both directly and indirectly, as it avoids overstressing the health system in countries unprepared to fight the virus.

But the economic aspect of these strategies to counter the health crisis is not so apparent and it is difficult associated with the modern global economic world.

Governments keep their countries relatively closed to contain the pandemic but it is not protected these from the economic consequences of the pandemic of which the worst is significant economic contraction. Recent researches show that the economic consequences of lockdown are higher than life-threat caused by the pandemic in some developing countries [1, 2]. For the population of some of these countries, the loose of jobs and livelihood become a more significant problem than the pandemic.

According to Beatrice Weder di Mauro estimation of economic impact, “the containment measures – the disruption to work processes, the limitations on meetings and travel – will be a larger negative supply shock than the number of deaths” [3, p.32].

Already available data show that a two-month lockdown applied by most countries in March and April didn't stop the extension of a pandemic but caused significant economic consequences. In some cases the governmental reactions can create more and longer-lasting disruptions than the virus.

According to G20 ministers, Declaration on 14 May any ‘necessary’ trade measures to tackle COVID-19 should be ‘targeted, proportionate, transparent, temporary [and] reflect our interest in protecting the most vulnerable’ [4]. In plus they must not create any ‘unnecessary barriers to trade or disruption to global supply chains’ and should be fit to World Trade Organization (WTO) rules.

The main purpose of this article is to assess the changes in the trade regimes of the Eastern Partnership (EaP) countries that they have made to combat the COVID-19 pandemic.

Besides its introductory part, the paper has three sections, including the main features of trade regimes of EaP countries before COVID-19, and then we studied unprecedented trade measures to tackle COVID-19 in EaP countries, and finally concluding remarks.

Main features of trade regimes of Eastern Partnership countries before COVID-19

Although all Eastern Partnership countries are part of a range of bilateral and multilateral trade agreements and initiatives, they have very different trade regimes (*Table 1*). There are four members of the World Trade Organization (WTO) from which three countries: Ukraine, Moldova, and Georgia have in force the Association Agreements with EU, including Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA). Ukraine and Georgia have signed FTAs with European Free Trade Association (EFTA) member states, but Moldova the Joint Declaration on Cooperation.

Table 1. Trade agreements involving Eastern Partnership countries, 2020

	Association Agreement with EU, including DCFTA	EFTA states ¹	FTAs with South East European States	Bilateral agreements and FTAs with CIS	FTAs with states outside the European region	WTO membership
Ukraine	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Moldova	✓		✓	✓	✓	✓
Georgia	✓	✓		✓	✓	✓
Armenia				✓	✓	✓
Belarus				✓	✓	
Azerbaijan				✓		

Source: Elaborated by the author based on Regional Trade Agreement database of World Trade Organization

Note: Agreements in force are ticked

All countries concluded regional Free Trade Agreements (FTAs) with the Commonwealth of Independent States (CIS) on the plurilateral or bilateral framework that creates a good base for

¹ EFTA (Iceland, Liechtenstein, Norway, and Switzerland)

cooperation between there. Azerbaijan is a part of in force FTA exclusively with CIS, but Belarus mainly with CIS, being a part FTAs with states outside the European region via membership in the Eurasian Economic Union.

All Eastern Partnership countries have a very limited number of FTAs with states outside the European and CIS regions. At the same time, if Ukraine and Georgia have 5 FTAs outside the CIS region, then Moldova has only 3.

Taking into attention agreements concluded by Ukraine, Moldova, and Georgia at the European space, they have more favorable conditions for the integration in the regional value chains of the EU and by this for sustainable economic development. If their Association Agreements with EU contain provisions to connect the manufacturing in these countries to the European hub as well as the Economic Integration Agreement between EU - Armenia creates favorable conditions for cooperation in this field, Belarus and Azerbaijan need to prepare the industrial agreements with the EU.

But at seems, the above mentioned is not strongly supported by the analysis of main macroeconomic and trade indicators of Eastern Partnership countries (*Table 2*).

Belarus and Azerbaijan, which aren't embraced by the WTO framework and its strict norms of tariff and non-tariff protection, have better indicators of GDP per capita. Only Azerbaijan has a very significant surplus of the current account balance.

Belarus has significantly better indicators of trade per capita and share of trade in GDP than other countries. The Belarusian economy has a high degree of openness: the share of trade in GDP exceeds 66%. At the same time, Belarus mainly maintains economic ties with Russian enterprises and carries out significant industrial exports to Russia.

Table 2. Main macroeconomic and trade indicators of Eastern Partnership countries

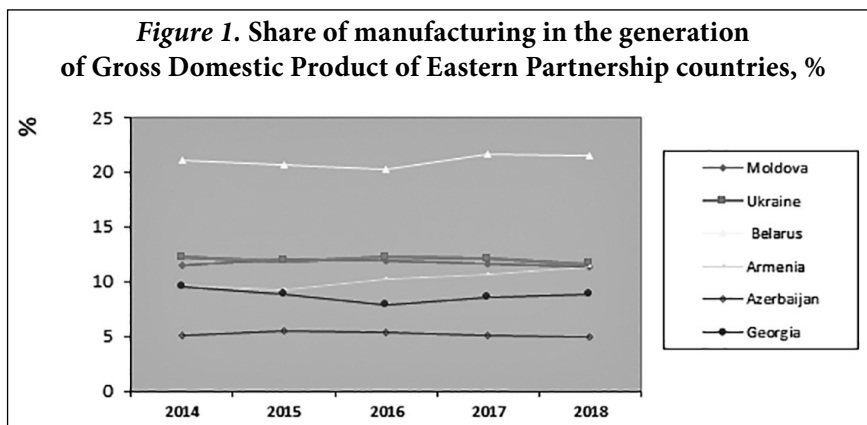
	Ukraine	Moldova	Georgia	Armenia	Belarus	Azerbaijan
GDP per capita (US\$, 2016-2018)	2 605	2 739	4 100	3 844	5 695	4 225
Current account balance (% GDP, 2018)	-3.7	-9.9	-7.9	-6.2	-2.3	12.6
Trade per capita (US\$, 2016-2018)	1 345	1 181	2 271	1 620	3 795	1 933
Trade (% GDP, 2016-2018)	51.6	43.1	55.4	42.1	66.6	45.8
Merchandise trade in economy's total exports (%)	45.6	52	46.2	22.5	53.6	2.8

Source: Elaborated by the author based on countries trade profile notes of World Trade Organization

Global Value Chains participation, measured as a share of merchandise exports, has an insignificant value in Azerbaijan and is lower in Armenia (22, 5 %) than in other countries of the Eastern Partnership.

At the same time, the obtained analysis data are in correlation with the share of manufacturing in the GDP of these countries (*Figure 1*).

By the countries, the shares of manufacturing in the GDP ranked from Belarus (21.5%) at the upper end to Azerbaijan (5%) at the lower end, according to 2018. Belarus' share of manufacturing in the GDP was two times more than in Moldova, Ukraine or Armenia in 2018. This is due to the fact that the industrial sector for a long time dominated in the structure of the economy of Belarus, on which the government relied on achieving the established rates of economic growth. Beginning with the COVID-19 pandemic Belarus didn't introduce the two-month

Source: Elaborated by the author at the of official statistical information of National bodies

Note: Gross Domestic Product in the current prices of the corresponding years

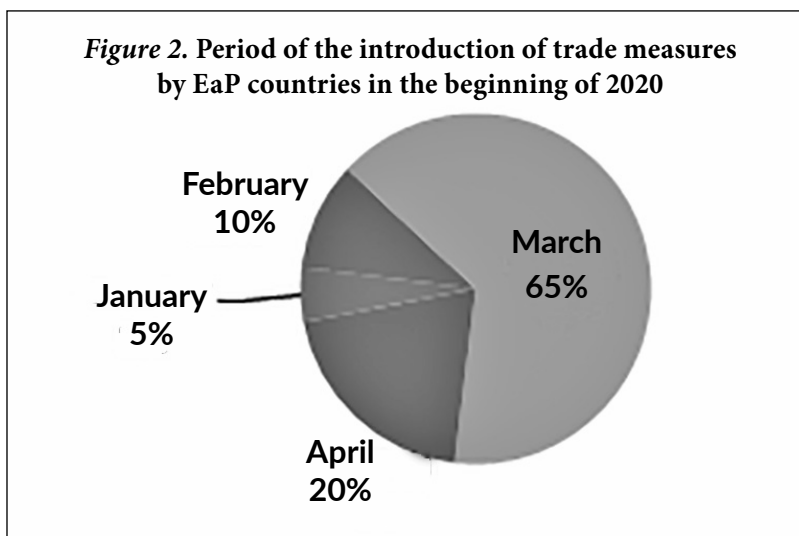
factory and other businesses lockdown that implied stopping the economic activity other EaP countries [5]. Nevertheless, along with positive aspects, government intervention in the economy before the COVID-19 pandemic led to a low share of private enterprises in the formation of GDP and a low share of small business in the country's economy in comparison with other Eastern Partnership countries. At the same time, Belarus adheres to a restrained policy in the direction of trade liberalization, such as the implementation of market-oriented policies, increasing transparency and public participation, as well as providing new commercially significant access to its market in the process of accession to the WTO.

As COVID-19 spreads around the globe the containment measures (factory shutdowns, cancelations of international flights etc.) along with temporary export or import measures taken by governments to manage access to important goods disrupted GVCs and bring production and consumption almost to a standstill.

Recent researches about the trade impact of COVID-19 predict that the manufacturing sector will suffer more than the services sector. It will be affected through 3 channels: direct supply disruptions will block production, which will quickly spread to other countries; sectors in less-affected countries will find it more difficult and / or more expensive to acquire essential imported intermediate industrial inputs from the worst-affected countries, interruptions in demand due to the macroeconomic downturn and anticipated delays in consumer purchases [3, p.61].

3. Influence the health environment lockdown on the trade measures adopted by the governments of Eastern Partnership countries

Governments of EaP countries quickly adopted temporary trade measures aimed at restricting the export of essential medical supplies and liberalizing their imports. The growth in temporary trade measures coincided with WHO's pandemic declaration on 12 March [6] and the introduction of a national state of emergency in all EaP countries with the exception of Belarus. It can be observed that most trade measures (65%) both export and import were introduced in March (*Figure 2*).

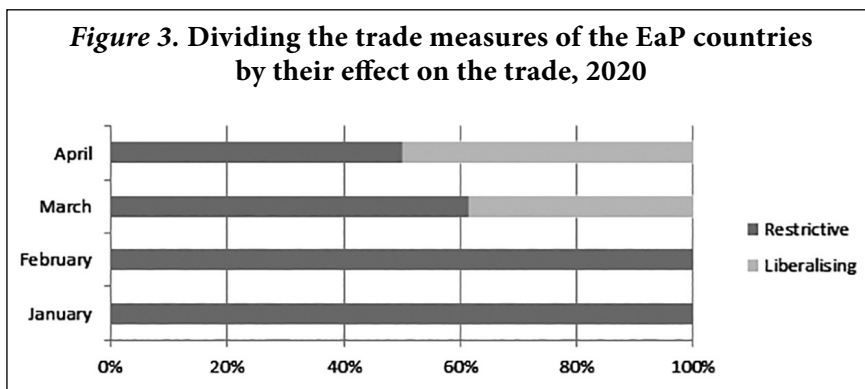
Source: Authors' calculations based on ITC Market Access Map COVID-19

Georgia was the first country from the EaP countries that introduced the extraordinary measure dealing with the COVID-19 pandemic by banning the import of live animals from China as an exception from the free trade regime applied by bilateral Agreement.

It can be observed further the most measures introduced by the EaP countries were the restrictive trade ones (*Figure 3*).

In January and February, only restrictive measures were introduced, and in March, most of them. It can be explained by fearing of governments that their populations might lack the goods they need to counter the health crisis. In plus, it is difficult to predict how the pandemic will develop in the coming months. With exception of Azerbaijan all EaP countries have introduced one extraordinary measure that does not have a specific lapse date.

In April one-half of all adopted measures already were the liberalizing ones.

Source: Authors' calculations based on ITC Market Access Map COVID-19

Below we will study the liberalizing measures and restrictive measures separately.

It can be observed that all liberalization measures taken by the EaP countries are measures to reduce tariffs (*Table 3*). They are attributed to the import measures related to COVID-19 applied by EaP countries.

It follows from the *Table 3* that all EaP countries have one measure in force related to COVID-19 at the date of 30 August. If Moldova, Ukraine, Georgia, and Azerbaijan have introduced this measure direct, Belarus and Armenia via membership in the Eurasian Economic Union. Once introduced in March, these measures have been extended a few times by all countries.

It can be seen that the most import measures eliminate excise duties and Value Add Tax on imports as well as import duties on medical supplies and types of equipment since the start of the crisis. Only one measure adopted was directed on reduction duties on food and agricultural critical imports by Belarus and Armenia through the Eurasian Economic Union.

Table 3. Overview of adopted COVID-19 temporary trade liberalizing measures by the governments of EaP countries

measures	Moldova	Ukraine	Belarus	Armenia	Azerbaijan	Georgia	Type of measure
Temporary elimination of excise duties on imports of undistorted ethyl alcohol for use in antiseptic products							Tariff reduction
Elimination of customs duties and VAT on medicines and medical equipment							Tariff reduction
Temporary elimination of import tariffs on chemical yarns for the production of face masks							Tariff reduction
Imports of certain products are exempted from VAT, including: shoe covers, medical gloves and masks, respirators							Tariff reduction
Exemption from VAT for the import of some medical goods: protected headlights, shoe covers, gloves, surgical coats and hats, masks, protective goggles, contactless thermometers							Tariff reduction

The Eurasian Economic Commission reduced duties on critical imports, such as food, agricultural and medical goods for non-EAEU countries							Tariff reduction
The Eurasian Economic Commission reduced import duties for non-EAEU countries on certain personal protective equipment and medicines (March 16); it expanded duty exemption list by including inputs for pharmaceutical products and some PPE products (July 3).							Tariff reduction

Source: Elaborated by the author based on ITC Market Access Map COVID-19

Note: The measures adopted are ticked with status active

The measures adopted are ticked with status terminated

Governments have tacked these measures to facilitate access to essential medical supplies and foodstuffs within the countries.

If most of liberalizing measures are in place, the restrictive ones were already lifted by the EaP countries (*Table 4*). It matched with began of relaxing lockdown measures in June adopted by the governments of countries.

It can be observed that most restrictive measures taken by the EaP countries are measures to export prohibition or restriction of goods related to COVID-19. Two measures are attributed to licensing or permit requirements to export.

Table 4. Overview of adopted COVID-19 temporary trade restrictive measures by the governments of EaP countries

measures	Moldova	Ukraine	Belarus	Armenia	Azerbaijan	Georgia	Type of measure
Export ban on masks, gloves and disinfectants							Export prohibition
Ban on ethyl alcohol exports until June 1, 2020							Export prohibition
Temporarily restricted exports of anti-epidemic supplies: laboratory suits, medical gloves, medical masks, goggles, protective shields, respirators							Export restriction
Partial exclusion of specified medical supply products from export ban: only masks, gauze, wadding, bandages							Export prohibition
Temporary export ban on certain food products							Export prohibition
Temporary export ban on medical ventilators							Export prohibition
Export restriction on a range of medical supplies and equipment							Licensing or permit requirements to export

Temporary export ban on certain medical supplies products: sterile gloves, masks and goggles, disinfectants							Export prohibition
Temporary export ban on some medical equipment, diagnostic or laboratory reagents, certified reference materials, gloves, face-masks, medical caps, thermometers,mechanotherapy appliances, disinfectants							Export prohibition
Export ban on masks by mail							Export prohibition
Import of live animals from China have been banned, including live animals, fish							Prohibitions/restrictions of imports for SPS reasons
A temporary ban on the export of certain types of food products from the Eurasian Economic in front of Union Non-EAEU countries							Export prohibition

<p>March 24: A temporary ban has been introduced on the export of personal protective equipment, protective and disinfectants, medical supplies and materials from the EAEU.</p> <p>May 10: Exceptions from this regime were introduced for textile materials and disinfectants that can be exported without restriction on exports, the last mentioned can be exported with authorization.</p>							<p>Export prohibition; Licensing or requirements to export</p>
---	--	--	--	--	--	--	--

Source: Elaborated by the author based on ITC Market Access Map COVID-19

Note: The measures adopted are ticked with status active

The measures adopted are ticked with status terminated

Belarus has introduced the ban on the export of foodstuff products, including buckwheat, buckwheat groats, set onion, garden onion, and garlic. This list was accompanied by measures restricted the export of turnips, rye, rice, millet, cereals, wholemeal flour and cereal grain granules, crushed and uncrushed soybeans, and sunflower seeds through the Eurasian Economic Union. Both measures are suspended at present.

EaP countries restricted exports of virus-related products, largely attributable to the fact that they do not manufacture them at all or in significant quantities. Only one of the measures was dealing with prohibitions and restrictions of imports for sanitary

and phytosanitary reasons regarding the live animals from China mentioned above.

Conclusions and implications

Until the COVID-19 crisis, the challenge for the Eastern Partnership (EaP) countries was integration into regional value chains based on the bilateral free trade agreements and the interconnection with their industrial development.

Research shows that Eastern Partnership (EaP) countries have very different trade regimes. They are not the same in the introduction of containment and mitigation measures of COVID-19 or in their results of the fight against the epidemic.

Belarus has relatively limited in comparison to other EaP countries containment measures currently in place, including some travel and medical restrictions (cancelations of international flights, self-isolation rules for the sick people, and their first and second-level contacts, etc).

From the EaP countries, only Georgia was in the list of the 15 safest countries in the world for which the EU announced its readiness to receive Georgian citizens after the coronavirus pandemic at the beginning of July.

As the pandemic expands, international trade and GVC became one of the main ways for international dissemination of the negative economic impact of COVID-19, through which the virus damages the domestic economies and spreads internationally with the most devastating consequences for the poorest developing countries.

Despite significant differences between EaP countries mentioned above they have had the similar response with unprecedented trade measures on COVID-19 pandemic. The initially and most introduced measures by the EaP countries were the restric-

tive trade ones. Most of them were export prohibition or restriction on a range of medical supplies and equipment associated with virus-related products. Their introduction can be explained by the fearing of governments that their populations might lack the goods they need to counter the health crisis because they do not manufacture them at all or in significant quantities.

To a lesser extent, the restrictive measures concerned the ban on the export of food products. Unlike on containment measures, Belarus put in more than other the EaP countries' restrictive trade measures or direct or via membership in the Eurasian Economic Union.

Such extreme measures are to remain restricted to certain areas and it is difficult to maintain for a long time. Most of these measures are lifted by the EaP countries at present.

In contrast, most liberalizing trade measures are in place at present.

Although all EaP countries apply temporary measures on imports related to COVID-19, most of these aim to facilitate access to essential medical supplies or food. All countries have reduced tariffs on medical products import since the start of the crisis.

It is hard to predict how the pandemic and sanitary measures to manage the crisis will evolve over the coming months.

While the discussed measures in this article are temporary, countries may impose additional measures affecting trade in the medium to long term because global value chains disruptions may also turn out to be larger and more extended than is currently evident, dealing for example with economic recovery.

Today's leaders of countries face the same stress test as their healthcare systems and economies and are judged by their ability to effectively confront this common threat. With the medical point of view, the most desired result is reducing the rate of infection

according to the epidemiologic curve. With the economic point of view, the most desired result is the full reopening economies. But the last mentioned one couldn't be reached without a steady decrease in the daily detected infections. The emergence of the virus has prompted trade measures that have a large economic impact.

BIBLIOGRAPHY

1. The pandemic's indirect hit on the Caribbean, in: The Economist, August 22nd 2020, <https://www.economist.com/the-americas/2020/08/22/the-pandemics-indirect-hit-on-the-caribbean> (24.08.2020)
2. Michaelowa Katharina, Michaelowa Axel. The high costs of strict lockdown policies in poor countries, in: Global Development Blog, <http://www.globaldev.blog/blog/high-costs-strict-lockdown-policies-poor-countries?fbclid=IwAR37r-wkNGLvMbxYilBcfwzS-JgHZVh3SMSe36XfyZoREscVKVITJpD1Ydy0>(25.08.2020)
3. Baldwin, R., & Mauro, B. W. D. (2020). Economics in the Time of COVID-19
4. G20 Trade and Investment Ministerial Meeting: Ministerial Statement, May 14, 2020, <http://www.g20.utoronto.ca/2020/2020-g20-trade-0514.html> (13.09.2020)
5. International Monetary Fund. Policy-Responses to COVID-19, country information, <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19> (15.09.2020)
6. WHO Director-General's opening remarks at the Mission briefing on COVID-19 - 12 March 2020, <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-mission-briefing-on-covid-19---12-march-2020> (20.09.2020)

Bun de tipar 15.04.2021. Formatul 14,5 ×20,0
Hîrtie ofset nr.1. Coli de tipar 18,5. Coli de autor 16,2

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;